

TAALWETGEVING
A. BEDRIJFSLEVEN

1. DE PERIODE VOOR DE TWEEDE
WERELDOORLOG.

Ofschoon de meest ingrijpende taalwetten met betrekking tot het bedrijfsleven na de Tweede Wereldoorlog werden aangenomen, belet dit niet dat reeds veel eerder door de V.B. aan de sociaal-economische aspecten van de Vlaamse strijd aandacht werd besteed. De namen van J. Vuylsteke, J.E. Vliebergh, J. Mac Leod, L. Dosfel en A. Vermeulen mogen hier pro memorie worden vermeld. Ook betoogden socialistische voormannen als C. Huysmans en A. Deswarte op de eerste socialistische volksvergaderingen, dat zij strijd

Lodewijk DE RAET

EEN

ECONOMISCH PROGRAMMA

VOOR DE

Vlaamsche Beweging

DE VLAAMSCHE
BOEKHANDEL

BRUSSEL

— DE VLAAMSCHE BOEKHANDEL —

L. J. KRYN

ROTTERDAM

Meindert BOOGAERDT, J^r

1906

1974. — **Belgische Maatschappij voor het vervaardigen van photographische papieren, geldschieting met aandelen** (in het fransch : **Société belge pour la fabrication de papier photographique, en commandite par actions**), onder de firma **L. Gevaert en C^o**, met den zetel te Antwerpen.

Het jaar achtien honderd vier en negentig, den acht en twintigsten Junij, voor ons, Augustus-Antonijs-Joannes Van Dael, notaris ter verblijfplaats Antwerpen, ridder der Leopoldsorde, en in de tegenwoordigheid der hierna te noemen getuigen,

Zijn verschenen :

- 1° De heer Lieven Gevaert, lichttekenaar;
- 2° De heer Armand Segers, bijzonderen ontvanger;
- 3° De heer Joseph-Marla-Franciscus-Constantinus Waterkeyn, bankier;
- 4° De heer John Aulit, bankier;
- 5° De heer Ferdinand Van de Velden, kandidaat-notaris;
- 6° De heer Auguste Aulit, zonder beroep;
- 7° De heer Auguste Van de Velden, zonder beroep,

Allen te Antwerpen gehuisvest en wonende,

Die verklaart hebben wat volgt : De eerste verschijnende Lieven Gevaert is uitvinder van een photographisch papier door hem aangeduid onder den naam van Calcium-papier.

Daarenboven is hij eigenaar van het getuig dienende tot het maken van gezegd papier en namelijk :

- A. Van een prepareermachien;
- B. Van een snijmachien;
- C. Van een laboratoriumgerief en ander getuig.

De heer Gevaert willende aan het uitbaten zijner uitvinding al de uitbreiding en de ontwikkeling geven waarom het valbaar is, heeft besloten geldbezitters bij te roepen om er deel aan te nemen, vormende eene vennootschap bij geldschieting met aandelen waarvan hij het beheer zal behouden.

Nederlandstalige stichtingsakte van de firma Gevaert uit 1894 (Verzameling der akten van Handelsvennootschappen, 16/17 juli 1894).

voerden tegen de heersende en verfranste standen, die de kloof tussen hen en de massa nog breder maakten door het gebruik van een andere taal dan die hunner werknemers.

De eigenlijke grondlegger van het economisch bewustzijn in het Vlaamse land was evenwel L. de Raet, die in allerlei geschriften een verschuiving van de Vlaamse strijd naar de economische sector bepleitte, o.m. de ontginning van de Limburgse kolenmijnen, en die een vergaande vernederlandsing van het openbare leven verwachtte dank zij de vernederlandsing van de universiteit van Gent en van het technisch onderwijs.

Onder diegenen die als eersten de ideeën van De Raet in de praktijk van het bedrijfsleven trachtten toe te passen, moet Lieven Gevaert vermeld worden, de oprichter van de gelijknamige fabriek in fotografische produkten te Mortsel. Reeds bij de oprichting van het bedrijf in 1894 werd - tegen de toen heersende gewoonten in - het Nederlands gebruikt voor de oprichtingsakte, en in 1907 verscheen zelfs een nota, Regeling van Taalgebruik, van de hand van de oprichter, waarbij het Nederlands werd voorgeschreven, niet enkel voor de inwendige administratie, organisatie en boekhouding, maar evenzeer voor de externe betrekkingen met het Vlaamse land, de hoofdstad en de overheidsdiensten. Ook was hij de mede-oprichter en eerste voorzitter van het Vlaams Economisch Verbond (VEV) in 1926.

Nochtans zou het nog tot na de Eerste Wereldoorlog duren, dat de eerste opmerkelijke successen van de Vlamingen op wettelijk gebied gestalte kregen, nl. de vernederlandsing van de universiteit van Gent (wet van 5 april 1930), het taalgebruik in de openbare besturen (wet van 28 juni 1932), in het lager en middelbaar onderwijs (wet van 14 juli

Waarnaar eekte.

Gedaan en valeden te Antwerpen datum als boven.
En na gedane voorlezing hebben de verschijners met
getekend.

L. Gevaert
J. van Caenegem
~~*J. Vermeulen*~~
G. van de Voorde
~~*J.M.R. Grote*~~
M. van Caenegem
~~*K. de Baerdemaeker*~~
J. Beukeleers
~~*O. Engels*~~
J. Janssens
A. Torfs

Oprichtingsakte van het Vlaams Economisch Verbond, ondertekend door L. Gevaert, J. van Caenegem, J. Vermeulen, G. van de Voorde, J.M.R. Grote, M. van Caenegem, K. de Baerdemaeker, J. Beukeleers, O. Engels en door de twee notarissen, J. Janssens en A. Torfs, voor wie de akte werd verleden op 16 oktober 1926.

1932) en in rechtszaken (wet-Marck van 15 juni 1935). Hierdoor werd het bedrijfsleven nochtans niet direct geraakt. Wel was op 15 juni 1896 reeds een wet afgekondigd die bepaalde dat het werkplaatsreglement hetzij in het Nederlands, hetzij in het Frans, hetzij in het Duits of in verscheidene van deze talen moest worden opgesteld om door alle arbeiders te worden begrepen. Ook werd door de nieuwe wet van 9 juli 1926 op de werkrechtshraden, die nochtans door hun samenstelling minder verfranst waren, de vernederlandsing voorgeschreven.

Van een eigenlijke vernederlandsing van het verfranse bedrijfsleven was evenwel nog geen sprake. Artikel 23 van de grondwet waarborgt immers de gehele taalvrijheid: „Het gebruik der in België gesproken talen is vrij, het kan slechts door de wet geregeld worden alleen voor de handelingen der openbare overheid en voor de gerechtszaken”, en de genoemde taalwetten hebben aan deze vrijheid van de burgers niets kunnen veranderen. Nochtans hebben ze wel op indirecte wijze de vernederlandsing van het bedrijfsleven beïnvloed, in het bijzonder de wet-Marck van 15 juni 1935 op het taalgebruik in rechtszaken, die ook op de rechtbanken van koophandel van toepassing was. De strijd voor deze wet duurde lang, van juni 1931 tot juni '35, en hier speelde het Vlaams Economisch Verbond (VEV), dat in 1926 opgericht was als een Vlaams verbond dat de stoffelijke belangen van zijn leden en de economische ontwikkeling van Vlaanderen zou verdedigen, een belangrijke rol. Dit alles belette niet dat aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog het particuliere bedrijfsleven

in het Vlaamse land, op enkele uitzonderingen na, nog overwegend van een Franse geest doordrongen was, wat zich niet enkel uitte bij de leiding en de kaders, maar ook in de dagelijkse werking der bedrijven. Deze ervaring zou voor de Vlaamsgezinden na de Tweede Wereldoorlog aanleiding worden voor een actie die economische ontvoogding en taalkundige homogeniteit zou brengen.

2. DE EERSTE PARLEMENTAIRE INITIATIEVEN.

De particuliere acties inzake vernederlandsing van het bedrijfsleven werden dikwijls gevolgd door initiatieven op het parlementaire vlak, die aanvankelijk niet altijd succes hadden, maar niettemin de weg bereid hebben voor latere resultaten.

Zo werd reeds in 1949 in de Senaat door de senatoren A. Bouweraerts, J. Jespers en C. Neefs een wetsvoorstel ingediend tot wijziging van de taalwet van 28 juni 1932. Dit wetsvoorstel werd evenwel niet behandeld, evenmin als de wetsvoorstellen van de senatoren R. de Man, J. Jespers, C. Neefs, A. Sledsens en E. Ronse in 1955, die het voorstel van 1949 weer opnamen; hetzelfde lot was het wetsvoorstel van volksvertegenwoordiger F. van der Elst in 1962 beschoren.

Het wetsvoorstel-Philippart, mede ondertekend door de heren T. Lefèvre, J. Rey en L. Piérard, ingediend in de Kamer in 1950, werd op 23 juli 1952 met grote meerderheid van stemmen aangenomen, maar werd sindsdien in de Senaat nog niet openbaar behandeld. Zowel het VEV als de Conseil Economique Wallon steunden eensgezind dit voorstel, dat aan de handels- en industriële ondernemingen de wettelijke verplichting wilde opleggen hun hoofdkantoor te vestigen waar de exploitatie geschiedde. Op 14 december 1965 werd een nieuw wetsvoorstel met dezelfde strekking in de Kamer van Volksvertegenwoordigers ingediend door J. Posson, A. de Gryse, F. Detiège, R. Pêtre en A. Parisis. Ook in de Senaat trachtte men het wetsontwerp-Philippart vlot te krijgen, doch de pogingen van verslaggever J. Custers mislukten eveneens.

Bij de behandeling van de wet van 20 september 1948, houdende organisatie van het bedrijfsleven, was volksvertegenwoordiger G. van den Daele er toch in geslaagd een amendement te doen goedkeuren, waarbij volgende punten werden voorzien (artikel 25, littera i): „De ondernemingsraden hebben tot taak, binnen de perken van de op de onderneming toepasselijke wetten, collectieve overeenkomsten of beslissingen van de paritaire commissies... alle maatregelen te onderzoeken die geschikt zijn om de ontwikkeling van de geest van samenwerking tussen het ondernemingshoofd en zijn personeel te bevorderen, o.m. door het gebruik der taal van de streek voor de inwendige betrekkingen der onderneming, waardoor o.m. verstaan worden de mededelingen, voorzien bij het artikel littera b, de boekhouding, de dienstorders, de briefwisseling met de Belgische openbare besturen. Door mededelingen, vermeld onder littera b moet worden verstaan, de inlichtingen omtrent de produktiviteit, alsmede inlichtingen van algemene aard, betreffende de gang van de onderneming. Eveneens de inlichtingen, verslagen en bescheiden die de ondernemingsraad kunnen voorlichten over de bedrijfsuitkomsten”.

De ondernemingsraad had dus inzake taalgebruik slechts een adviserende bevoegdheid, ofschoon hij

op andere gebieden wel beslissingsrecht bezat (werkplaatsreglement en datum van de jaarlijkse vakantie). Ook is de ondernemingsraad in principe enkel van toepassing op bedrijven die ten minste honderdvijftig arbeiders in vaste dienst hebben.

Sommige Vlaamse senatoren hebben evenwel nog getracht de ondernemingsraad inzake taalgebruik in bescheiden en in briefwisseling met de openbare besturen een beslissingsbevoegdheid te verlenen. P. van Zeeland, verslaggever, verzette zich hiertegen. Op 16 juli 1958 werd echter een akkoord gesloten, ondertekend door vertegenwoordigers van het Verbond der Belgische Nijverheid, het Verbond der Niet-industriële Bedrijven en de vakbonden, waarbij de volgende interpretatie aan artikel 15 gegeven werd : „Wat betreft het gebruik der talen, bedoeld bij artikel 15 i) zal de ondernemingsraad de taal aanduiden die zal worden gebruikt voor zijn eigen werking en zo nodig de maatregelen op taalgebied die de verhoudingen tussen de directie en het personeel kunnen verbeteren”. Hiermee werd dus een beslissingsbevoegdheid aan de ondernemingsraad verleend. Doch daar genoemde beslissing met eenparigheid van stemmen moest worden genomen, werd van dit actiemiddel in de praktijk weinig gebruik gemaakt.

3. DE WETTEN OP HET GEBRUIK VAN DE TALEN IN BESTUURSZAKEN, GECOORDINEERD DOOR HET KONINKLIJK BESLUIT VAN 18 JULI 1966.

a) *Ontstaan en reactie.*

Het is bijna incidenteel dat de vernederlandsing van het bedrijfsleven door de wet van 2 augustus 1963 behandeld werd. Het oorspronkelijke wetsontwerp van minister Gilson - dat uiteindelijk de wet van 2 augustus zou worden - voorzag immers nog niets betreffende het taalgebruik in het bedrijfsleven, maar legde enkel aan de centrale diensten de verplichting op de correspondentie met particuliere rechtspersonen te voeren in de taal van het gebied waar deze laatsten gevestigd waren (artikel 24, thans artikel 41 met gewijzigde tekst).

Het initiatief om de bedrijven zelf een verplichting op te leggen ging uit van het kamerlid J. Verroken met het amendement van 3 juli 1962, dat de verplichtingen van de centrale besturen uitbreidde tot „... de ondernemingen, wat betreft de handelingen die verband houden met de veiligheid en met de contracten van dienstverhuring, alsmede op alle documenten die ofwel door de wet worden opgelegd, ofwel voor de overheid bestemd zijn, ofwel rechtstreeks een stof betreffen die door de overheid gereguleerd is”. Na vijf wijzigingen en/of toevoegingen kwam men uiteindelijk tot de huidige tekst van artikel 1, 52 en 59. In een amendement van 7 juni 1963 nr. 331/22 trachtte de regering, door verwijzing naar artikel 14 van de wet van 20 september 1948, houdende organisatie van het bedrijfsleven de toepasbaarheid van de wet te beperken tot „technische bedrijfseenheden” die ten minste vijftig werknemers hadden. Door de Kamercommissie werd het aantal werknemers evenwel herleid tot 10 (wetsontwerp van 25 juni 1963 331/27), terwijl in het amendement van de regering van 10 juli 1963 nr. 331/34 elke verwijzing naar de wet van 20 september 1948 en naar het aantal werknemers uiteindelijk werd geschrapt. Zowel het VEV als de Economische Raad voor Vlaanderen hebben in deze kwestie resoluut stel-

STUDIECENTRUM VOOR DE VERVLAAMSING
VAN HET
BEDRIJFSLEVEN

WAAROM
VERVLAAMSING VAN HET
BEDRIJFSLEVEN ?

I

UITGAVE VAN HET VLAAMS ECONOMISCH VERBOND

1957

ling genomen. De actie van het Studiecentrum voor de Vervlaamsing van het Bedrijfsleven (z. aldaar) moet hier worden vermeld.

Op 11 juli 1963 werd de tekst door de commissie aangenomen, met aanvullend verslag van A. Saint-Rémy (331 / 35). Op 12 juli 1963 werd de tekst in de Kamer van Volksvertegenwoordigers aangenomen. Op 18 juli 1963 was P. de Stexhe, verslaggever, klaar met een verslag voor de Senaat (nr. 304) en na de indiening van nog twee amendementen, die evenwel niet aanvaard werden, werd de definitieve tekst op 25 juli 1963 goedgekeurd. Hij verscheen in het Staatsblad van 2 augustus 1963. Bij het Koninklijk Besluit van 18 juli 1966 (Staatsblad van 2 augustus 1966) werden de bestaande wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken ten slotte gecoördineerd (wetten van 28 juni 1932, 8 november 1962 en 2 augustus 1963).

Gelijklopend met de publikatie van de gecoördineerde wetten werd op 1 juli 1966 een Vaste commissie voor de verbetering van de betrekkingen tussen de Belgische taalgemeenschappen - ook Commissie-Meyers genoemd - opgericht, met als opdracht ten behoeve van de regering voorstellen te formuleren die zij nuttig achtte voor de verbetering van de betrekkingen tussen de Belgische taalgemeenschappen, advies te geven over de uitvoeringsbesluiten van bestaande wetten en de modaliteiten van een statuut voor de Brusselse agglomeratie uit te werken, dat in overeenstem-

ming zou zijn met de nationale en internationale taak van de hoofdstad. Mede wegens de val van de regering-Vanden Boeynants-De Clercq in 1968 kon deze commissie geen verslag van haar werkzaamheden doen.

Bij de totstandkoming van dit kabinet was één der punten van de regeringsverklaring dat de uitvoeringsbesluiten van de gecoördineerde wetten, die het voorgaande parlement aangenomen had, zouden verschijnen. Deze uitvoeringsbesluiten hadden vooral betrekking op de overheidsdiensten ten behoeve van het Rijk, de administratieve diensten van de Brusselse agglomeratie, alsmede administratieve en scolaire faciliteiten in de Brusselse randgemeenten en Leuven. In dit kader is het evenwel niet noodzakelijk deze uitvoeringsbesluiten uitvoerig te behandelen, temeer daar zij niet rechtstreeks het bedrijfsleven betreffen.

Reacties op de goedgekeurde taalwetten, met de bedoeling deze te ontzenuwen of de toepassing te verhinderen, bleven ook niet uit, vooral door een beroep te doen op de Europese Conventie ter bescherming van de Rechten van de Mens.

Ten slotte werd op 22 december 1966 een wetsvoorstel in de Senaat ingediend tot wijziging van genoemde gecoördineerde wetten en ter verkrijging van een soepeler toepassing voor het bedrijfsleven van artikel 52. Dit wetsvoorstel werd ingediend door enkele kamerleden van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, maar niet aanvaard.

b) inhoud van de gecoördineerde wetten.

α) Doel van de nieuwe wet.

In het senaatsverslag werd door De Stexhe als belangrijkste doel van de nieuwe wet aangegeven : gaafheid der taalgebieden, stabiliteit en gelijkheid der talen.

β) Inhoud.

De belangrijkste artikelen die de taalverplichtingen van private bedrijven regelen, zijn :

Art. 1, par. 1, 6° : Deze gecoördineerde wetten zijn toepasselijk binnen de bij artikel 52 bepaalde perken, op de handelingen en bescheiden uitgaande van de private nijverheids-, handels- of financiebedrijven.

Art. 52, par. 1 : Voor de akten en bescheiden die voorgeschreven zijn bij de wetten en reglementen en voor die welke bestemd zijn voor hun personeel, gebruiken de private nijverheids-, handels- en financiebedrijven de taal van het gebied waar hun exploitatiezetel of onderscheiden exploitatiezetels gevestigd zijn. In Brussel-hoofdstad stellen de bedrijven die bescheiden in het Nederlands wanneer zij bestemd zijn voor het Nederlandssprekend personeel en in het Frans wanneer zij bestemd zijn voor het Franssprekend personeel.

par. 2 : Onverminderd de hun bij art. 1 opgelegde verplichtingen, mogen dezelfde bedrijven bij de berichten, mededelingen, akten, getuigschriften en formulieren bestemd voor hun personeel, een vertaling voegen in een of meer talen zo de samenstelling van het personeel zulks rechtvaardigt.

Art. 41, par. 1 : De centrale diensten maken voor hun betrekkingen met de particulieren gebruik van die van de drie talen waarvan de betrokkenen zich hebben bediend.

par. 2 : Aan de private bedrijven, die gevestigd zijn in een gemeente zonder speciale regeling uit het Nederlandse of het Franse taalgebied, wordt echter in de taal van dat gebied geantwoord.

Art. 59 : Wanneer wordt vastgesteld dat de handelingen of bescheiden naar vorm in strijd met de beschikkingen van art. 52 werden opgesteld, moeten zij, hetzij uit eigen beweging, hetzij op aanmaning van de bevoegde dienst, overheid of rechtsinstantie, door de betrokken private nijverheids-, handels- of financiebedrijven door bescheiden of handelingen vervangen worden die naar de vorm regelmatig zijn.

Mocht binnen de maand aan deze aanmaning geen gevolg gegeven worden, dan kan door de bovengenoemde overheid, dienst of rechtsinstantie alsmede door iedere belanghebbende een verzoekschrift ingediend worden bij de vrederechter, die beveelt dat aan deze handelingen en bescheiden een vertaling zou worden toegevoegd, opgesteld door een door hem aan te duiden beëdigde vertaler en dit op kosten van het betrokken bedrijf.

De vervanging der bescheiden en handelingen heeft uitwerking op de datum van het vervangen bescheid.

Andere artikelen van de wet nuanceren of vullen het onderwerp aan. Ten einde de toepasbaarheid van de wet te waarborgen zijn er sancties voorzien tegen de gezagdragers en ambtenaren die door bevelen of handelingen de bepalingen van deze gecoördineerde wetten omzeilen of ongedaan pogen te maken; voor de akten en bescheiden die voorgeschreven zijn bij de wetten en reglementen en voor die welke bestemd zijn voor het personeel en die niet in overeenstemming zijn met de taal van het gebied waar hun exploitatiezetel of onderscheiden exploitatiezetels gevestigd zijn, wordt een voorlopige nietigheid ingesteld. Ook wordt een Vaste Commissie voor Taaltoezicht ingesteld, die tot taak heeft over de toepassing van de gecoördineerde wetten te waken.

Bijzondere organen voor toezicht zijn voorzien voor het gebied van Moeskroen (arrondissementscommissaris), een commissaris-adjunct van de arrondissementscommissaris van Tongeren, voor de Voerstreek, en een regeringscommissaris voor de hoofdstad van het Rijk en voor de randgemeenten. Deze laatste wordt ook vice-gouverneur van Brabant genoemd.

Daar de taalwetten van openbare orde zijn, is de overheid verplicht sancties toe te passen, wanneer overtredingen geconstateerd worden en behoeven de rechtbanken ambtshalve geen kennis te nemen van stukken, opgesteld in een verkeerde taal. Ook mogen geen afwijkende overeenkomsten worden gesloten door paritaire commissies of door ondernemingsraden en kan men zich evenmin op gewoonte of stilzwijgende instemming beroepen om de wettelijke verplichtingen te omzeilen. Deze wettelijke verplichtingen slaan op vier taalgebieden : het Nederlandse, het Franse, het Duitse en hoofdstad Brussel, en houden speciale regelingen in voor de zes randgemeenten van de Brusselse agglomeratie (Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St.-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem), de taalgrensgemeenten en Duitstalige gebieden met belangrijke minderheden. Ook zijn overgangsbepalingen voorzien ter vrijwaring van persoonlijke rechten en verkregen rechten in overheidsdiensten.

4. DE GRONDWETSHERZIENING.

Bij de totstandkoming van het kabinet-Eyskens-Merlot in 1968 was één van de belangrijkste pun-

ten van het regeringsprogramma de uitwerking van de grondwetsherziening, die op 24 december 1970 werkelijkheid werd. Door deze grondwetsherziening werd o.m. een afzonderlijke Cultuurraad voor de Nederlandse en Franse cultuurgemeenschappen opgericht, samengesteld uit de leden van de Nederlandse, respectievelijk Franse taalgroep der beide Kamers. Tevens werd door de wet van 23 december 1970 tot wijziging van de wet van 2 augustus 1963 op het gebruik van de talen in bestuurszaken, het bijzonder arrondissement van de zes randgemeenten Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St.-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem, afgeschaft.

Voor het bedrijfsleven zijn genoemde Cultuurraden in zover van belang, dat ze bij decreet - en dit bij uitsluiting van de wetgever - voor de hun toegewezen taalgebieden het gebruik van de talen kunnen regelen, niet enkel voor de door de wetten en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen en die welke bestemd zijn voor het personeel, maar tevens voor de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en hun personeel.

Een amendement van het kamerlid F. Perin om deze laatste zinsnede uit het regeringsontwerp te laten wegvallen, werd zelfs verworpen. Meteen werd hierdoor de basis gelegd voor een ruimere toepassing van taalregelingen dat door de wet van 2 augustus 1963 op het gebruik van de talen in bestuurszaken mogelijk was. De door de Cultuurraden uit te vaardigen decreten hebben inderdaad kracht van wet.

5. HET „SEPTEMBERDECREET”

(19 JULI 1973).

Op 19 juli 1973 keurde de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap unaniem een decreet op het taalgebruik in het bedrijfsleven goed. Het werd op 6 september 1973 in het Staatsblad gepubliceerd. Dit decreet vormt een aanvulling en een verbetering van de wetgeving van 1963. Het decreet gaat op drie wijzen verder dan de wet van 1963 :

a) Nu valt onder toepassing van de wetgeving, al wie in Vlaanderen personeel tewerkstelt. Voorheen waren alleen handels- en financiële ondernemingen bedoeld.

b) Thans is de taalwetgeving ook van toepassing op ongeschreven relaties met betrekking tot de tewerkstelling. Het decreet schrijft het Nederlands voor als de te gebruiken taal voor alle sociale betrekkingen tussen werkgevers enerzijds en werknemers anderzijds.

c) De sancties werden door het decreet aanzienlijk verscherpt. Aldus is voor documenten, opgesteld in tegenspraak met de beschikkingen van het decreet, absolute nietigheid voorzien.

Door gebruik te maken van de bevoegdheid, hem verleend in artikel 59 bis van de grondwet, heeft de Cultuurraad gereageerd tegen het feit dat de taalwetgeving van 1963 nog steeds door een vrij belangrijk aantal bedrijven onvoldoende werd toegepast.

Fundamenteel wijzigt het decreet niets aan de principes en de algemene lijnen die reeds door de wetgeving van 1963 waren vastgelegd. De toepassing van de principes wordt door het decreet verruimd en de verplichting voor het bedrijfsleven werd strikter gesteld.

Pourquoi Pas?

Décret :

la prison pour les francophones !

Het protest van Belgische Franstalige zijde, dat onmiddellijk op de publikatie volgde, deed de gewoonte ontstaan smalend te spreken over het Septemberdecreet. Ook buitenlandse stemmen mengden zich in het debat. De verdediging van Vlaamse zijde, hoewel eensgezind, kwam slechts langzaam op gang en miste doeltreffendheid.

Het decreet mag nochtans beschouwd worden als een goede wetgevende maatregel, die volledig in de lijn ligt van een moderne opvatting van sociale verantwoordelijkheid in verband met het bedrijfsleven.

6. BESLUIT : HOE KUNNEN DE WETTEN MET BETREKKING TOT HET GEBRUIK DER TALEN IN HET BEDRIJFSLEVEN GEWAARDEERD WORDEN ?

In het algemeen mag gesteld worden dat de verneerlandiging van het bedrijfsleven op het principiële vlak pas gereguleerd werd bij de wet van 2 augustus 1963. Wel was door de wet van 20 september 1948, houdende organisatie van het bedrijfsleven, een belangrijke taak aan de ondernemingsraden opgedragen, nl. om alle maatregelen te onderzoeken die geschikt zijn om de ontwikkeling van de geest van samenwerking tussen het ondernemingshoofd en zijn personeel te bevorderen, o.m. door het gebruik der taal van de streek voor de interne betrekkingen der onderneming.

Op 16 juli 1958 werd zelfs een akkoord gesloten om op dit punt beslissingsbevoegdheid aan de ondernemingsraden te verlenen, mits er eenparigheid van stemmen was. Daardoor is in de praktijk weinig van dit middel gebruik gemaakt.

In dit licht gezien is er met de laatste taalwetten een belangrijke principiële overwinning geboekt : voor de eerste maal werd aanvaard dat het taalgebruik in het bedrijfsleven een voorwerp van wettelijke reglementering kon zijn. Nochtans is wel enige waakzaamheid geboden in verband met de interpretatie van de wet, de toepassing en de voorziene mogelijkheden van toezicht.

Wat de interpretatie betreft, is uit het verslag-De Stexhe en het beroep op de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens gebleken dat de wet als zodanig in de geest van vele landgenoten nog niet aanvaard is. Ook de uitvoeringsbesluiten zijn eerder een verzwakking van de gevolgen van de wet dan een consequente toepassing. Ten slotte kan de toepassing van de taalwet niet altijd onder optimale omstandigheden gebeuren, daar de Vaste Commissie voor Taaltoezicht van officiële zijde niet altijd op volledige medewerking mocht rekenen.

In zijn brede samenhang kan men evenwel van een zelfs radicale wetgeving moeilijk verwachten dat zij de wortel van de verfransing zal kunnen raken of de sociale taalbarrière doorbreken. De dagelijkse gedragingen van de leiding der ondernemingen en de geest waarin deze gebeuren, liggen immers grotendeels buiten het bereik van wettelijke voorschriften en enkel het administratief apparaat kan slechts in onderdelen bij de taalwetgeving betrokken worden. De wet kan enkel uitwendige voorwaarden scheppen en een reeks actiemiddelen vooropstellen waaruit betere sociale verhoudingen in de onderneming zouden kunnen ontstaan. Deze sociale verhoudingen worden evenwel door de mensen zelf opgebouwd en daarom is het noodzakelijk dat - samen met de wettelijke beschikkingen - ook een Nederlandstalige elite in handel en industrie groeit. Dit is nu aan het gebeuren.

LITERATUUR: M. Lamberty, *Philosophie der Vlaamsche Beweging en der overige stroomingen in België* (1944); - J. de Weerd, *Het taalgebruik in het bedrijfsleven. Commentaar bij de wet van 2 augustus 1963* (1966, tweede uitgave); - T. Luyckx, *Geschiedenis van de economische bewustwording van Vlaanderen. Veertig jaar Vlaams Economisch Verbond. 1926-1966*, met M. Lamberty en F. Wildiers (1967); - *De vernederlandsing van het bedrijfsleven* (uitgave van het Secretariaat van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, oktober 1973); - R. Blanpain, *De taal en het Vlaamse bedrijfsleven: het decreet op het taalgebruik van de arbeidsverhoudingen*, in *Ons Erfdeel*, jg. 16, nr. 5 (november-december 1973, p. 73-89).

FRANS WILDIERS

B. BESTUURSZAKEN

1. DE GRONDWET.

De Belgische Grondwet waarborgde in art. 23 de vrijheid van taalgebruik, maar voorzag tevens de mogelijkheid deze vrijheid te beperken wat betreft handelingen van de overheid en rechtszaken.

Uit het zeer korte debat dat het Nationaal Congres aan deze bepaling wijdde, blijkt dat, indien het een dergelijke taalwetgeving zou hebben uitgevaardigd, deze aan het Frans de plaats van enige officiële taal zou hebben toegekend, met enkele restricties. Inzake het bestuur zouden deze eventueel hebben kunnen bestaan in het recht van de ingezetene zich in het Nederlands tot de overheid te wenden, indien hij alleen deze taal machtig was, en in strafzaken voor de rechter zijn verdediging in het Nederlands te voeren, voor zover dit niet in botsing kwam met het Franstalig karakter van het rechtsapparaat.

Deze visie van het Nationaal Congres weerspiegelde eenvoudig de opvattingen en de verhoudingen die in het land heersten. Ook de afgevaardigden van het Vlaamse land, verkozen door de censitaire burgerij, waren Franstalig of hadden in elk geval het Frans als cultuurtaal. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat tijdens de eerste jaren van anti-Nederlandse reactie, zonder dat daartoe speci-

fieke taalwetten noodzakelijk waren, het Frans het gerecht, het leger, het middelbaar en hoger onderwijs, de administratie van Rijk, van provincies en zelfs van grote gemeenten volledig ging beheersen. Deze toestand werkte in de hand dat volstrekt eentalige Walen zonder bezwaar openbare ambten in het Vlaamse land konden bekleden. Aldus was in feite het recht van de Vlaming om zich in eigen taal tot de overheid te wenden in vele gevallen een loze klank. Incidenten, die zich af en toe voordeden en waarvan sommige historisch geworden zijn, toonden aan dat ook in rechte art. 23 van de Grondwet het Nederlands geen bescherming verleende, zolang er geen taalwetten ter uitvoering ervan uitgevaardigd waren. Inderdaad bevestigde de jurisprudentie bij herhaling, dat art. 23 de taalvrijheid van de ambtenaar of magistraat evenzeer garandeerde als die van de ingezetene en dat de taalvrijheid van de eerste zelfs uiteindelijk de doorslag gaf. Als klassieke formulering van deze opvatting kan een lezing gelden door M. Leclercq, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie en gewezen lid van het Nationaal Congres, gehouden in de Koninklijke Academie in 1864. Er bleef de Vlamingen niets anders over dan een moeizame strijd voor taalwetten aan te vatten om de hegemonie van het Frans te breken.

2. DE WET VAN 22 MEI 1878.

Na het behalen van een eerste succes, de taalwet-Coremans in strafzaken (1873), spitste de inspanning zich toe op de bestuursaangelegenheden. Op 6 april 1876 dienden de katholieke volksvertegenwoordigers V. van Wambeke, E. de Kerckhove, Th. van der Donckt, J.B. Coomans en J.J. de Lehaye een wetsvoorstel in.

Evenals voor de vorige taalwet was de eigenlijke initiatiefnemer een vertegenwoordiger van de Meetingpartij, J.A. de Laet (Kamer, 1875-'76, doc. nr. 166). In zijn toelichting, in de Kamer op 26 april 1876 verstrekt, legde De Laet de nadruk op de noodzakelijkheid aan art. 23 van de Grondwet een ernstige en loyale uitleg te geven. Er diende duidelijk onderscheid gemaakt tussen de taalvrijheid van de burger, die volstrekt is, en die van de ambtenaar, wiens taalgebruik door de wet geregeld moet worden: een belangrijke plicht van een ambtenaar is het publiek te begrijpen. Hoewel volksvertegenwoordiger De Laet gewag maakte van het beginsel „In Vlaanderen Vlaamsch”, had zijn voorstel helemaal niet een dergelijke draagwijdte. Het beperkte zich tot het volgende: In de Vlaamse provincies en de arrondissementen Leuven en Brussel, behalve de Brusselse agglomeratie, moest het Nederlands gebruikt worden: a) door de gemeenten: voor de akten van de burgerlijke stand, gemeentelijke reglementen, processen-verbaal van de vergaderingen van Raad en College, voor processen-verbaal van politie, voor publikaties en administratieve correspondentie en alle akten, die de algemeenheid van de burgers betroffen. Dit gold eveneens in enkele „verdwaalde” Vlaamse gemeenten in Henegouwen en Luik; b) door de provincies: voor provinciale reglementen, processen-verbaal van Raad en Deputatie, voor publikaties, administratieve correspondentie met overheidsinstanties en particulieren die zelf van het Nederlands gebruik maakten en voor alle akten die de algemeenheid betroffen; c) door het centraal bestuur: voor berichten, mede-

—
MINISTÈRE DE L'INTÉRIEUR.
 —

Loi relative à l'emploi de la langue flamande en matière administrative (1).

—

LÉOPOLD II, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, SALUT.

Les Chambres ont adopté et Nous sanctionnons ce qui suit :

Art. 1er. Dans les provinces d'Anvers, de Flandre occidentale, de Flandre orientale, de Limbourg et dans l'arrondissement de Louvain, les avis et les communications que les fonctionnaires de l'Etat adressent au public seront rédigés soit en langue flamande, soit en langue flamande et en langue française.

Les fonctionnaires de l'Etat correspondront en flamand avec les communes et les particuliers, à moins que ces communes ou particuliers ne demandent que la correspondance ait lieu en français, ou n'aient eux-mêmes fait usage de cette langue dans la correspondance.

Art. 2. Dans l'arrondissement de Bruxelles, la correspondance des fonctionnaires de l'Etat avec les communes et les particuliers aura lieu en flamand si les communes ou les particuliers qu'elle concerne le demandent ou ont fait eux-mêmes usage de cette langue dans la correspondance.

Les avis et communications que les fonctionnaires de l'Etat adressent au public sont rédigés conformément au § 1er de l'article 1er.

*Wet van 22 mei 1878
 (Belgisch Staatsblad 24 mei 1878).*

delingen en correspondentie met instanties en particulieren die gebruik maakten van het Nederlands;

d) voor de Brusselse agglomeratie, waartoe dit voorstel Brussel, Anderlecht, Etterbeek, St.-Gillis, Elsene, St.-Joost-ten-Noode, Laken, St.-Jans-Molenbeek en Schaarbeek rekende, mochten processen-verbaal, reglementen en akten in het Frans worden opgesteld. Ze moesten dan evenwel van een Nederlandse vertaling voorzien worden. Berichten en mededelingen moesten tweetalig zijn, de correspondentie in de taal door particulier of instelling gebruikt.

Toch waren er verzachtingen voorzien. De overheden in Vlaanderen mochten steeds een Franse vertaling bij hun akten en publikaties voegen. Een particulier mocht verder „vragen” dat een hem betreffende akte in het Frans gesteld zou worden; dit voor zover het, bv. voor kleine gemeenten, niet onmogelijk was (art. 4).

Het feit dat er in 1878 wetgevende verkiezingen voor de deur stonden en dat de steeds scherpere tegenstelling tussen katholieken en liberalen de stemmen van de Vlaamsgezinden bijzonder kostbaar maakte, was zeker niet vreemd aan de posi-

tieve houding die de katholieke regering en ten slotte ook de liberale oppositie tegenover het voorstel aannamen.

Op 28 februari 1878, haast twee jaren na de indiening, kwam de Centrale Afdeling klaar met de behandeling van het voorstel. Het verslag, van de hand van A. de Decker, was een omvangrijk en vrij scherp stuk, waarin o.m. de evolutie van de taaltoestand voor en na 1830 geschetst werd en er de aandacht op gevestigd werd, dat de meerderheid van de Belgen geen Frans kende, de taal die niettemin de bestuurstaal van hun land was. Vijftig jaar lang had men zich precies op art. 23 van de Grondwet gebaseerd om de taalvrijheid van de overheid ten koste van de Vlaamse burger te verantwoorden. Het was nu tijd om „l'utopie de l'unité de langage", die men na 1830 kon koesteren, op te geven (Kamer, 1877-'78, doc. nr. 94).

Het voorstel werd door de Centrale Afdeling eenparig goedgekeurd. Alleen had ze de mogelijkheid, voorzien in art. 4, ook aan de Vlamingen in Wallonië toegekend.

Traditiegetrouw ging de behandeling in het Parlement gepaard met een campagne in de Vlaamsgezinde pers, met het verzamelen van handtekeningen e.d. In april draaiden de liberalen, die aanvankelijk de neiging hadden het voorstel als een klerikaal kiesmanoeuvre af te schilderen, bij. Een aantal vooraanstaande Vlaamse liberalen (maar ook Brusselaars als L. Vanderkindere, K. Buls, E. Goblet d'Alviella en de Luikenaar E. de Laveleye) publiceerden een open brief aan de liberale parlementsleden met het dringend verzoek het voorstel goed te keuren (21 april 1878). Dit optreden overwon het totdantoe hartstochtelijk verzet van de liberale Kamerfractie, die vrijwel uitsluitend uit Walen bestond.

Op 2 mei 1878 werd de openbare bespreking geopend door J. Thonissen, katholiek volksvertegenwoordiger van Hasselt, die onmiskenbaar in opdracht van de regering optrad als *deus ex machina*. Hij erkende volmondig de noodzaak „que l'art. 23 de la Constitution, consacrant le libre usage des deux langues, devienne une réalité", maar diende tegelijkertijd amendementen in met sterk beperkende draagwijdte. Men moest gemeenten en provincie zelf hun taalgebruik vrij laten regelen. De kiezers konden trouwens aan hun gemeentelijke en provinciale mandatarissen hun wensen inzake taalgebruik opleggen. Het voorstel kon alleen aanvaard worden m.b.t. de ambtenaren van het Rijk. Men moest zich verder beperken tot het Vlaamse land. Het feit dat de Centrale Afdeling in art. 4 de mogelijkheid om te „vragen" dat een akte in de eigen taal gesteld zou worden, had uitgebreid tot de Vlamingen in Wallonië (en Brussel!) achtte hij een „excès manifeste".

J. de Laet weerlegde weliswaar de argumentatie van Thonissen, maar zag duidelijk in dat hij zijn voorstel niet voor verminking kon behoeden. Hij diende van zijn kant ook amendementen in om een paar essentiële punten te redden (Kamer, 1877-'78, doc. nr. 129). In het Vlaamse land moesten de processen-verbaal van de politie en de akten van de burgerlijke stand in het Nederlands opgesteld worden, tenzij de belanghebbende het gebruik van het Frans vroeg. Ook in het Brusselse had de Vlaming volgens hem het recht te eisen dat voornoemde akten in zijn taal gesteld werden. Deze amen-

dementen werden voor onderzoek naar de Centrale Afdeling gezonden. Hier was, onder druk van de regering, die ongetwijfeld ook ruggespraak gehouden had met de oppositie, de stemming omgeslagen. Ditmaal trad als verslaggever V. van Wambeke op, die „par esprit de conciliation” het voorstel-Thonissen in zijn verslag verdedigde, hoewel hij medeondertekenaar was, zowel van De Laets oorspronkelijk voorstel, als van zijn amendementen. De Waals-liberale oppositie draaide bij. Evenwel niet zonder dat J. Bara alarm had geslagen over de positie van de Walen in rijksdienst in het Vlaamse land. Hij werd daarin bijgevallen door W. Frère-Orban, die bovendien elke taaldwang op de ambtenaren afwees en de tekst zo interpreteerde, dat een rijksambtenaar te Brussel aan zijn Franstalig stuk alleen een Nederlandse vertaling moest toevoegen om te voldoen aan de eisen van de wet. J. Anspach ten slotte verzette zich zeer scherp tegen elke bepaling, die verder zou gaan dan uiterlijke tweetaligheid voor de Brusselse gemeenten. Op 8 mei 1878 werd het voorstel door de 98 aanwezige Kamerleden eenparig goedgekeurd.

Reeds op 14 mei was J. Casier-de Hemptinne klaar met zijn zeer beknopt verslag in naam van de Commissie van de Senaat. 's Anderendaags, na een debat zonder betekenis, tijdens hetwelk medestanders van De Laet het oorspronkelijk voorstel verdedigden, maar zich bij het onvermijdelijke neerlegden, werd het ontwerp ook hier door de 34 aanwezigen goedgekeurd. Het bescheiden voorstel-De Laet was aldus van 2/3 van zijn inhoud beroofd en telde nog slechts twee artikelen. Het eerste bepaalde dat in de Vlaamse provincies en het arrondissement Leuven de berichten en mededelingen van het Rijksbestuur in het Nederlands of in de twee talen moesten geschieden. De briefwisseling van de rijksambtenaren moest er in het Nederlands gebeuren, tenzij gemeenten of particulieren het gebruik van het Frans wensten. In het arrondissement Brussel golden dezelfde bepalingen, alleen moest er voor de correspondentie slechts Nederlands worden gebruikt op verzoek van gemeenten of particulieren. De beperktheid van de wet is opvallend. Het voorstel-De Laet was alleen toepasselijk op het Vlaamse land. Het wenste ook niet in te grijpen in de taal van de binnendienst, die zowel vóór als na de wet ook het Frans was. Het parlement schrapte dan nog de toepasselijkheid op provincies en gemeenten. Uiteindelijk was deze verminking niet zo noodlottig voor het Vlaamse land, waar blijkens een bijlage bij het kamerverslag, de meeste gemeenten al rekening hielden met de voorgestelde beschikkingen. Erger was het voor de taalgrensgemeenten en vooral voor de Brusselse agglomeratie, waar, ondanks het incident-J. Schoep, er o.m. voor de taal van de akten van de burgerlijke stand in rechte niets gewijzigd was.

3. WET D.D. 31 JULI 1921.

De Eerste Wereldoorlog had op de politieke ontwikkeling versnellend gewerkt (algemeen kiesrecht, groei van de socialistische partij). Ook het Vlaams bewustzijn was zeer verstevigd. Het voornaamste Vlaamse programmapunt, door de opeenvolgende regeringen van nationale unie in hun regeringsverklaring opgenomen, was de oprichting van een Vlaamse universiteit. Toch was de eerste naoorlogse Vlaamse verwezenlijking een nieuwe taalwet in bestuurszaken, ontstaan op parlementair initiatief.

DIÉ DRIE TAALWETTEN.

Gebruik der Nederlandsche Taal

A. In Strafzaken (Wet van 17 Aug. 1873).

Te rekenen van de eerste verschijning van den verdachte voor den rechter, moeten rechtspleging en rechtspraak in het Nederlandsch geschieden (ten ware de verdachte het gebruik der Franse taal vroeg):

Voor de onderzoekrechters, politica en hoestrafelijke (correctionele) rechtbanken der provincien Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen en van het arrondissement Leuven;

Voor de hoven van assisen der vier leersingelde provincien;

Voor het hof van beroep van Gent.

Dezelfde regel geldt voor de politica en hoestrafelijke rechtbanken van het arrondissement Brussel, wanneer de verdachte maar enkel de Nederlandsche taal kent.

Wanneer de rechtspleging in het Nederlandsch geschiedt, moet het Openbaar Ministerie zich in zijne verdringen van die taal bedienen, ten ware de advocaat van den verdachte, met dezes toestemming, de Franse taal gebruikte.

Dus mag, in onze Vlaamsche gewesten, in den regel niemand, tegen zijnen wil, in het Fransch vervolgd, beschuldigd of gevonnisd worden.

B. In Bestuurzaken (Wet van 22 Mei 1873).

In de provincien Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen en in het arrondissement Leuven moeten alle berichten en mededeelingen, door Staatsambtenaren tot het publiek gericht, in het Nederlandsch opgesteld zijn, met of zonder Franse vertaling, en moeten die ambtenars met gemeenten of bijzondere personen in het Nederlandsch briefwisselen, ten ware de belanghebbende, uitdrukkelijk of door eigen gebruik der Franse taal, het anders verklaarde te verlangen.

Dezelfde regels gelden voor het arrondissement Brussel, uitgezonderd dat hier de briefwisseling slechts op aanvraag der belanghebbenden of in antwoord op Vlaamsche stukken in het Nederlandsch moet geschieden.

In alle Vlaamsche gewesten moeten dus alle opschriften, plakkaaten en aankondigingen van het Staatsbestuur in het Nederlandsch of in beide talen zijn, en hangt het van de Vlamingen af, geene Franse brieven van Staatsambtenars te ontvangen.

C. In het Middelbaar Onderwijs (Wet van 13 Juni 1883).

In de verschillende afdelingen der Staats middelbare scholen in het Vlaamsch gedeelte van het land moeten de leergangen in het Nederlandsch gegeven worden; de Franse taal wordt er onderwezen dervijze dat de leerlingen in staat gesteld worden Franse leergangen met vrucht te volgen.

In de eijgenlijke middelbare scholen en in de athenea dervijze streek moeten de leergangen van Nederlandsch, de eerste jaargangen van Engelsch en Duitsch, en twee andere leergangen in het Nederlandsch gegeven worden. De vaknamen der wiss- en natuurkundige wetenschappen en andere vakken, alsook de geslacht- en aandrighks-ondige namen moet nrgelijktijdig in het Fransch en in het Nederlandsch onderwezen worden.

Iedere Vlaming, die prijs stelt op de aankoming der taalwetten van 1873 en 1878, iedere huisvader, die wil dat zijne kinderen bekwaam worden om een Staatsambt in de Vlaamsche gewesten te vervullen, zal de stipte toepassing der wet van 13 Juni 1883 eischen.

Strooibiljet om de Vlamingen aan te sporen de toepassing der taalwetten te eisen.

Op 4 februari 1920 dienden de katholieken L. Pussemier, F.A. van Cauwenbergh, J.M. Verachtert en R. Colaert, de liberaal G. Royers en de socialist E. Doms een voorstel in, dat, op een paar details na, niets anders was dan het oorspronkelijk voorstel-De Laet (1876). Het voorstel werd door de in november 1919 in de Kamer opgerichte Taalcommissie grondig onderzocht. Deze commissie zou trouwens drie leden (Fr. van Cauwelaert, Fr. Fischer en R. Branquart) naar Zwitserland zenden om daar de taalregeling te bestuderen. Vooral onder invloed van Fr. van Cauwelaert werd het voorstel diepgaand gewijzigd. In art. 1 werd de bepaling opgenomen dat alle openbare besturen, ook voor de binnendiensten, de streektaal zouden gebruiken. Verder werd van de ambtenaren in Vlaanderen en Wallonië de kennis van de streektaal geëist en van het rijkspersoneel en van het gemeentepersoneel in de Brusselse agglomeratie de kennis van beide landstalen (art. 6 van ontwerp Kamercommissie). Het aldus door de commissie geamendeerde voorstel - men mag wel spreken van een tegenvoorstel (z. Verslag door P. de Liedekerke, Kamer, 1919-'20, doc. nr. 396) - werd in openbare vergadering behandeld van 3 tot 6 augustus 1920. Deze tekst, waarmee minister H. Jaspar zich akkoord verklaarde, stuitte evenwel op grote tegenstand van de meeste liberalen en vrijwel alle Waalse socialisten. De opponenten wezen telkens opnieuw op het separatistisch karakter van het voorstel, op de noodzaak om het Frans als nationale bindtaal, ook in Vlaanderen, te bewaren en om in taalopzicht de autonomie van de gemeenten te eerbiedigen. Van Waalse

zijde kwam vooral verzet tegen het opleggen van de kennis van het Nederlands en de daaruit voortvloeiende bedreiging van de Waalse positie in de openbare besturen.

Toch werd het voorstel op 6 augustus 1920 goedgekeurd met 95 stemmen voor (Vlaamse katholieken en socialisten, de Frontpartij, de meeste Waalse katholieken, enkele Vlaamse liberalen), 43 tegen (alle Waalse socialisten, behalve J. Wauters en C. Demblon, de meeste liberalen, een paar Waalse katholieken) en 9 onthoudingen (de ministers J. Destrée en E. Vandervelde, Waalse katholieken en liberalen). Kort daarop ontstond een politieke crisistoestand, die in november 1920 leidde tot de vorming van een nieuwe regering van nationale unie o.l.v. H. Carton de Wiart. Het ontwerp dat nog in augustus naar de commissie van de Senaat doorgezonden was, stond intussen bloot aan heftige agitatie. Op het liberaal partijcongres (16 oktober) werden enkele voorstanders ervan scherp aangevallen. Het aantal Waalse gemeentebesturen, dat protestmoties goedkeurde, was dubbel zo talrijk als het aantal Vlaamse, dat op goedkeuring aandrong. Toen Carton de Wiart in zijn regeringsverklaring (23 november) beloofde het ontwerp van de Kamer te zullen steunen, was de Senaatscommissie vrijwel klaar met een tekst waarin het ontwerp van de Kamer geheel werd afgetakeld (Verslag Ligy, Senaat, 1920-'21, doc. nr. 10, d.d. 15 december 1920).

De regeling van de binnendiensttaal viel weg. Evenzeer de gelijke verdeling van de betrekkingen tussen Nederlands- en Franstalige kandidaten in het centraal bestuur en in de Brusselse agglomeratie (art. 6 Kamerontwerp). Zoals de gemeenten van de Brusselse agglomeratie vrij hun diensttaal mochten kiezen, zo verleende dit voorstel aan alle Vlaamse gemeenten het recht het Frans als diensttaal te kiezen.

De ontgoocheling in Vlaanderen was groot. Van Cauwelaert bepleitte in de Katholieke Vlaamse Kamergroep het hernemen van de vrijheid t.o.v. de regering, indien de Vlamingen geen voldoening kregen. Hij werd uiteindelijk niet gevolgd.

Amendementen van senator Al. Braun (9 februari), vooraf met de regering en de Katholieke Vlaamse Kamergroep besproken, boden de Senaat de kans zijn extreem standpunt te herzien. Aldus kwam een compromis tot stand tussen het territorialiteitsbeginsel van het Kamerontwerp en de gemeentelijke autonomie, verdedigd in de Senaatscommissie (Verslag Ligy, Senaat, 1920-'21, doc. nr. 67). Tijdens een langdurige bespreking, beginnend op 23 maart, werd het ontwerp, na goedkeuring van vrijwel alle amendementen-Braun, op 13 mei 1921 aangenomen met 57 stemmen voor, 29 tegen en 3 onthoudingen. Vóór stemden: alle Vlaamse en haast alle Franstalige katholieken, de Vlaamse socialisten, enkele Vlaamse en twee Brusselse liberalen. Tegen stemden: de Waalse socialisten, de Franstalige en enkele Vlaamse liberalen. Het geamendeerde ontwerp keerde terug naar de Kamer, die vergeefs poogde nog enkele verbeteringen aan te brengen (openbare bespreking 26-29 juli). Ondanks de afzwakking van de tekst door de Senaat was de meerderheid aanmerkelijk geslonken. 75 kamerleden stemden voor, 57 tegen, 14 onthielden zich. In feite werd de wet vrijwel uitsluitend met Vlaamse stemmen goedgekeurd,

waarbij zich enkele Brusselse katholieken en socialisten voegden. Slechts drie Walen stemden voor : J. Wauters, minister in functie, C. Demblon en M. Levie. De Frontpartij stemde ditmaal tegen.

Vergeleken bij de wet van 1878 vallen enkele kenmerken op :

a) de nieuwe wet was ook toepasselijk op Wallonië, al wijzigde ze er niets aan de bestaande toestand;

b) de provincies en gemeenten vielen thans onder de toepassing van deze wet;

c) in beginsel golden het Nederlands en het Frans respectievelijk in Vlaanderen en Wallonië als bestuurstaal, de positie van het Frans als enige bestuurstaal werd opgegeven.

Weliswaar had de Senaat dit principe erg verzwakt, zoals hieronder blijken kan. Bij gewone meerderheid kon de gemeente- of provincieraad het Frans als tweede diensttaal invoeren (art. 1). Ook voor berichten en mededelingen moesten de gemeenten de twee landstalen gebruiken, indien 20 % van de gemeentekiezers daarom verzochten (art. 4).

Verder werd de bepaling, dat in Vlaanderen en Wallonië de ambtenaren de streektaal moesten kennen (art. 6 Kamerontwerp) alleen gehandhaafd voor hen die in contact kwamen met het publiek (art. 5).

Wat de gemeenten van de Brusselse agglomeratie betrof, betekende de wet nauwelijks een stap vooruit. Niet alleen kozen zij verder vrij hun diensttaal, bovendien verwierp de Senaat art. 2 van het Kamerontwerp, dat de gemeenten verplichtte de akten op te maken in de taal van de belanghebbende; art. 8 van de wet regelde alleen nog de aflevering van een vertaling. De bepaling dat in de Brusselse agglomeratie, evenals in de centrale administratie, een gelijk aantal ambtenaren aangeworven moest worden via Nederlandse en Franse examens (art. 6 Kamerontwerp), werd vervangen door de eis van een zekere kennis van de tweede taal, variërend volgens de administratieve rang. Ten slotte werd door de Senaat het aantal gemeenten van de Brusselse agglomeratie, door toevoeging van St.-Pieters- en St.-Stevens-Woluwe, van 15 op 17 gebracht. Wat de Nederlands- of Franstalige gemeenten betrof, „verdwaald” in anderstalig gebied, „kon” de gemeenteraad beslissen als diensttaal te nemen de taal die, blijkens de laatste tienjaarlijkse telling, door de meerderheid der inwoners gesproken werd (art. 3).

Voor de Walen was de bij de wet van 1921 vereiste tweetaligheid van de ambtenaren in het centraal bestuur en in de Brusselse agglomeratie een steen des aanstoots. Van hun kant waren de Vlamingen, voor wie de taalwet toch een vitale functie had, ontgoocheld over de gebrekkige toepassing en de leemten ervan.

4. DE WET VAN 28 JUNI 1932.

De Borms-verkiezingen (december 1928) en de vooruitgang van de Frontpartij (11 kamerzetels bij de verkiezing van mei 1929) waren van die groeiende malaise slechts de meest opvallende symptomen. Het akkoord tussen Vlaamse en Waalse socialisten (Compromis des Belges, maart 1929) en het 10de Congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond (augustus 1929), waar zelfs een nieuw ontwerp van bestuurlijke taalwet voorgedragen werd, kondigden een herziening van de wet van 1921 aan, met versterking van het territorialiteitsbeginsel. Eerste-minister Jaspar had van zijn kant het voornemen te kennen gegeven het Vlaamse

vraagstuk in zijn geheel op te lossen (juni 1929). Na ontwerpen op de vernederlandsing van de Gentse universiteit en op het taalgebruik in lager, middelbaar en normaal onderwijs diende hij op 15 mei 1931 een wetsontwerp op het taalgebruik in bestuurszaken in (Kamer 1930-'31, doc. nr. 197). Reeds een week later viel zijn regering, in hoofdzaak over het taalprobleem. Ze werd opgevolgd door de eveneens katholiek-liberale regering-Renk.

Op 16 december 1931 kwam de Centrale Afdeling klaar met haar onderzoek van het ontwerp (Verslag van F. van Cauwelaert, Kamer 1931-'32, doc. nr. 67). Ze had het ontwerp van de regering op enkele punten aanmerkelijk verbeterd.

In art. 1, par. 3, breidde ze het toepassingsgebied van de wet uit tot alle openbare instellingen, in de ruimste zin. Bovendien werd de paragraaf, door het regeringsontwerp uit de wet van 1921 overgenomen, die de provincie- en gemeentebesturen machtigde een tweede taal als diensttaal in te voeren, geschrapt. Gemeenten, „verdwaald” in een anderstalig gebied, „moesten” voor de binnendienst de taal gebruiken, die blijkens de laatste taaltelling door de meerderheid der bevolking gesproken werd (art. 3). Het was inderdaad gebleken dat, na 1921, Waalse gemeenten in Vlaams gebied van de mogelijkheid gebruik gemaakt hadden, maar dat Vlaamse gemeenten in Wallonië dit nagelaten hadden. Ook de oprichting van een Commissie van Taaltoezicht was een amendement van de Centrale Afdeling (art. 13). De meest fundamentele wijziging was echter de splitsing van de Centrale Administratie in taalrollen (art. 4), tussen welke taalgroepen een „billijk evenwicht” tot stand gebracht zou moeten worden (art. 9, par. 4). De Nederlandse en Franse zaken konden aldus zonder vertaling resp. door ambtenaren van de Nederlandse en van de Franse taalrol afgehandeld worden. De eis van tweetaligheid werd beperkt tot het personeel van de provincie Brabant en de gemeenten van de Brusselse agglomeratie.

Deze omwerking van de regeringstekst was te danken aan de overeenstemming, in de Centrale Afdeling tussen de katholieken en de socialistische oppositie bereikt. Vooral de Waalse socialisten hadden de tweetaligheid, vereist door de wet van 1921 en in verzachte vorm overgenomen in het ontwerp-Jaspar, als een bedreiging van de Waalse positie in een centraal bestuur beschouwd. Ze waren aan de andere kant niet, zoals de liberalen, door solidariteit met de bourgeoisie in Vlaanderen, gehouden tot verdediging van de Franstalige minderheid aldaar. Integendeel vreesden sommigen onder hen dat bepalingen ten gunste van de taalminderheden voor de Vlamingen in Wallonië wel eens mogelijkheden zouden kunnen scheppen.

De tekst van de Centrale Afdeling kwam dus zowel tegemoet aan de wensen van de Walen (ongehinderde carrière voor eentalige ambtenaren), als aan die der Vlamingen (vollediger taalhomogeniteit voor Vlaanderen dan in de regeringstekst onder invloed van de liberalen voorzien was).

De openbare bespreking, die op 20 januari begon, verliep dan ook in een sfeer van Vlaams-Waals begrip, die sterk verschilde van de debatten in 1920-'21. Wel traden ook thans nog A. Amelot en V. Carpentier op als de laatste verdedigers van de Franstalige minderheden in Vlaanderen. Van Brus-

selse zijde kwam er eveneens een sterke afwijzing tot uiting, zowel omwille van de tweetaligheid, aan het gemeentepersoneel opgelegd, als omwille van het afwijzen van de annexatie van bepaalde randgemeenten bij de agglomeratie (A. Max, L. Meysmans, J. Coelst, F. Fischer). Van Vlaams-nationalistische zijde (eveneens door de socialist A. Bathazar en de liberaal L. Boeckx) werd verder aangedrongen op het voorzien van sancties bij niet-naleving van de wet. Dit werd als overbodig en onverwezenlijkbaar afgewezen (28 januari en 24 februari 1932).

Een van de hoofdpunten van het debat was de vraag hoe de „eenheid van rechtspraak” verzekerd zou worden in de, in taalrollen gesplitste, administratie. Dit punt was door de Centrale Afdeling aan de zorgen van de regering overgelaten (art. 4, par. 3 en 4 van ontwerp der Kamercommissie). De regering vatte haar oorspronkelijk voorstel op (art. 6, par. 2 van regeringsontwerp), waarbij de eenheid aan de top gewaarborgd zou worden door tweetaligheid van de ambtenaren van de rang van directeur en hoger.

De Vlamingen waren vrij algemeen bereid deze regeling, gebaseerd op tweetaligheid, goed te keuren; ze kregen hierbij de steun van een aantal Franstalige katholieken en liberalen, die echter voor het overige vaak geen voorstanders van de wet waren. Van de zijde van de Waalse socialisten stuitte men voor dit punt op een non possumus. Verslaggever Van Cauwelaert liet dan ook terecht opmerken, dat men, door zich aan deze oplossing vast te klampen, dreigde het vertrouwen der Walen te verbeuren, zonder dat de mogelijkheid bestond met de voorstanders van deze paragraaf een wisselmeerderheid te vormen, waarop een degelijke taalwet kon worden gegrondvest. Renkin diende ten slotte zelf een amendement in, strekkende tot de invoering van tweetalige adjuncten, die de eentalige topambtenaren zouden bijstaan bij het afhandelen van dossiers in de hun onbekende landstaal. Het voorstel tot handhaving van de tweetaligheid aan de top werd verworpen (11 februari 1932). Op 2 maart werd over het geheel van het ontwerp gestemd. 122 Kamerleden stemden voor, nl. de meeste katholieken, vrijwel alle socialisten, een deel der liberalen. 19 stemden tegen (Frontpartij, enkele liberalen). 24 onthielden zich (vooral Waalse katholieken, enkele liberalen, L. Vindevogel wegens het verwerpen van sancties).

De Commissie van Binnenlandse Zaken van de Senaat wijdde in mei 1932 slechts een drietal vergaderingen aan het ontwerp. Op 24 mei diende V. van Hoestenberghé zijn verslag in (Senaat, 1931-'32, doc. nr. 100). In de openbare bespreking, aanvangend op 9 juli, stond opnieuw de kwestie van de eenheid van administratie in het brandpunt van de belangstelling. Van Brusselse en van Vlaams-nationale zijde werden opnieuw de boven aangegeven bezwaren naar voren gebracht, maar op 21 juni 1932 werd de tekst van de Kamer zonder wijziging goedgekeurd, eveneens met een sterke meerderheid. Vóór stemden: het hele blok van katholieken en socialisten (93 stemmen). Tegen stemden: 14 senatoren (vooral liberalen; een paar katholieken). Van stemming onthielden zich: de Frontpartij, 8 socialistische en een paar katholieke Walen.

De wet van 28 juni 1932 betekende een hele stap

MINISTERIE VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN
EN VOLKSGEZONDHEID.

Wet op het gebruik der talen in bestuurszaken (1).

ALBERT, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, HEEL.

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

Artikel 1, § 1. In de provinciën Antwerpen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Limburg, in het arrondissement Leuven en in het arrondissement Brussel, behalve in de bij artikel 2, § 5, aangegeven gemeenten, maken de besturen van den Staat — met inbegrip van de parketten en de gendarmerie —, van de provinciën en van de gemeenten, gebruik van de Nederlandsche taal.

§ 2. In de provinciën Luik, Luxemburg, Namen en Henegouwen, en in het arrondissement Hijvel, maken zij gebruik van de Franche taal.

§ 3. Deze bepalingen gelden insgelijks voor de overheidsbedrijven, de vergaande diensten, de openbare inrichtingen of de inrichtingen van openbaar nut en, over 't algemeen, voor al de ondergeschikte openbare besturen en overheden.

§ 4. De in de voorafgaande paragrafen bedoelde openbare besturen en overheden zijn er toe gehouden, in hun betrekkingen en hun briefwisseling met de lagere of ondergeschikte openbare besturen en overheden, zich te schikken naar de wettige taalregeling van die besturen.

Art. 2, § 1. De gemeenteraden van de Brusselsche agglomeratie bepalen welke taalregeling zal worden toegepast in hun inwendige diensten, alsmede voor de briefwisseling onder elkander of met de centrale departementen der openbare besturen en overheden die aan deze wet onderworpen zijn.

§ 2. De gemeentebesturen der Brusselsche agglomeratie maken, in hun briefwisseling met de aan artikel 1 onderworpen besturen en overheden, gebruik van de taal, bij genoemd artikel aan deze besturen opgelegd, of waarvan zij gebruik maken krachtens artikel 3.

§ 3. De berichten en mededeelingen welke zij tot het publiek richten worden in beide landstalen gesteld.

§ 4. In de Brusselsche agglomeratie wordt het gebruik der talen voor de plaatselijke of gewestelijke administratieve diensten van den Staat en van de aan den Staat ondergeschikte openbare besturen en overheden, bij een met redenen omkleed koninklijk besluit geregeld, met inachtneming van de plaatselijke toestanden en uitgaande van een gelijken eerbied voor beide landstalen.

(1) Zittingsjaar 1930-1931.

KAMER DER VOLKVERTEGENWOORDIGERS.

Resoluden. — Memorie van toelichting en ontwerp van wet, n° 197. Verandering van 15 Mei 1931.

Wet van 28 juni 1932 (Belgisch Staatsblad van 29 juni 1932).

vooruit ten opzichte van de wet van 31 juli 1921. De territorialiteit van de taalwetgeving was volstrekt. In het Vlaamse land en in het Waalse land werd het uitsluitend gebruik van respectievelijk het Nederlands en het Frans aan alle openbare diensten voorgeschreven, zowel voor hun berichten, mededeelingen en correspondentie als voor hun binnendienst. Voor de inwoners van bovengenoemde eentalige gebieden is nog één enkel personeel taalrecht gebleven : waar ze ook woonden, hadden ze vanwege het centrale bestuur recht op een antwoord in de taal van hun keus.

„Verdwaalde” gemeenten, d.w.z. diegene die blijkens de laatste taaltelling een meerderheid inwoners telden die een andere taal spraken dan die van het gebied waartoe ze behoorden, „moesten” de taal van die meerderheid als diensttaal kiezen. Het regime van de taalgrensgemeenten week slechts dan van de eentaligheid af, wanneer door diezelfde telling werd bewezen, dat ze op zijn minste 30 % anderstalige inwoners telden. Dan moesten berichten en mededeelingen in de twee landstalen gebeuren en verwierf de inwoner het recht de taal voor de voor hem bestemde akten en getuigschriften te bepalen.

Voor de gemeenten van de Brusselse agglomeratie bleef het taalstatuut ongewijzigd: tweetaligheid naar buiten, vrijheid om de taal van de binnendienst te bepalen. Voor het eerst gold voor deze gemeenten de „verplichting” de akten en getuigschriften in de taal van de belanghebbende te stellen (art. 8, par. 1).

Het principe van de tweetaligheid van de ambtenaren werd voor de gemeenten van de Brusselse agglomeratie en voor het provinciebestuur van Brabant gehandhaafd. Dit was niet het geval voor het personeel van het centraal bestuur. Dit werd op de Nederlandse of de Franse taalrol ondergebracht. Tussen beide taalrollen moest een billijk evenwicht tot stand gebracht worden (art. 9, par. 4). Om de eenheid van rechtspraak aan de top te verzekeren werd uiteindelijk geopteerd voor het stelsel van taaladjuncten, toegevoegd aan eentalige ambtenaren van de rang van directeur af (art. 4, par. 3).

Het centraal bestuur moest zich in zijn correspondentie en zijn mededelingen aanpassen aan het taalgebruik van ondergeschikte besturen. Een zaak, gesitueerd in een bepaalde taalstreek, moest in de streektaal afgehandeld worden door de ambtenaren van de overeenstemmende taalrol.

Een andere verbetering aan de wet van 1921 is de precisering in art. 1 van „de ondergeschikte openbare besturen en overheden”, waarbij gepoogd werd te beletten dat zich een aantal overheidsbedrijven, geconcessioneerde diensten, openbare inrichtingen, inrichtingen van openbaar nut aan de toepassing der wet onttrokken. Ook de oprichting van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht was belangrijk, al werd haar het recht ontzegd sancties voor te stellen (art. 13).

De resultaten van deze taalwet beantwoordden niet helemaal aan de verwachtingen die de gematigde Vlamingen erop hadden gebouwd. De administratie bleef beheerst door een Franstalige top, waar het Nederlands niet doordrong. De indeling in taalrollen werd gesaboteerd, het „billijk evenwicht” werd op verre na niet bereikt.

In oktober 1935 eiste de Katholieke Vlaamsche Landsbond op zijn congres dan ook een volledige splitsing van de centrale diensten. Nog na de Tweede Wereldoorlog zou volksvertegenwoordiger G. van den Daele hardnekkig moeten wijzen op een gebrek aan taalevenwicht in de centrale diensten.

De actie van Grammens (van 1937 af) sproot anderzijds voort uit de onvoldoende toepassing van de wettelijke beschikkingen op de uiterlijke eentaligheid van Vlaanderen, in de eerste plaats langs de taalgrens. Toch heeft de taalwet in bestuurszaken, samen met de andere taalwetten (onderwijs, gerecht, leger) ertoe bijgedragen de homogeniteit van Vlaanderen te vestigen: het gevaar van de Franstalige minderheid werd er afdoende door bezworen.

De strijd zou zich nu naar de randgebieden verplaatsen: 1. Naar de taalgrens. Het taalstatuut van de gemeenten langs de taalgrens was door art. 6, par. 4, afhankelijk gemaakt van de tienjaarlijkse talentelling. Deze taaltellingen misten objectieve waarde en namen het karakter van referendums aan, die, vooral in perioden van Vlaamse depressie zoals na de oorlog, het Vlaams karakter van sommige van die gemeenten in het gedrang brachten. 2. Naar de Brusselse agglomeratie. De gemeenten van de

Brusselse agglomeratie hadden vrijwel alle het Frans als taal voor hun binnendiensten gekozen. Ten onrechte was, bij Koninklijk Besluit, op de lokale diensten van het rijksbestuur dezelfde regeling toegepast. Het bleef dus in de lokale openbare diensten van de agglomeratie in hoofdzaak bij uiterlijke tweetaligheid t.o.v. het publiek. Veel belangrijker nog dan deze tekorten van de bestuurlijke taalwet was de niet-naleving in deze agglomeratie van de taalwet op het onderwijs, waardoor het mogelijk werd ongeremd Vlaamse kinderen langs de scholen om te verfransen. Rondom Brussel leidde dientengevolge het in alle grote steden optredend verschijnsel, dat de bevolking van het centrum uit naar de periferie werd gepompt, tot een sterke bedreiging van het Vlaamse karakter van een aantal randgemeenten.

De taaltelling van 1947 was in Vlaams opzicht voor de twee bedreigde zones zeer ongunstig. De Vlaamse opinie, hoewel nog niet gewekt uit haar naoorlogse verdoving, slaagde erin jarenlang de publikatie van de uitslagen ervan te verhinderen. Ten slotte zou minister P. Vermeulen tot publiceren overgaan. Tevens trok hij er, voor wat het taalregime van enkele taalgrensgemeenten betrof, bij wet van 2 juli 1954, bepaalde conclusies uit. Bij dezelfde wet werden Evere, Ganshoren, St.-Agatha-Berchem onderworpen aan de taalregeling van de Brusselse agglomeratie.

Van dit laagtepunt af groeide in Vlaanderen geleidelijk zulk een algemeen verzet tegen de taaltellingen en hun weerslag op het taalregime van de

„Geen talentelling”-betoging te Leuven (februari 1960). Van links naar rechts: B. Wezenbeek, W. Luyten, M. Babylon, W. Martens, W. Driessen, L. Delanghe en W. de Bruyne.

Vlaamse randgebieden, dat het uitliep op twee nieuwe taalwetten in bestuurszaken.

5. WET VAN 8 NOVEMBER 1962.

De regering-Lefèvre-Spaak beloofde op 2 mei 1961 de grenzen van de taalgebieden vast te leggen. De bedoeling was vooreerst een eind te maken aan de invloed van de tienjaarlijkse taaltelling op het taalstatuut van de taalgrensgemeenten. De bedoeling was bovendien een eind te maken aan de beperkte vorm van tweetaligheid die aan gewestelijke administratieve en gerechtelijke diensten opgelegd werd omwille van de aanwezigheid van een paar anderstalige gemeenten binnen hun ressort. Reeds tijdens het debat over de taalwet van 28 juni 1932 werd, tot uitschakeling van deze tweetaligheid, door Waalse volksvertegenwoordigers (J. Destrée,

L. Piérard, J. Mathieu, E. Vandervelde) aangedrongen op aanpassing van administratieve en gerechtelijke grenzen aan de taalgrens. Volksvertegenwoordiger E. Jennissen had zelfs een wetsvoorstel ingediend tot overheveling van de andersstalige gemeenten door middel van een stemming met 2/3 meerderheid door de betrokken gemeenteraad (Kamer, 1932-'33, doc. nr. 221). Tijdens de bespreking van de bestuurlijke taalwet van 1932 hadden A. de Schryver en J. Blavier een amendement ingediend om hetzelfde doel te bereiken op basis van een onderzoek, te verrichten door een wetenschappelijke commissie. Ze hadden dit amendement onder druk van minister J. Renkin ingetrokken. Het uitgangspunt van het onderhavige ontwerp (Kamer 1961-'62, doc. nr. 194/1) werd gevormd door de besluiten, ter zake in het Centrum-Harmel uitgewerkt, waarbij voorgesteld werd 34 gemeenten over te hevelen en een vijftiental anderstalige wijken van hun gemeente af te halen (z. vooral gestencild doc. nr. 156 van Centrum-Harmel). Op een drietal punten week het regeringsontwerp af van de voorstellen van het Centrum:

a) de regering stelde niet voor de streek van Komen en Moeskroen bij Henegouwen aan te hechten;

b) evenmin stelde ze voor Edingen bij Brabant te voegen;

c) ten slotte stelde ze voor de gemeenten van het kanton Landen (op 1 na) naar Limburg over te hevelen i.p.v. naar Brabant. Er heerste in de Commissie van de Kamer, die tien vergaderingen aan het ontwerp besteedde, een goede verstandhouding tussen Walen en Vlamingen. Enkele amendementen werden er goedgekeurd en wel de aanhechting van de streek van Komen-Moeskroen bij Henegouwen enerzijds, en die van de zes Voerdorpen bij Limburg anderzijds (amendement H. Vanderpoorten, aanvaard met 18 stemmen tegen 1). Hierdoor liepen de overgehevelde dorpen op tot 50. Ook door afhechting van gehuchten was het niet mogelijk aan bepaalde gemeenten een eentalig karakter te geven, zodat het ontwerp er de toekenning van taalfaciliteiten regelde. Het aantal van deze gemeenten werd in de Commissie vermeerderd van 18 tot 24.

Op grond van een amendement van J. Verroken werden de administratieve „faciliteiten” precies in de wet omschreven (art. 4 ontwerp van de Commissie). Het ontwerp werd in zijn geheel door de Commissie eenparig goedgekeurd. (Z. verslag Verroken, Kamer, 1961-'62, nr. 194/7 en aanvullend verslag 194/23).

Op 31 januari 1962 begon in de Kamer het openbaar debat in een positieve geest, waartegen vooral de afwijzende houding van de Brusselse vertegenwoordigers van de traditionele partijen, vooral de liberalen, afstak. Er was ook een vruchteloze poging van, vooral Westvlaamse, volksvertegenwoordigers om Komen-Moeskroen in West-Vlaanderen te behouden. De Volksunie kwam op tegen het blijvend faciliteitenstatuut en het opgeven van Edingen (F. van der Elst, D. de Coninck). Er kwam vanwege de Luikse vertegenwoordigers reeds vinnig verzet tot uiting tegen de overheveling van de Voerdorpen naar Limburg.

Toch werd het ontwerp op 15 februari 1962 met een overweldigende meerderheid goedgekeurd. 135 leden stemden voor: vrijwel de hele Christe-

lijke Volkspartij (CVP), de Belgische Socialistische Partij (BSP) en de meeste Vlaamse liberalen. 18 leden stemden tegen: in hoofdzaak liberalen. 23 onthielden zich: vooral de Volksunie (VU) en de communisten. Bij deze onthouders en tegenstemmers voegden zich, in verband met de Voer, vertegenwoordigers van alle partijen uit het Luikse. De behandeling in de Senaat zou veel bewogener worden. In de Commissie werd aan het Kamerontwerp geen wijziging aangebracht (Verslag K. van Cauwelaert, Senaat 1961-'62, doc. nr. 280 d.d. 26 juni 1962). In openbare vergadering werd evenwel, op 17 juli, art. 1, § 1, lid 2, houdende overheveling van de zes Voerdorpen naar Limburg, verworpen (met 73 tegen 71 en 2 onth.). Nadat ze zelf over hun bezwaren tegen het afhaken van Komen-Moeskroen heengestapt waren, konden de Vlamingen deze verwerping niet aanvaarden. Minister A. Gilson verklaarde, dat de door de Senaat gewijzigde tekst door de regering niet als de basis voor een nationaal akkoord beschouwd kon worden (18 juli 1962). Op 19 juli werd de tekst door de Commissie weer in behandeling genomen. De Commissie stelde voor de status quo te bewaren én voor de Voer én voor Komen-Moeskroen, maar besloot op 24 juli haar werkzaamheden tot na het reces op te schorten (aanvullend verslag K. van Cauwelaert, 1961-'62, doc. nr. 373).

Op 9 oktober 1962 sloot de Senaat zich niet aan bij de oplossing van zijn Commissie en keurde de overheveling van de Voerstreek goed. Dezelfde dag werd over het gehele ontwerp gestemd, dat aangenomen werd met 91 stemmen voor, 56 tegen en 14 onthoudingen. Grosso modo leidde aldus het dispuut over de Voerstreek tot een stemming van Vlamingen tegen Walen. Het ontwerp keerde wegens lichte amendering nog eens terug naar de Kamer. Het werd hier op 31 oktober 1962 aangenomen met 130 stemmen voor, 56 tegen en 12 onthoudingen. Ook hier was dus het aantal Franstalige tegenstemmers in vergelijking met juli sterk toegenomen.

De uitwerking van de wet kan als volgt samengevat worden. De circa 200 gemeenten langs de taalgrens verwerven evengoed als die in het binnenland een onveranderlijk Nederlands of Frans taalstatuut. Een 50-tal „allogene” gemeenten, worden om hun anderstalig karakter overgeheveld naar een aangrenzende provincie of arrondissement (art. 1). Een reeks anderstalige gehuchten worden van hun gemeenten losgehaakt (art. 2). Op die wijze bereikt men het resultaat dat, met uitzondering van het arrondissement Brussel en het arrondissement Verviers, de gewestelijke administratieve en gerechtelijke overheden niet meer met taalminderheden te maken hebben.

In een 25-tal gemeenten is de taalminderheid niet geografisch te lokaliseren (de streek van Komen-Moeskroen, Ronse, Edingen, de Voer-gemeenten): daar wordt een faciliteitstelsel ingevoerd, dat in tegenstelling tot de taalwet van 28 juni 1932 niet van de uitslagen van de taaltellingen afhankelijk is en volledig omschreven wordt in de wet. Op administratief vlak heeft de taalminderheid in de gemeente recht op tweetalige berichtgeving en bediening in eigen taal. Daartoe wordt een welbepaalde en ernstig gewaarborgde kennis van de tweede taal van het gemeentepersoneel vereist (art. 4). Op onderwijsgebied wordt de mogelijkheid voorzien

van scholen in de taal van de minderheid, maar met vervroegd onderwijs van de streektaal (art. 8). De belangrijkste amendering door de Senaat betrof de oprichting van een afzonderlijk arrondissement voor de streek van Komen-Moeskroen en van een afzonderlijk kanton voor de Voergemeenten: aan het hoofd ervan wordt respectievelijk een arrondissementscommissaris en een adjunct-arrondissementscommissaris geplaatst.

6. WET VAN 2 AUGUSTUS 1963.

Nog vóór de goedkeuring van het ontwerp betreffende de vastlegging van de taalgrens had de regering twee andere taalontwerpen ingediend die door haar als onscheidbaar van het eerste beschouwd werden. Een ervan had tot doel de taalregeling in het centrale bestuur en in de Brusselse agglomeratie te herzien (Kamer, 1961-'62, doc. nr. 331/1). Daarin werd vooreerst gepoogd een waterdichte bepaling op te stellen die, beter dan die van 1932, de toepasselijkheid van de wet op alle openbare diensten zou verzekeren.

De kiesverrichtingen werden voor het eerst in de bestuurlijke taalwet betrokken. Daarentegen werden de administratieve handelingen van de Leuvense universiteit, met het oog op haar Franstalige afdeling, eraan onttrokken. De centrale administratie zou voortaan niet meer in taalrollen, maar in taalkaders ingedeeld worden. Tussen deze kaders werd pariteit voorgeschreven. De opneming in de kaders gebeurde op basis van de taal van de gedane studies. Een toelage voor de kennis van de tweede taal had tot doel de tweetaligheid te bevorderen. Andere leemten van de wet van 1932 werden aangevuld door invoering van sancties en reorganisatie van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht.

Het belangrijkste of in elk geval het meest omstreden deel van het ontwerp vormden de bepalingen voor de Brusselse agglomeratie en de randgemeenten, waar, door nietnaleving van de taalwetten uit de jaren dertig, een voor de Vlamingen ongunstige situatie ontstaan was. Positief in het ontwerp was, dat voor het eerst geraakt werd aan de vrije keus van de binnendiensttaal in deze gemeenten: de regeling voor de centrale administratie werd er van toepassing verklaard. De taalexamens voor betrekkingen bij deze gemeenten werden onder toezicht van het Vast Wervingssecretariaat geplaatst.

Negatief was de oplossing voor de randgemeenten. Weliswaar werd de Brusselse agglomeratie zelf, ondanks de sterke aandrang vanwege de Franstalige Brusselaars, niet uitgebreid, maar het was toch een doorn in het oog van de Vlamingen, dat het ontwerp taalfaciliteiten inhield in acht Vlaamse randgemeenten, waaraan men, om het verwijt van eenzijdigheid te ontgaan, drie Waalse gemeenten toegevoegd had.

Op 11 april 1962 werd het ontwerp aanhangig gemaakt bij de commissie van Binnenlandse Zaken van de Kamer. Na 16 vergaderingen bleek men te stuiten op een drietal onoverbrugbare meningsverschillen. Het faciliteitenregime voor de randgemeenten werd door de Vlaamse leden afgewezen. Het werd op nog drastischer en efficiënter manier afgewezen door de Walen, althans voor de betrokken drie Waalse gemeenten. Van hun kant wensten de Franstalige Brusselse vertegenwoordigers een veel ruimere, tweetalige zone rondom de hoofdstad. Verder had de meerderheid der Franstaligen

bezwaren tegen de tweetaligheidspremie. Ten slotte, o.a. met het oog op de luchthaven van Zaventem, verzetten ze zich tegen de regeling voorzien voor de uitvoeringsdiensten, buiten Brussel gevestigd, waarvan het ambtsgebied zich over het hele land uitstrekt.

In juli 1962 stond de parlementscommissie nog nergens, zodat de regering een contactcommissie, bestaande uit een beperkt aantal ministers, oprichtte. Na een 25-tal vergaderingen bereikte deze al evenmin een akkoord over het voornaamste struikelblok, de randgemeenten. Vandaar dat de regering haar tactiek veranderde : ze schrapte de drie Waalse randgemeenten uit haar ontwerp en stelde voor de Vlaamse randgemeenten (verminderd tot zes) te onderwerpen aan het taalregime van de Brusselse agglomeratie. Door deze aanhechting verviel het zo betwiste faciliteitenregime volledig uit het ontwerp. Om de zaak voor de Vlamingen aantrekkelijker te maken werden door de regering tegelijk andere verbeteringen aan het ontwerp voorgesteld. Het Nederlandstalig gedeelte van het arrondissement Brussel werd als een afzonderlijk administratief arrondissement Halle-Vilvoorde opgericht. Er werd een taalregeling opgelegd aan het bedrijfsleven en aan de buitenlandse diensten. De taalfaciliteiten voor de tweetalige universiteit (Leuven) werden nader omschreven. Als concessie aan de Franstaligen werd de tweetaligheidspremie afgeschaft en vervangen door een tweetalig kader, dat 20 % van de leidende betrekkingen van de

centrale administratie zou omvatten : de pariteit tussen de taalrollen werd slechts opgelegd van de rang van directeur af en hoger. Ook voor uitvoeringsdiensten, waarvan het ambtsgebied het hele land bestrijkt (bv. Zaventem) werd een uit Vlaams oogpunt minder gunstige oplossing voorgesteld (Kamer, 1962-'63, doc. nr. 331/22 d.d. 7 juni 1963). Eind juni 1963 bleek duidelijk dat de Vlaamse CVP-ers zich met deze oplossing voor de randgemeenten niet konden verzoenen, zodat ze zelfs uit de Kamercommissie wegbleven. De twee regeringspartijen slaagden er niet in het eens te worden over een nieuwe wisseloplossing, zodat op 2 juli 1963 premier T. Lefèvre het ontslag van zijn regering aanbood, dat evenwel door de koning niet aanvaard werd. Op 5 juli, na een dag overleg op Hertoginnedal tussen ministers en partijleiders van de meerderheid, werd een akkoord bereikt (z. doc. 331/31 en aanvullend verslag van Saint-Rémy, nr. 331/35).

De zes Vlaamse randgemeenten werden krachtens dit voorstel in een afzonderlijk arrondissement ondergebracht. Er kwamen voor de Franstalige minderheid administratieve tegemoetkomingen. Ook Franstalig onderwijs, met versterkt onderwijs van het Nederlands, kon georganiseerd worden voor kinderen, wonend in de gemeente, op verzoek van ten minste 16 gezinshoofden.

Intussen was het debat in openbare vergadering reeds op 27 juni begonnen. Verslaggever A. Saint-Rémy gaf een overzicht van het ontwerp zoals het

De regering Lefèvre-Spaak tijdens het conclaaf op Hertoginnedal (5 juli 1963). Rechts aan tafel, van achter naar voor : R. van Elslande, H. Fayat, P.H. Spaak, Th. Lefèvre, P.W. Segers, A. Gilson, E. Leburton en J. van Eynde. Links aan tafel van voor naar achter : J. Bracops, J. de Saeger, P. vanden Boeynants, A. Spinoy, L. Servais en P. Herbiet.

uit de commissie te voorschijn gekomen was. Hij wees er o.m. op, hoe de taalregeling betreffende het bedrijfsleven tegelijk uitgebreid was (tot bedrijven met minimum 10 werknemers) en ingekrompen (voor de correspondentie, door het bedrijf aan overheidsinstanties gericht, gold niet meer de verplichting de streektaal te gebruiken). Toen de regeringsamendementen, uitgewerkt in Hertoginnedal, bekend werden (doc. nr. 331 / 31, d.d. 8 juli), hielden beide regeringspartijen zich aan het moeizaam bereikte akkoord. J. de Saeger verklaarde de wet te zullen goedkeuren wegens het verkrijgen van zeven positieve bepalingen. Als zodanig vermeldde hij o.m. de taalregeling voor het bedrijfsleven, de taalregeling voor de diplomatie, het toezicht van het Vast Wervingssecretariaat op alle taalexamen, de oprichting van tien lagere scholen per jaar in Brussel, de verwezenlijking van de taalpariteit voor de leidende functies in de Brusselse agglomeratie binnen 10 jaar, de reorganisatie van de taalinspectie. Achteraf is gebleken dat alvast voor de laatste drie punten de realisatie achterwege bleef. Ondanks ernstige bezwaren legden ook de andere Vlaamse CVP-ers de nadruk op de positieve elementen van de wet (J. Verroken, G. van den Daele, L. Kiebooms, F. van Damme e.a.). De dissonanten kwamen van de oppositie. R. Lefebvre stelde het Nationaal Pact, binnen de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV) afgesloten, tegenover het wetsontwerp. Dit pact voorzag de uitbreiding van de Brusselse agglomeratie en de oprichting van een „zone de rencontre”, die aanmerkelijk ruimer was dan die de regering voorgesteld had. Hij kantte zich ook tegen het tweetalig kader aan de top, zoals in de regeringsamendementen ontworpen was. De Volksunie (F. van der Elst, D. de Coninck) opperde van haar kant bezwaren tegen de paritaire verdeling van de ambten van de rijksadministratie, zelfs zoals die achteraf beperkt werd tot de leidende functies (hierin bijgevallen o.m. door G. Eyskens en G. van den Daele). Er werd van die zijde ook gewezen op de verzwakking van de taalregeling opgelegd aan uitvoeringsdiensten met nationaal ambtsgebied (Zaventem) en op de ontoereikendheid van het systeem van taalverklaring voor een sanering van het Brusselse onderwijssysteem. De communisten stonden raadpleging van de bevolking van de randgemeenten voor.

Op 11 juli 1963 werd het ontwerp in de Kamer goedgekeurd met 157 stemmen tegen 33. Alle socialisten, ook de Brusselse, en de CVP-ers stemden voor. Tegen stemmen: de PVV, de VU, de Kommunistische Partij (KP), de CVP-ers G. Eyskens, G. van den Daele en C. Verbaanderd.

Op 18 juli diende de verslaggever van de Senaatscommissie, P. de Stexhe, zijn rapport in (Senaat, 1962-'63, doc. nr. 304). Hier ook leverde de liberale oppositie, die overigens geen amendementen indiende, het meest kritiek. Toch gaven in de Senaat ook de Brusselse socialisten lucht aan hun ongenoegen (J. Wiard, J. Franck), al werd hun ten slotte de tuchtstemming opgelegd. Franstalige CVP-ers als J. Duvieusart en A. Versé vielen eveneens het ontwerp scherp aan. Namens de Vlaamse CVP verklaarde A. Sledsens „met bitterheid” het ontwerp te zullen goedkeuren, vanwege de opgedrongen faciliteitenregeling. Eenzelfde ongenoegen t.o.v. de Brusselse situatie klonk uit de redevoeringen van R. van de Kerckhove en K. van

Cauwelaert. P.M. Orban verklaarde te zullen tegenstemmen, o.a. omwille van de ongrondwettelijkheid van de taalregeling, aan het bedrijfsleven opgelegd, een opvatting die door H. Rolin grondig weerlegd werd.

Op 25 juli 1963 werd het ontwerp door de Senaat aangenomen met 122 stemmen voor (BSP, CVP), 14 tegen (PVV, VU, KP en vier CVP-ers): J. Duvieusart, J. Hambye, A. Versé en J. Baltus) en 7 onthoudingen.

De wet van 2 augustus 1963 bouwt voort op de verworvenheden van de wet van 28 juni 1932. Zoals deze laatste wenst ze dat alle gecentraliseerde en gedecentraliseerde openbare diensten aan haar bepalingen onderworpen zijn, evenals natuurlijke en rechtspersonen die concessiehouder zijn van een openbare dienst of taak. Met name vallen onder de wet: de administratieve activiteiten van Raad van State, Rekenhof, rechterlijke macht en schooloverheden. Instellingen die zich totnogtoe onttrokken aan de wet, als Rode Kruis en Sabena, vallen onder haar toepassing. Hetzelfde geldt voor de buitenlandse diensten van Buitenlandse Zaken en voor de kiesverrichtingen.

De regeling die getroffen is voor bepaalde akten en bescheiden, uitgaande van private rechtspersonen, komt tegemoet aan een Vlaamse eis m.b.t. het bedrijfsleven. Ten gunste van de Franstalige afdeling van de Leuvense universiteit zijn administratieve taalfaciliteiten vastgelegd.

Het land wordt in vier taalgebieden verdeeld: 1. het Nederlandse taalgebied; 2. het Franse taalgebied, met respectievelijk het Nederlands en het Frans als bestuurstaal; 3. het Duitse taalgebied, met een taalregeling waarop we hier niet verder ingaan; 4. het tweetalig arrondissement Brussel-hoofdstad, dat de 19 gemeenten van de agglomeratie omvat.

Het arrondissement Brussel valt uiteen in drie administratieve arrondissementen: het arrondissement Brussel-hoofdstad; het Vlaams gedeelte, dat het arrondissement Halle-Vilvoorde wordt en tot het Nederlands taalgebied behoort; de zes randgemeenten. De bestuurlijke taalrechten die aan de Franstalige minderheid in de randgemeenten toegestaan zijn, omvatten:

- a) tweetaligheid van berichten en mededelingen,
- b) het stellen van getuigschriften in het Nederlands of het Frans volgens de keus van de belanghebbende,
- c) het stellen van akten in de taal van de belanghebbende (dit althans in vier van de zes randgemeenten).

De binnendiensttaal van deze gemeenten blijft het Nederlands, maar er wordt van het gemeentepersoneel een zekere kennis van het Frans geëist. Voor kinderen, wonend in deze gemeenten, wordt de mogelijkheid van Franstalig onderwijs opengelaten. De vice-gouverneur heeft o.m. de bevoegdheid over de toepassing van de taalwetten in Brussel-hoofdstad en de randgemeenten te waken. Merkwaardig is, dat deze wet ernstige onzekerheid zou scheppen omtrent de vraag, of deze randgemeenten tot het Nederlands taalgebied behoren. Nieuw is voor de 19 gemeenten van Brussel-hoofdstad, dat het Nederlands er als diensttaal ingevoerd wordt, vnl. voor zaken die in het Nederlands worden ingeleid.

De kandidaten voor betrekkingen in deze gemeente-

diensten leggen voortaan hun examen af in de taal van hun diploma. Ze moeten een schriftelijk examen over hun elementaire kennis van de tweede taal afleggen. Personeelsleden die in contact komen met het publiek, moeten tevens mondeling over deze taal geëxamineerd worden. Voor leidende ambtenaren is een schriftelijk examen over de voldoende kennis van de tweede taal vereist.

Worden de taaleisen in de Brusselse agglomeratie in vergelijking met 1932 iets verzwakt, de omstandigheid dat de taalexamens afgenomen worden door het Vast Wervingssecretariaat, vormt een bijkomende garantie. Een zekere dosering naar de taal is bij de bezetting van vacante betrekkingen vereist en binnen tien jaar moet er pariteit bestaan tussen de topambtenaren van de beide taalgroepen. Voor de centrale rijksdiensten vallen de volgende nieuwigheden te vermelden. Ieder personeelslid wordt ingedeeld op de Nederlandse of de Franse taalrol, in principe overeenstemmend met de taal van zijn diploma. Iedere ambtenaar behoort ook tot een taalkader: bevorderingen gebeuren per taalkader.

Van de rang van directeur af en hoger bestaan er drie taalkaders: een Nederlands, een Frans en een tweetalig. Dit tweetalig kader omvat 20 % van de leidende ambtenaren. Het moet voor de helft uit de Nederlandse en voor de helft uit de Franse taalrol gerecruteerd worden. De bestaande instelling van de taaladjunct wordt behouden: deze moet tot de taalrol behoren die tegengesteld is aan die van zijn eentalige chef.

Telkens als het gerechtvaardigd is door de aard van de zaken of door het aantal personeelsleden, worden de diensten gesplitst in Nederlandse en Franse directies of onderafdelingen.

Er zijn sancties in de wet opgenomen:

- 1) disciplinaire straffen tegen het personeelslid dat de wet overtreedt;
- 2) nietigheid van de administratieve handelingen en verordeningen die in strijd met de taalwet zijn. Deze nietigheid kan worden ingeroepen door elke belanghebbende, door de administratie zelf of door de toezichthoudende overheid voor rechtbank of Raad van State.

De samenstelling van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht wordt gewijzigd. Ze mag suggesties doen aan de regering, krijgt een zekere bevoegdheid tot onderzoek en mag de nietigheid vaststellen.

7. DE DECRETEN VAN 3 MEI EN 6 DECEMBER 1972.

In het kader van de hem door de Grondwet toegekende bevoegdheid keurde de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap twee decreten goed op het taalgebruik in bestuurszaken. Het decreet van 3 mei 1972 legde aan de gekozen mandatarissen in het Nederlands taalgebied de verplichting op de eed in het Nederlands af te leggen. Het decreet van 6 december 1972 legde het gebruik van het Nederlands op aan de gemeenteraden, federatieraden, agglomeratieraden en provincieraden van het Nederlands taalgebied. Beide decreten zijn niet van toepassing op de gemeenten met taalfaciliteiten.

LITERATUUR: A. Prayon-van Zuylen, *De Belgische taalwetten* (1892); - L. Dosfel, *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche taal* (1910); - J. Mennekens, *Wet betreffende het gebruik der talen in bestuurszaken. Toelichting* (1934, gestencild); - *Langues*, in *Répertoire pratique du droit belge*, VII (1935, kol. 484-503); - H. Rüling, *Das*

Sprachenrecht Belgiens (1939); - G. van den Daele, *De achterstand en de minderwaardige behandeling der Vlamingen in de Belgische administratie* (1950); - L. Lindemans, *De Belgische taalwetten*, in *Streven* (1954-'55, p. 334-343); - *De taalwet in bestuurszaken*, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht* (november 1957, speciaal nummer); - P. Martens, *De Zuidnederlandse taalgrens voor het Belgisch parlement* (1962); - M. Henrard, *L'emploi des langues dans l'administration et dans les entreprises privées (loi du 2 août 1963)* (1963); - H. Sleurink, *De aanpassing van de Belgische provincie- en gemeentegrenzen aan de Nederlandse-Franse taalgrens*, in *Geografisch Tijdschrift* (1964, p. 62-69); - P. Maroy, *L'évolution de la législation linguistique belge*, in *Revue du droit public et de la science politique* (1966, p. 450-501); - A. Mast, *De grondwet en het gebruik der talen*, in *Administratief Lexicon* (letter T, 1967); - U. van der Molen, *Gebruik der talen in bestuurszaken*, in *Administratief Lexicon* (letter T, 1967); - A. de Backer, *La première loi sur l'emploi des langues en matière administrative. Son application aux relations des Chemins de fer avec le public* (1968, gestencild); - L. Moyersoën, *De evolutie der taalwetgeving sinds 1930*, in *Liber Amicorum August de Schryver* (1968, p. 572-594); - *Taalcodex*, onder redactie van E.A. de Groeve, M. Feron, F. Collignon en F. Verschuere, 4 dln. (1968-); Edg. van Cauwelaert, *Taalvrijheid? Een kritische motivering van de taalwetgeving* (1971); - Voor de literatuur over de taalwetgeving in bestuurszaken verschenen tussen 1945 en '70: G. Provoost en W. van den Steene, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging. Bibliographie 1945-1970* (1972, vln. p. 74-81).

WIM VAN DEN STEENE

C. LEGER

Van het ontstaan van België af was het leger de meest verfranste staatsinstelling. Reeds bij besluit van 16 en 27 oktober 1830 bepaalde het Voorlopig Bewind, dat het Frans de enige taal voor commando en bestuur van het leger zou zijn. Hoewel art. 23 van de grondwet deze bepalingen ophief, veranderde dit niets aan de feitelijke toestand. De internationale situatie van de nieuwe staat bracht trouwens mee, dat de overweldigende meerderheid van het officierenkorps in de beginjaren uit Fransen bestond.

Reeds in 1857 had de Commissie der Vlaamsche Grieven deze toestand aan de kaak gesteld en als oplossing de oprichting van Vlaamse en Waalse regimenten voorgesteld. Dit voorstel werd echter als onrealistisch en gevaarlijk van de hand gewezen en tot het eind van de 19de eeuw bleven de verhoudingen ongewijzigd.

1. DE WET VAN 6 MEI 1888.

Pas in de jaren tachtig werd de eerste aanval op deze Franse vesting ondernomen, overigens met mager resultaat. De aanleiding was het wetsvoorstel van A. Visart de Bocarmé en A. Wagener betreffende de bevordering der officieren en de organisatie van de Militaire School. Toen in de zitting van 8 februari 1884 Wagener zijn voorstel toelichtte, dat vooral tot herziening van de leerstof van de Militaire School strekte, verklaarde hij terloops dat hij er geen bezwaar tegen had, dat aan de officieren de kennis van het Nederlands zou worden opgelegd. Volksvertegenwoordiger J.B. Coomans legde onmiddellijk de nadruk op deze noodzakelijkheid en in de Centrale Afdeling wist E. Coremans aan het voorstel een art. 3 toe te voegen, dat de kennis der twee landstalen van de aspirant-officieren eiste met ingang van 1890 (Kamer, 1887-'88, doc. nr. 24).

Sloot de regering-Beernaert zich bij dit amendement aan, de Waalse linkerzijde reageerde daarentegen met verontwaardigde afwijzing. Een onschuldige uitlating van Coremans verwekte zelfs een heftig incident. Toen hij het Vlaamse element het stevigste bolwerk van ons nationaal bestaan

noemde, vatten de Walen dit als een belediging op en een deel van de oppositie verliet zelfs de vergaderzaal.

De aanval op de amendementen van de Centrale Afdeling werd daarna ingezet door J. Bara, die, zoals tijdens de discussie over de taalwet van 1878, tegen de nieuwe bepaling de door de grondwet gewaarborgde taalvrijheid inriep. Verder betoogde hij dat het gewraakte artikel, rekening houdend met de onmogelijkheid voor de Walen om Nederlands te leren, een feitelijke uitsluiting uit de legercarrière betekende. Beernaert verdedigde het amendement, maar verklaarde toch dat daarin slechts een elementaire kennis van het Nederlands bedoeld was. L. Hanssens, de progressistische liberaal uit Luik, die zijn begrijpende houding tegenover de Vlamingen politiek duur zou betalen, formuleerde hierbij aansluitend een beperkend amendement, waardoor de officieren slechts in staat zouden moeten zijn met hun soldaten een gesprek in het Nederlands te voeren over dienstzaken. Bovendien zou de bepaling pas in 1892 van kracht worden. Ondanks het verzet van Bara e.a., die zelfs beweerden dat laatstgenoemd amendement de vereiste taalkennis verzwaarde, werd het op 2 december 1887 met 53 tegen 32 stemmen goedgekeurd. Hoewel de minister van Oorlog verzekerd had dat het nietslagen voor dit elementair examen geen uitsluiting tengevolge zou hebben, luwde de oppositie niet.

W. Frère-Orban wierp zich met zijn plechtstatige welsprekendheid gedurende anderhalf uur in het debat om te pogen de oude argumenten nieuw leven in te blazen. Ten slotte diende, bij de behandeling in tweede lezing, K. Buls op 14 december nogmaals een afzwakkend amendement in. Daardoor werd de te zwaar geachte mondelinge proef, vervangen door een schriftelijke op het peil van het lager onderwijs. De Centrale Afdeling, die dit amendement onderzocht, werkte het evenwel om tot een bepaling, waarbij het onderwijs van beide landstalen op de Militaire School zodanig werd georganiseerd, dat op het einde van zijn studie de aspirant-officier in staat zou zijn een examen over de elementaire kennis van de tweede taal af te leggen.

In een laatste interventie riep Bara als nieuw argument tegen het voorstel in, dat het, in tegenstelling met de vorige taalwetten, voor het eerst ook voor Wallonië legifereerde. Waarop Hanssens antwoordde dat dit het onvermijdelijke gevolg was van het verwerpen van de gewestelijke recrutering, die tijdens het debat alleen door J. Kervyn de Lettenhove was voorgestaan. Ten slotte werd op 15 december 1887 het omstreden artikel in deze vorm door de Kamer aangenomen met 66 tegen 49 stemmen. Het geheel van de wet op de bevordering van de officieren werd met 65 stemmen tegen 47 (Waalse linkerzijde en een tiental katholieken) en 3 onthoudingen goedgekeurd.

De Senaat vatte het debat aan op 20 december, na indiening van het verslag van de Senaatscommissie door Ch. de Coninck de Merckem (Senaat, 1887-'88, doc. nr. 17). De Waalse linkerzijde zette haar aanvallen op het taalartikel onverzwakt voort. Ook deden geruchten over druk, uitgaande van het Hof de ronde. Op 21 december 1887 pakte Ch. Graux nogmaals met een amendement uit, waarmee hij vooral wilde voorkomen dat aan het

examen over de tweede taal een uitsluitingscijfer zou kunnen worden verbonden. De regering sloot zich eens te meer hierbij aan en de Senaat keurde het amendement op 22 december goed. Slechts 8 senatoren stemden tegen, 49 stemden voor, 6 onthielden zich. Op 23 december 1887 werd het ontwerp in zijn geheel aangenomen met 46 stemmen voor. Vijftien liberalen stemden tegen, twee onthielden zich.

Deze verminking van het oorspronkelijke opzet van art. 3, nu art. 5 van de wet, werd in Vlaanderen met groot ongenoegen ontvangen. Tal van moties en petitie's zagen het licht, waaronder het manifest van het Verbond der Vlaamsche Liberale Vereeniging vermelding verdient. Van een afwijzing van het Senaatsontwerp kon evenwel geen sprake meer zijn. De Centrale Afdeling van de Kamer sloot zich erbij aan (Verslag-Hanssens d.d. 7 maart 1888, Kamer 1887-'88, doc. nr. 110). Ook Coremans gaf zich van de toestand rekenschap. Hij kon, als erg goedkope genoegdoening, de toevoeging verkrijgen van een bepaling, waarbij de regering zich verplichtte jaarlijks in het Staatsblad de uitslagen van de eindexamens te publiceren. Aldus zou het de Vlaamse opinie mogelijk zijn na te gaan, hoe het met de kennis van het Nederlands bij de jonge officieren gesteld was. Het amendement werd op 25 april 1888 met 55 stemmen tegen 39 (31 liberalen, 8 katholieken) goedgekeurd. Twee Vlaamse liberalen, K. Buls en F. de Stuers, stemden voor. Over het hele ontwerp werden 62 ja-stemmen uitgebracht en 31 nee-stemmen. Als liberalen stemden voor, benevens K. Buls en F. de Stuers, L. Hanssens en J.-L. Guillery.

De aangebrachte wijziging maakte een terugzending naar de Senaat noodzakelijk, waar De Coninck de Merckem op 27 april opnieuw een verslagje opstelde. Op 3 mei 1888 volgde dan de uiterst beknopte bespreking en de uiteindelijke goedkeuring van de wet met 28 stemmen voor, 6 tegen en 2 onthoudingen.

Het hoeft geen betoog dat het zo heftig omstreden taalartikel van de wet van 6 mei 1888 in de sanctie-loze vorm waarin het werd goedgekeurd, geen enkele vat had op het Franstalig karakter van het officierenkorps.

2. DE WET VAN 2 JULI 1913.

Het duurde tot het debat over de wet tot invoering van de persoonlijke dienstplicht van 14 december 1909, eer het taalgebruik in het leger opnieuw in het Parlement aan de orde kwam. Op het regeringsontwerp van die legerwet werden, op 12 november 1909, twee taalamendementen ingediend (Kamer, 1909-'10, doc. nr. 13). Een amendement-Henderickx c.s. had een beperkte draagwijdte. Het strekte ertoe het examen van korporaal, dat meteen de dienstdtijd met een derde verkortte, zowel in het Nederlands of het Duits als in het Frans te laten afleggen. De regering steunde dit amendement en op 25 november 1909 werd het door de Kamer aangenomen.

Veel ingrijpender waren de amendementen, ingediend door P. Daens. Hij stelde voor de manschappen in te lijven in regimenten, gelegerd in de provincie van hun woonplaats. De regimenten in de Vlaamse provincies zouden in het Nederlands worden gedrild, aangevoerd en bestuurd. Daens kwam hier eenvoudig terug op de oplossing, die reeds in 1857 door de Grievencommissie voorgesteld en in

het debat van 1887 door Kervyn de Lettenhove verdedigd, doch toen als te radicaal afgewezen was. Deze afwijzing door de regering en de overgrote meerderheid van het Parlement bracht mee dat het leger aan elke territoriale indeling ontsnapte, waaruit volgde dat het opleggen van een zekere tweetaligheid aan het hele officierskorps onvermijdelijk werd, wilde men aan de schreeuwende misstanden in het leger een eind maken.

Het was dan ook logisch dat Daens, toen hij op 24 november 1909 zijn hoofdamendement introk, vasthield aan een subsidiair amendement dat in zijn eerste twee paragrafen bepaalde, dat elke onderofficier, officier, legerarts vóór zijn benoeming het bewijs moest leveren voldoende kennis van beide landstalen te bezitten. Verder zouden de militaire overheden zich in hun betrekkingen met de burgerlijke overheden, met de manschappen en hun ouders moeten schikken naar de wet van 22 mei 1878. Alle administratieve bescheiden, bestemd voor Vlaamse manschappen, moesten in het Nederlands worden gesteld.

Zowel van katholieke als van liberale Vlaamse zijde ontving Daens steun voor dit amendement. Minister F. Schollaert verklaarde zich akkoord met de eerste twee paragrafen, met een voorbehoud betreffende de aanvangstermijn. E. Vandervelde sprak echter zijn voorkeur uit voor het indienen van een wetsvoorstel over het taalgebruik in het leger buiten het kader van de militiewet. Door de liberale wallingant X. Neujean werd trouwens de onontvankelijkheid van het taal-amendement op de militiewet ingeroepen. Deze prealabele kwestie werd op 25 november 1909 met 86 stemmen tegen 39 en 5 onthoudingen aangenomen.

Nog tijdens dezelfde zitting verklaarde E. Vandervelde het amendement-Daens als een afzonderlijk wetsvoorstel te zullen indienen, samen met J. Persoons en E. Anseele (Kamer, 1909-'10, doc. nr. 40). Na een bewogen debat werd dit voorstel op 18 maart 1910 door de Kamer in overweging genomen en naar de afdelingen verzonden, waar het aan de vergetelheid werd prijsgegeven.

Toen in 1913 de militiewet opnieuw op de helling werd gezet, ditmaal om de algemene dienstplicht in te voeren, was de Vlaamse opinie vastbesloten zich niet meer met een kluitje in het riet te laten sturen.

De consensus, die in brede flamingantische kringen leek te bestaan over de eis van Vlaamse en Waalse regimenten, hield evenwel op het parlementaire

Ware Vaderlandsliefde kan maar alleen steunen op de volledige gelijkheid en de eigen ontwikkeling der beide rassen in België: Vlamingen en Walen. De Vlamingen, die sinds 1830 onder taaldwang gebukt gaan, weigeren uit vaderlandsliefde, dit hatelijk juk aan ijune Waalsche broeders op te leggen. Daarom eischen alle goede vaderlanders **Vlaamsche en Waalsche regimenten**, omdat **alleen** dit stelsel de volledige gelijkheid in het leger, zoo voor de Walen als voor de Vlamingen waarborgt.

front niet lang stand. Van liberale zijde kwam bij art. 39 een amendement-Persoons c.s. (Kamer 1918-'13, doc. nr. 105), dat een andere richting uitging. Hierin kwam J. Persoons terug op zijn vroeger voorstel tot invoering van het Nederlands als opleidingstaal voor de Vlaamse miliciens. Tevens werd de kennis van de tweede taal voor het toelatingsexamen van de Militaire School vereist en het onderwijs in deze school zodanig georganiseerd, dat de leerlingen in staat zouden zijn de kennis ervan te verwerven. Derhalve werd deze kennis aan alle officieren en legerartsen opgelegd. Ten slotte maakte hij de taalwet in bestuurszaken van 1878 op het leger toepasselijk.

Meer conform met de Vlaamse wensen van dat moment waren twee amendementen, ingediend bij art. 37. Eén ging uit van de Vlaamse rechterzijde, nl. het amendement-Delbeke-Van Cauwelaert c.s. (Kamer, 1912-'13, doc. nr. 109). Het strekte tot invoering van de gewestelijke recruterings, waarbij het taalprobleem zou worden opgelost door oprichting van Vlaamse en Waalse regimenten. Het tweede was een Waals initiatief, uitgaande van E. Buisset, J. Destrée, X. Neujean (1912-'13, doc. nr. 169). Inderdaad zag ook een gedeelte van de Waalse vertegenwoordiging, die elke tweetaligheid, opgelegd aan Waalse officieren afwees, een oplossing voor het vraagstuk in afzonderlijke legereenheden. Het amendement-Buisset verschilde van dat van A. Delbeke slechts, doordat het aan alle Franstaligen, ook die uit het Vlaamse land afkomstig, de vrijheid liet te opteren voor een Waalse eenheid.

De Vlaamse rechterzijde verdedigde haar stelling welsprekend bij monde van haar voormannen A. van de Perre (26-27 februari 1913), F. van Cauwelaert (7 maart 1913) e.a. Minister Ch. de Broqueville kantte zich evenwel radicaal tegen een formule, die volgens hem een gevaar betekende voor de nationale eenheid. Hij gaf op 12 maart zijn voornemen te kennen hierover de vertrouwenskwestie te stellen. Meteen maakte hij een eind aan de bewegingsvrijheid van de katholieke Vlaamse Kamerfractie. Op 27 februari 1913 had hij trouwens zelf een afzonderlijk ontwerp op het taalgebruik in het leger ingediend (Kamer, 1912-'13, doc. nr. 166). In grote lijnen was de bedoeling ervan de elementaire kennis van de tweede landstaal reeds te eisen bij het toelatingsexamen van de Militaire School, waarbij thans ook een uitsluitingscijfer werd voorzien. In de Militaire School zouden de twee landstalen op zodanige wijze worden onderwezen, dat bij het afsluitend examen een werkelijke kennis van de tweede taal zou kunnen worden geëist. Gelijkwaardige eisen werden vastgesteld bij bevordering langs het kader en voor legerartsen. Om de tweetaligheid van de onderofficieren in de hand te werken zouden bepaalde leergangen ook in de tweede landstaal worden onderwezen. Ten slotte inspireerde men zich op de taalwet in bestuurszaken van 1878 voor berichten en mededelingen, uitgaande van het leger, en voor betrekkingen van legeroverheden met burgerlijke administratie en publiek.

In enkele amendementen op dit ontwerp werden de verder strekkende oplossingen, hierboven vermeld, opnieuw naar voren geschoven.

De progressist G. Lorand verdedigde zijn opvatting van de gewestelijke recruterings (Kamer, 1912-'13, doc. nr. 264). A. Delbeke, F. van Cauwelaert c.s.

HET VLAAMSCH IN ≡≡≡ HET LEGER ≡≡≡

Redevoering in de Kamer van Volksvertegenwoordigers
uitgesproken den 26 en 27 Februari 1913

(uit het Fransch vertaald)

met een Naschrift over de Vlaamsche Bevelen

door Dr A. VAN DE PERRE.

Druk Wed. DE LUYCK, Turnhoutschebaan, 104, DEURNE.

zwakten hun amendement op de militiewet af en stelden nog slechts Vlaamse en Waalse compagnieën voor (1912-'13, doc. nr. 245). De Vlaamse liberale outsiders L. Augusteyns en A. Buysse namen met P. Daens en F. Fonteyne het oorspronkelijke amendement-Delbeke over (eentalige regimenten) (Kamer, 1912-'13, doc. nr. 260, II). Buisset hield vast aan zijn vroegere positie (Kamer 1912-'13, doc. nr. 260, III). Het verslag namens de Centrale Afdeling werd opgesteld door A. Raemdonck (Kamer 1912-'13, doc. nr. 195).

Bij de opening van de bespreking op 21 mei 1913 kante de Broqueville zich onmiddellijk tegen al deze voorstellen, die het „antagonisme de nos deux races” zou doen aanwakkeren. Alleen het regeringsontwerp bood een aanvaardbare oplossing: eenheid van het leger door tweetaligheid van het kader.

Zoals in vroegere taaldebatten werden tegen de voorziene tweetaligheid van Waalse zijde zeer grote bezwaren geopperd. In de tussenkomst van de liberale Luikenaar Ch. van Marcke hoorde men de naklank van Bara en Frère-Orban in 1887. Toch was bij hem zowel als bij talrijke andere Waalse vertegenwoordigers (J. Destrée, X. Neujean, G. Lorand, L. Troclet, A. Asou e.a.), bij alle verzet tegen tweetaligheid, een evolutie naar een positieve houding merkbaar. Ze verklaarden zich voorstanders van Vlaamse en Waalse eenheden. Daarin zagen ze het middel om aan de verplichte tweetaligheid te ontsnappen. De meerderheid der Waalse liberalen volgde daarin de socialisten.

Bij de Vlaamse liberalen trad integendeel aarzeling aan het licht. J. Persoons sloot zich bij het regeringsontwerp aan. L. Franck verklaarde zich tot zijn

spijt te moeten distantiëren van zijn Vlaamse medestanders, bij wie zich een sterke stroming ten voordele van eentalige eenheden aftekende. Weliswaar verdedigde A. Buysse het amendement-Augusteys, dat hij mede ondertekende en waar hij met een vijftal Vlaamse liberalen vóór stemde, maar na de verwerping ervan sloot hij zich bij het regeringsontwerp aan.

Voor de Vlaamse rechterzijde was de positie nog veel moeilijker. Twee dagen na de afwijzing door eerste-minister de Broqueville stelde ook de oppermachtige partijleider Ch. Woeste het regeringsontwerp als enig mogelijke regeling voor. Hoewel nog enkele Vlaamse katholieken (o.w. Van Cauwelaert) het amendement-Delbeke verdedigden, werd de regeringsdruk zo groot, dat zelfs drie medeondertekenaars ervan zich terugtrokken.

Bij de stemming op 23 mei 1913 werd het amendement-Lorand verworpen met 102 tegen 59 stemmen (de socialisten, de Waalse liberalen, een zestal Vlaamse liberalen, de daensisten, A. van de Perre en A. Henderickx). Het amendement-Augusteys kreeg slechts 47 stemmen en het amendement-Delbeke 55, waarop de intrekking van het amendement-Buisset volgde.

Bij de eindstemming, nog dezelfde dag, kreeg het regeringsontwerp, dat geen ernstige wijzigingen onderging, 98 stemmen; 24 leden (liberale en socialistische Walen, 1 Vlaamse liberaal) stemden tegen; 4 leden onthielden zich.

Als verslaggever van de Senaatscommissie trad de Antwerpenaar A. Ryckmans op. Na indiening van diens verslag op 11 juni 1913 (Senaat, 1912-'13, doc. nr. 77) begon de openbare bespreking, die het grootste deel van de zittingen van 20, 24 en 25

Het land in gevaar !

Het land is in gevaar, minder omdat het te weinig soldaten heeft, dan omdat de meesten onzer officieren en onder-officieren onbekwaam zijn om de meesten hunner manschappen — de Vlamingen — te verstaan en aan te spreken.

Het land is wezenlijk in gevaar, omdat ons leger, samengesteld uit 65 Vlaamse soldaten en 35 Waalse op 100 man, gansch op Franschen voet ingericht is.

In ons zoogezegd nationaal leger is de Vlaamse soldaat een echte *paria*, een arme verstoeteling, wiens taal er veracht en verschopt wordt; zonder Fransch te kennen, kan hij zelfs den graad van korporaal niet bekomen; de Waal, integendeel, is er het troetelkind, de bedorveling; hij klimt er tot de hoogste graden zómer één enkel woord Vlaamsch te moeten kennen.

Het Belgisch leger is voor de Vlamingen eene ware hel, waar zij blootstaan aan onrechtvaardigheid, vernedering, verbastering en karakterversmacting.

Een EENTALIG leger is geen NATIONAAL leger in een TWEETALIG land.

Ons eentalig, uitsluitend Fransch leger is geen nationaal leger voor België: het is veelmeer slechts een vleugel van het leger van Frankrijk.

Officieren die met de meerderheid hunner soldaten niet kunnen spreken, zijn een gevaar voor het vaderland.

Het hoofdelek van ons leger is niet dat het te weinig soldaten telt, maar wel dat onze officieren meestal onbekwaam zijn om hunne Vlaamse manschappen — de meerderheid hunner onderhoorigheden — behoorlijk te onderrichten en aan te voeren.

Zooals het thans samengesteld is, met zijne talrijke Vlaamsch onkundige officieren en onder-officieren, **is het Belgisch leger slechts een pronk- of paradeleger: op het slagveld zou het geen pijp tabak waard zijn.**

De getalsterkte van het leger vermeerdert zooder van de officieren en onder-officieren de allernoodigste kennis — die van de taal van de meesten hunner soldaten — te eischen, zou niets bijbrengen tot betere verdediging van het vaderland. Het zou, integendeel, slechts het getal vergrooten van de beklogenswaardige slachtoffers — Walen zómer als Vlamingen — die, in geval van oorlog, door hunne ongeschikte overtuigen niet naar eene roemrijke overwinning zouden geleid worden, maar onvermijdelijk naar eene bloedige en schandelijke nederlaag, naar een gewissen dood.

Ja, voorwaar, het vaderland is in groot gevaar !

Wat er ook gebeure, het Vlaamsche volk wil zulken toestand niet langer verdragen.

Brussel, Februari 1913.

Het Nationaal Vlaamsch Verbond

Groote Markt, 16 — Grand' Place, 16

Drukk. A. HENSON, MELLEBRUE

Le Pays en Danger !

Le pays est en danger, moins parce qu'il dispose de trop peu de soldats, que parce que la plupart de nos officiers et sous-officiers sont incapables de comprendre la majorité de leurs hommes — les Flamands — et de leur adresser la parole.

Le pays est réellement en danger parce que notre armée, composée de 65 soldats flamands et de 35 wallons sur 100 hommes, est organisée sur un pied exclusivement français.

Dans notre armée, soi-disant nationale, le soldat flamand est un véritable *paria*, un pauvre réprouvé, dont la langue est méprisée et rebuée: il ne peut y parvenir au moindre grade, celui de caporal, s'il ignore le français; le Wallon, au contraire, y est l'enfant chéri, l'enfant aimé: il y arrive aux grades les plus élevés, sans devoir connaître un seul mot de flamand.

L'armée Belge est pour les flamands un véritable enfer où ils sont voués à l'injustice, à l'humiliation, à la dégénération, à la dépression des caractères.

Une armée UNILINGUE n'est pas une armée NATIONALE dans un pays BILINGUE.

Notre armée unilingue, exclusivement française, n'est pas une armée nationale pour la Belgique: c'est bien plutôt simplement une aile de l'armée de la France.

Les officiers qui ne savent pas s'entretenir avec la majorité de leurs soldats, sont un danger pour la patrie.

Le défaut capital de notre armée ne réside pas dans l'insuffisance du nombre de nos soldats, mais bien dans l'incapacité de la plupart de nos officiers d'instruire et de conduire comme il convient leurs subordonnés flamands — la majorité de leurs troupes.

Dans son état actuel, **l'Armée Belge** comptant dans ses rangs un grand nombre d'officiers et de sous-officiers ignorant le flamand, **n'est qu'une armée de parade: sur le champ de bataille elle ne vaudrait pas les quatre fers d'un cheval.**

Augmenter les effectifs de l'armée sans imposer aux officiers et sous-officiers la connaissance la plus indispensable — celle de la langue de la majorité de leurs hommes — n'améliorerait en rien la défense de la patrie. On ne ferait ainsi qu'augmenter le nombre des lamentables victimes — Wallons aussi bien que Flamands — que, en cas de guerre, leurs chefs incapables conduiraient inévitablement, non à une glorieuse victoire, mais à une sanglante et honteuse défaite, à une mort certaine.

Oui, en vérité, la patrie est en grand danger !

Quoi qu'il arrive, le peuple Flamand ne veut pas supporter plus longtemps pareille situation.

Bruxelles, Février 1913.

juni in beslag nam. Het debat werd nogmaals grondig overgedaan, hoewel het vrijwel vaststond dat het ontwerp door de Senaat niet zou worden gewijzigd. Wel werd er van Vlaamse zijde verder lippendienst bewezen aan de oprichting van Vlaamse regimenten (E. Keesen, L. van Peborgh, H. Mertens, A. Ryckmans), doch het amendement-Augusteys of -Delbeke werd niet opnieuw ingediend. De liberale progressist P. Hanrez diende nog wel een amendement in, overeenstemmend met dat van G. Lorand in de Kamer. Het kreeg de steun van enkele Walen, maar werd ten slotte bij zitten en opstaan verworpen.

Verslaggever Ryckmans sprak een handige verdediging van het regeringsontwerp uit, waarin hij het enige alternatief, de regionale recruterings, omwille van de nationale eenheid verwierp. Derhalve was de tweetaligheidsooplossing de enig mogelijke: zoals men van de ambtenaar die in Vlaanderen zijn functie uitoefende, de kennis van het Nederlands mocht eisen, zo mocht men dezelfde kennis eisen van elke officier. Immers het leger was één en niet territoriaal in een Vlaams en een Waals gedeelte onderscheiden. De tweetaligheid van het legerkader was daarvan het onvermijdelijk gevolg.

Het debat sloot met een grote rede van de Broqueville, die alle opwerpingen uitvoerig onderzocht en verwierp. De Senaat keurde het wetsontwerp goed met 64 stemmen voor, 24 tegen en 1 onthouding. De katholieke partij stemde voor, samen met de Vlaamse en een tweetal Brusselse liberalen. De twee Vlaamse socialisten stemden eveneens voor, samen met één Brusselse en één Waalse partijgenoot. De Waalse liberalen en socialisten stemden tegen.

Was de wet van 1913 een gemiste kans in zake de oprichting van eentalige legereenheden, ze formuleerde niettemin voor het eerst een taalstatuut, dat het Nederlands in het leger een bescheiden plaats inruimde.

De elementaire kennis van de tweede landstaal werd vereist voor toelating tot de Militaire School, te bewijzen door een schriftelijke en mondelinge proef op het peil van de derde klasse van de humaniora (art. 2). Aan de studie van Nederlands en Frans als tweede taal werd een gelijk aantal lesuren besteed (art. 4) en de officieren werden voorbereid op het geven van de militaire opleiding in de twee talen (art. 5). Het eindexamen Militaire School omvatte ook een proef over het Nederlands (art. 6). Bovenstaande proeven werden ook opgelegd aan onderofficieren, die langs het kader tot officier wensten te promoveren (art. 7-8). Legerartsen moesten eveneens een aangepast taalexamen ondergaan (art. 10). Aan onderofficieren werd geen kennis van de tweede taal opgelegd, maar de tweede taal zou grondig worden onderwezen aan de pupillenscholen (art. 11-13). Aan de scholen voor onderofficieren zouden reglementen en theorieën in beide landstalen worden onderwezen. De legeroverheden moesten berichten en mededelingen aan het publiek (art. 14) en bescheiden, bestemd voor de troep in het algemeen, in de twee landstalen stellen. De opleiding van de soldaten moest in het Frans en in het Nederlands gebeuren (art. 15). Op de betrekkingen van de legeroverheden met andere openbare instanties en met particulieren werd de taalwet in bestuurszaken van 1878 toepasselijk. De artikelen 1 tot 8 traden pas op 1 ja-

DONDERDAG 31 JULI 1913.

**WETTEN, KONINKLIJKE BESLUITEN EN AKTEN
DER REGEERING.**

MINISTERIE VAN OORLOG.

—
Wet op het gebruik der talen bij het leger (1).
—

ALBERT, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, **HEIL.**

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

Militaire School. — Examens voor den graad van onderluitenant en voor de beordering. (Examens thans genaamd A en B.)

Art. 1. De kennis van het Fransch en de kennis van het Vlaamsch zijn verplichtend om tot de Militaire School te worden toegelaten.

Art. 2. Ieder candidaat doorstaat eene proef over de grondige kennis van eene dezer twee talen, naar keuze, en eene proef over de kennis van de eerste begrippen der andere taal.

De grondige kennis van de taal wordt vastgesteld door eene proef over de letterkunde en over het opstel.

De kennis van de eerste begrippen der taal wordt vastgesteld : 1° door een mondeling examen hebbende ten doel te onderzoeken of de candidaat deze taal spreekt; 2° door een schriftelijk examen omvattende een thema, eene vertaling en eene stijloefening zoo moeilijk als die der derde klasse van de classieke humaniora der athenaeums.

De proef over de grondige kennis van de taal heeft het dubbel der waarde van die over de kennis van de eerste begrippen.

Voor de eerste bestaat een uitsluitingscijfer gelijk aan de helft van het hoogste getal punten en, voor de tweede, een uitsluitingscijfer gelijk aan twee vijfden.

Art. 3. Ieder candidaat mag daarenboven een examen afleggen hetzij over het Duitsch, hetzij over het Engelsch, hetzij over het Latijn.

Wet van 2 juli 1913 (Belgisch Staatsblad, 31 juli 1913).

nuarie 1917, dus ruim drie jaar nadien, in werking.
3. DE WET VAN 7 NOVEMBER 1928.

De wet van 1913, die pas in 1917 haar invloed begon uit te oefenen, kwam te laat om tijdens de Eerste Wereldoorlog in het IJzerleger enigszins normale toestanden te scheppen. Een slogan van de Frontbeweging, die ontstond uit de onvermijdelijke wrijvingen tussen een grotendeels Franstalig officierenkorps en een voor 80 % uit Vlamingen samengesteld veldleger, luidde dan ook : Vlaamsche regimenten. Deze eis had in 1918 zelfs in de hoogste regeringskringen een zekere weerklank gevonden.

Het is derhalve eerder verwonderlijk dat na de oorlog het uitwerken van een nieuwe taalwet voor het leger niet méér op de voorgrond werd geschoven. Weliswaar diende de minister van Landsverdediging A. Devèze op 26 januari 1923 (Kamer, 1922-'23, doc. nr. 125) een wetsontwerp in, maar het was, evenals de wet van 1913, gebaseerd op veralgemening van de tweetaligheid van het legerkader. Het kwam wegens allerlei politieke wisselvalligheden niet aan bod.

In december 1927 zou de katholiek-liberale regering-Jaspar een Gemengde Militaire Commissie belasten met het onderzoek van een aantal problemen betreffende het leger. Uit de werkzaamheden van deze Commissie kwam, behalve een wet

die de provinciale recrutering invoerde, een wetsontwerp voort, dat een nieuwe taalregeling voor het leger voorstelde (Kamer, 1927-'28, doc. nr. 222).

Dit ontwerp ging van het beginsel uit dat niet alleen de individuele, maar ook de collectieve opleiding van de soldaat in zijn moedertaal moest geschieden (art. 9 en 10 van het ontwerp). Daartoe werden een paar bepalingen betreffende de kennis van de tweede taal bij officieren en legerartsen verscherpt (art. 5). Een taalexamen werd ingeschakeld voor het verkrijgen van de graad van majoor (art. 6-7). Voor de betrekkingen van de legeroverheid met de burgerlijke administratie en het publiek werden de regels van de taalwet in bestuurszaken van 31 juli 1921 van toepassing verklaard (art. 12-13).

De Centrale Afdeling amendeerde het ontwerp. Op initiatief van F. van Cauwelaert werden bij art. 3 (onderwijs van de tweede taal in de Militaire School) enkele preciserende bepalingen uit de taalwet van 1913 hernomen. Bij afwijzing van de splitsing der Militaire School (o.m. voorgesteld door H. Marck) werd in de Centrale Afdeling toch aangenomen, dat enkele wetenschappelijke en technische vakken in de twee talen zouden worden gedoceerd, zodat de leerlingen ze zouden kunnen volgen in de taal van hun keus. De Centrale Afdeling voegde aan art. 9 van het ontwerp toe, nadat de oprichting van grotere eentalige eenheden werd verworpen, dat de compagnie als eentalige eenheid zou gelden. In de mate van het mogelijke zouden de compagnieën in eentalige bataljons worden gegroepeerd. Tevens besliste ze dat, ter bepaling van de taal van de rekrut, in principe de taal zou gelden van de gemeente, waar hij voor de legerdienst was ingeschreven.

Na de indiening van het verslag door P. Pouillet (Kamer, 1927-'28, doc. nr. 266) begon op 27 juli 1928 de openbare bespreking. Deze bespreking verloor veel van haar betekenis, doordat in de Centrale Afdeling een akkoord tussen de regeringspartijen was uitgewerkt. De Vlaamse rechterzijde verbond zich daarbij tot het goedkeuren van de nieuwe militiewet, op voorwaarde dat de wet op het taalgebruik in het leger zou worden aangenomen. Het gevolg van deze afspraak, waaraan een deel der liberalen zich slechts met gelatenheid onderwierp, was dat de tekst van de Centrale Afdeling onveranderd moest worden goedgekeurd.

De Vlaamse rechterzijde (H. Marck, F. van Cauwelaert e.a.) gaf van haar kant tijdens het debat blijk van weinig enthousiasme. Vooral werd betreurd dat de Militaire School niet in een Nederlandse en een Franse afdeling werd gesplitst en dat anderzijds de aan de officieren gestelde taaleisen onvoldoende waren. Als een stap voorwaarts werd begroet het groeperen van de soldaten in eentalige compagnieën. Het feit dat bij de militiewet, die tegelijkertijd werd goedgekeurd, in art. 2 de provinciale indeling werd ingevoerd, gaf aan de vorming van eentalige eenheden een stevige basis. Toch verklaarden deze woordvoerders het onderhavig ontwerp niet als een definitieve regeling te kunnen beschouwen.

De socialistische oppositie nam een houding aan die het Compromis des Belges aankondigde, dat tussen Vlaamse en Waalse socialisten begin 1929 zou worden gesloten. J. Destrée wees in een merk-

waardige rede de taaleisen, gesteld aan Waalse officieren, van de hand. Deze afwijzing van de tweetaligheid, aan Walen opgelegd, hield volgens hem geen vijandschap tegen het Vlaamse streven in. Hij bracht in herinnering dat hij reeds in het debat over de taalwet van 1913 de oprichting van eentalige regimenten voorstelde, waarvoor Van Cauwe-laert ook thans nog terugschrikte.

Naast L. Troclet e.a., die in dezelfde toon spraken, waren er verscheidene Waalse vertegenwoordigers die niet verder kwamen dat het afwijzen van „taaldwang”. Hiertegen stak dan de rede van de liberaal F. Masson gunstig af, die een pleidooi hield voor het opleggen van de twee talen aan allen, die in openbare dienst traden. Toch had E. Jennissen gelijk, toen hij antwoordde dat veruit de meeste Waalse vertegenwoordigers de invoering van de tweetaligheid in Wallonië als een onduidbare aanslag aanzagen.

De Vlaamse socialisten, bij monde van o.a. D. Bouchery, E. Doms, F. Gelders en vooral C. Huysmans, namen een standpunt in dat samenviel met de uiteenzetting van Destrée. Ze wezen het wetsontwerp af, dat nauwelijks iets meer was dan een lege dop. Alles liet trouwens voorzien, dat de nieuwe wet evenmin zou worden nageleefd als die van 1913. De oplossing lag volgens hen in grotere eentalige eenheden, die in geen geval kleiner mochten zijn dan een regiment. Verder in de splitsing van de Militaire School in twee afdelingen. Wanneer dit eenmaal verwezenlijkt was - wat ze bij amendement voorstelden -, kon men de Walen tegemoetkomen en de eisen betreffende de kennis van de tweede taal verzachten.

H. Vos en St. de Clercq wezen, namens de Frontpartij, eveneens op het terugkrabbelen van de rechterzijde. In tegenstelling tot wat de Vlaamsche Legercommissie en de Katholieke Vlaamsche Landsbond voorstonden, bracht het ontwerp geen Vlaamse regimenten, geen gesplitste Militaire School, het Frans bleef de commandotaal en in feite kon de milicien zijn taalregime vrij kiezen.

Verworpen werden o.m. het amendement-Vos, strekkende tot het voorzien van sancties, en de amendementen-Huysmans, die de oprichting van eentalige divisies en uitbrengen van een jaarlijks verslag aan de Kamers wilden.

Op 14 september 1928 vond de stemming over het geheel van beide legerwetten plaats. De socialisten en de Vlaams-nationalisten verlieten de vergadering vóór de stemming over de militiewet. De Vlaams-nationalisten namen echter wel deel aan de stemming over de wet op het taalgebruik in het leger, die werd goedgekeurd met 92 stemmen voor (katholieken en liberalen), 7 tegen (Frontpartij) en 5 onthoudingen (Waalse liberalen).

Het ontwerp werd zonder verwijl aan de Senaat doorgestuurd. Op 10 oktober diende burggraaf L. du Bus de Warnaffe het verslag van de Senaatscommissie in (Senaat, 1927-'28, doc. nr. 197) en in één openbare vergadering beëindigde de Senaat de bespreking ervan (25 oktober 1928).

A. Vermeylen maakte nogmaals de grondfout van het ontwerp duidelijk. Het was tussen twee principes, de tweetaligheid en de splitsing in grote eentalige eenheden blijven aarzelen. Daardoor werden zowel Vlamingen als Walen ontstemd. Senator J. Lekeux zorgde voor het Waalse „pendant” van deze kritiek. De teerling was echter geworpen

en de wet werd op 31 oktober goedgekeurd met 85 stemmen voor (katholieken en liberalen), 45 tegen (socialisten) en 1 onthouding.

De wet van 7 november 1928 verwezenlijkte de oplossing, die de instemming van de Vlaamse opinie wegdroeg, nl. de oprichting van Vlaamse en Waalse legereenheden, slechts op fragmentaire wijze (eentalige compagnieën). Ze versterkte daarentegen de tweetaligheidstendentie, die de taalwetgeving betreffende het leger reeds kenmerkte. In art. 1 en 2 was voor het toelatingsexamen van de Militaire School de elementaire kennis van de tweede landstaal vereist, op het peil van de derde klasse van de humaniora, met een uitsluitingscijfer van $\frac{2}{5}$ van de punten.

Dat was reeds in de wet van 1913 voorzien. Nieuw was dat in de Militaire School niet alleen de leer- gangen van militaire reglementen en theorieën in beide landstalen werden onderwezen, maar eveneens een aantal technische en wetenschappelijke vakken (Art. 3). Nieuw was ook dat de taalproef van het eindexamen strenger werd en dat er een uitsluitingscijfer aan werd verbonden (art. 4). Het taalexamen voor de geneeskundige dienst bleef ongewijzigd (art. 6). Voor het eerst werd aan het majoorsexamen een proef in de tweede taal gekoppeld (art. 7-8).

De onderofficieren ontsnapten aan een dergelijk taalexamen, behalve wanneer ze naar een eenheid met een ander taalstelsel wensten over te gaan (art. 9). Wel werden maatregelen getroffen om in de pupillenscholen de kennis van de tweede taal te bevorderen (art. 10). Art. 11 was a.h.w. het basis- artikel van de wet: de „volledige” opleiding van de soldaat moest in zijn moedertaal geschieden. Daartoe werd hij in een eentalige compagnie inge- deeld, die in de mate van het mogelijke in een- talige bataljons zouden worden verenigd. In deze eenheden werd de taal van de soldaat de taal van de hele opleiding, op het commando na. Zij be- heerste ook de betrekkingen tussen manschappen en kader (art. 12). Berichten en mededelingen van algemene aard moesten in de twee talen worden gesteld (art. 13-14). Voor de briefwisseling met administratieve overheden en particulieren werd de taalwet van 31 juni 1921 van toepassing (art. 15-16).

4. DE WET VAN 30 JULI 1938.

Op 30 juli 1938 kwam een nieuwe wet op het taal- gebruik in het leger tot stand. Als laatste in de reeks grote taalwetten van de jaren dertig regelt ze deze materie nog grotendeels.

Het ontwerp werd op 16 december 1936 ingediend door generaal H. Denis, minister van Landsverde- diging in de tweede driepartijenregering-Van Zee- land (Kamer, 1936-'37, doc. nr. 80). Ook ditmaal was een betere taalregeling voor het leger in uit- zicht gesteld op het ogenblik dat een herziening van de legerwet en meer bepaald een verlenging van de diensttijd noodzakelijk was gebleken, als gevolg van de pas ingeluide zelfstandigheidspoli- tiek.

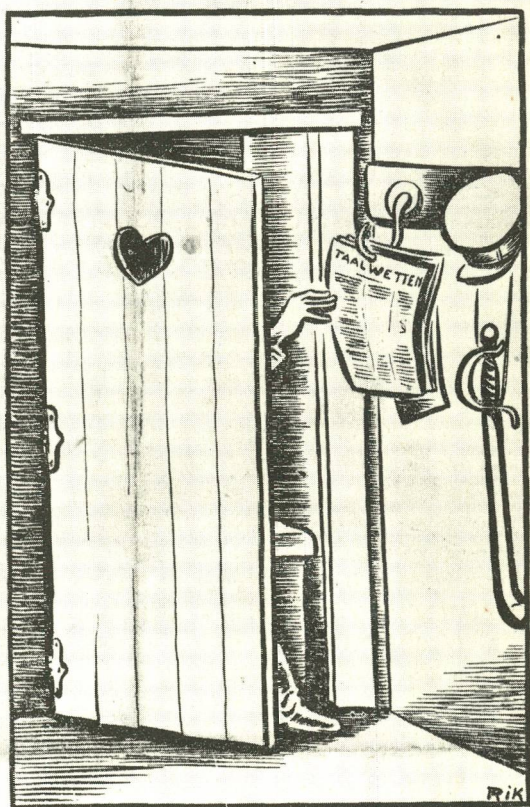
Het regeringsontwerp beantwoordde slechts ge- deeltelijk aan de Vlaamse desiderata, zoals die op dat ogenblik o.m. werden geformuleerd door het Katholiek Vlaamsch Oud-Hoogstudenten-Verbond (KVOHV) in een brochure. Vlaamsch standpunt nopens militaire ontwerpen. Hierin werden de vol- gende beginselen vooropgesteld: 1) eentaligheid en

verbondenheid met de taalgemeenschap; 2) samenvallen van territoriale omschrijving met de taalgrens; 3) Vlaamse legerdivisies; 4) zelfstandig Vlaams militair onderwijs; 5) vrijheid om zijn taaleenheid te kiezen uitsluitend voorbehouden aan de Brusselse dienstplichtige.

Het regeringsontwerp voorzag weliswaar een Franse en een Nederlandse afdeling in de Militaire School en verstrakte ook de taalregeling inzake dienstbetrekkingen binnen het leger en inzake betrekkingen met burgerlijke administratie en publiek. Voor het overige ging het veeleer de richting uit van een versterkte tweetaligheid. Dit gold o.a. voor het eindexamen aan de Militaire School en het taalexamen voor officieren van de geneeskundige en farmaceutische dienst (art. 3-4 ontwerp). Voor het eerst werd voor het promotie-examen tot hoofdofficier (majoor) een grondige kennis van de tweede landstaal vereist (art. 5 ontwerp). Daarentegen werden slechts eentalige eenheden ter grootte van een compagnie voorzien, eventueel te verenigen tot eentalige regimenten. In de eentalige eenheden werd de taal der eenheid niet alleen de taal van de opleiding (art. 18), maar ook van de administratie (art. 21) en van de bevelen (art. 19). Het Nederlands zou dus voor het eerst sedert 1830 commandotaal in het leger worden. Art. 23 en 24 van het ontwerp pasten de taalwet in het leger aan de beschikkingen van de taalwet in bestuurszaken van 1932 aan.

Het regeringsontwerp gaf de Vlamingen dus slechts gedeeltelijk voldoening. Het valt dan ook niet te

Het nut der taalwetten

Karikatuur door R. van den Berg op de taalwetgeving in het leger, verschenen in Ee Vlaamsche Oud-Strijder van 16 januari 1938.

verwonderen, dat de Centrale Afdeling van de Kamer de tekst vrij ingrijpend veranderde, wat blijkt uit het lijvig verslag-Van Hoeck (1936-'37, doc. nr. 80). De nieuwe elementen, door de Centrale Afdeling aangebracht, waren vnl. : 1) het aantal plaatsen van kandidaat-officier (Militaire School en kaders, legerartsen en -apothekers) moest in verhouding staan tot de kaderbehoeften in elk taalstelsel (art. 10 Centr. Afd.). Met een aandeel in het legercontingent van ruim 60 % was dit proportiebeginsel zonder twijfel belangrijk; 2) de tweetaligheid moest tot haar minimum worden teruggebracht. Daartoe was het nodig dat de eentalige regimenten tot eentalige divisies konden worden samengebracht (art. 18 Centrale Afdeling). In deze grote eenheden zouden alleen officieren worden benoemd die de taal van de eenheid grondig kenden en in principe diegenen, die hun eindexamen aan de Militaire School in de taal hadden afgelegd (art. 18bis Centrale Afdeling). Als gevolg van het voorgaande was het mogelijk dat de taalproef, voorzien bij het majoorsexamen, alleen zou moeten worden opgelegd aan officieren, belast met het bevel over gemengde eenheden of inrichtingen (art. 5 Centrale Afdeling).

De openbare bespreking, die op 25 mei 1937 begon, scheen vlot en harmonisch te zullen verlopen. De liberale wallingant E. Jennissen verheugde zich over het in de Centrale Afdeling tussen Vlamingen en Walen bereikte compromis. Als Vlaamse winstpunten hierin noemde hij de proportionaliteit van art. 10 en de aanstelling van officieren in legereenheden van het taalstelsel, waarin zij hun eindexamen aan de Militaire School hadden afgelegd (art. 18bis). Als concessies aan de Walen citeerde hij het enigszins verlichten van de proef over de tweede taal bij het eindexamen aan de Militaire School (art. 3) en het beperken van de eis van grondige kennis van de tweede landstaal bij het majoorsexamen, tot officieren, belast met het bevel over eenheden met het gemengde taalstelsel (art. 5).

De Vlaamse rechterzijde (A. van Hoeck, H. Marck, L. Delwaide, F. van Cauwelaert) legde de nadruk op de uit Vlaams oogpunt belangrijke verworvenheden van de tekst der Centrale Afdeling en was ook bereid de verzachting van de tweetaligheidsvereisten te steunen, als tegemoetkoming aan de Waalse wensen.

Ook de Vlaams-nationalisten, bij monde van A. d'Haese, H. Ballet en H. Borginon, namen een positieve houding aan. Eigenlijk kwam er alleen wat kritiek van liberale zijde (A. Max, A. Mariën). Van zijn kant verzette minister Denis zich echter krachtig tegen de aanwerving van officieren in verhouding tot de behoeften van de respectievelijke taaleenheden. Hij vond ongetwijfeld een stevig argument in het feit dat het aantal Vlaamse kandidaat-officieren op verre na niet toereikend was om de helft van de officieren te leveren, laat staan de 60 %, die wellicht uit het aantal Vlaamse eenheden zou voortvloeien. Uit deze afwijzing van art. 10 volgde logisch ook de verwerping van de reeds geciteerde artikelen 18bis en 5.

Het liep dan ook mis bij de stemming over het bewuste art. 5 van het ontwerp der Centrale Afdeling. Het werd op 9 juni 1937 verworpen (67 voor, 97 tegen, 1 onthouding). Toen dezelfde dag ook art. 10 werd verworpen, ging het hele ontwerp op

voorstel van Jennissen terug naar de Centrale Afdeling om het te onttrekken aan de ongunstige sfeer van een naar zijn eind lopende zittingstijd. Intussen viel, in oktober 1937, de tweede regering-Van Zeeland, die werd opgevolgd door de eveneens drieledige regering-Janson. Op 4 mei 1938 kwam het ontwerp opnieuw in openbare vergadering ter bespreking. Toen de nieuwe versie van art. 10, door de Centrale Afdeling opgesteld (z. aanvullend verslag d.d. 30 maart 1938, 1937-'38, doc. nr. 168), door de minister afgewezen en door de Kamer verworpen werd, verklaarden de woordvoerders van de rechterzijde en van de Vlaams-nationalisten, dat de wet hierdoor voor de Vlamingen alle waarde verloor. Met de steun van enkele Walen (o.w. E. Brunet, E. Jennissen, G. Truffaut), die van hun kant de verwerping van art. 5 betreurden, werd na heel wat strubbelingen het ontwerp op 31 mei opnieuw naar de Centrale Afdeling verzonden. Op 29 juni 1938 werd uiteindelijk toch een nieuwe regeringsversie van art. 10 (z. aanvullend verslag, p. 19), met een amendement-Van Cauwelaert, dat een overgangperiode vaststelde, goedgekeurd. 's Anderendaags werd ook art. 5 van het regeringsontwerp, in licht geamendeerde vorm, goedgekeurd (99 voor; 70 tegen, vooral Walen). De wet werd in haar geheel goedgekeurd met 117 stemmen voor (vrijwel alle katholieken, socialisten, 5 Vlaamse liberalen, de Vlaams-nationalisten), 53 tegen (18 Waalse socialisten, 11 liberalen, Rex, de communisten) en 4 onthoudingen.

De Senaat handelde, na indiening van het summier verslag-A. de Boodt (Senaat, 1937-'38, doc. nr. 247), het ontwerp in één zitting op 26 juli 1938 af. Het werd ongewijzigd goedgekeurd met 91 stemmen voor (katholieken, socialisten, Vlaams-nationalisten), 12 tegen en 5 onthoudingen. De meeste liberalen bleven afwezig, stemden tegen of onthielden zich.

**WETTEN, KONINKLIJKE BESLUITEN EN AKTEN
DER REGEERING.**

MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING.

---

30 JULI 1938.

Wet betreffende het gebruik der talen bij het leger (1).

LEOPOLD III, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstigen, HEIL.

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

HOOFDSTUK I. — *Aan de officieren en de candidaat-officieren opgelegde verplichtingen.*

Artikel 1. De grondige kennis van de Fransche of van de Nederlandsche taal en de wezenlijke kennis van de tweede landstaal zijn verplicht om den graad van onderluitenant in de actieve kaders te kunnen bekomen.

---

(1) Zie de nota aan de volgende bladzijde.

Prix/Prijs : 1 fr.

*Wet van 30 juli 1938 (Belgisch Staatsblad,
22/23 augustus 1938).*

De hoofdzorg van de wet van 30 juli 1938 was : de volledige opleiding van de soldaat in zijn moedertaal nog beter te waarborgen. Dit doel werd door een gemengde methode nagestreefd. Vooreerst door de versterkte tweetaligheid van het

officierenkader. Bleven in vergelijking met de wet van 1928 de tweetaligheidseisen, gesteld bij de toelating tot de Militaire School, ongewijzigd (art. 2), de proeven over de tweede taal, verbonden aan het eindexamen Militaire School (art. 3) en aan het promotie-examen van majoor (art. 5-7), wonnen daarentegen aan belang. Bovendien werd aan de Militaire School de herhaling van bepaalde lessen in de tweede landstaal voorgeschreven (art. 12 en 17). Docenten en examinatoren moesten een grondige kennis bezitten van de taal waarin zij doceerden of examenen afnamen (art. 11 en 31).

De tweede manier waarop de opleiding van de rekrut in zijn moedertaal werd gewaarborgd, was het oprichten van eentalige eenheden ter grootte van een compagnie. Eentalige compagnieën waren reeds bij de wet van 1928 voorzien, maar thans werd bepaald dat ze in grotere taaleenheden tot en met divisies konden worden gegroepeerd (art. 19). Binnen zulke Vlaamse eenheden waren niet alleen de opleiding van de soldaat, maar ook het commando, de administratie, de dienstbetrekkingen in het Nederlands (art. 22). Wat de gemengde eenheden betreft, werden regels uitgewerkt om de taal van de samenstellende kleinere eenheden te eerbiedigen (art. 24). Voor militaire inrichtingen (hospitals, apotheken, depots e.d.) werd de streektaal voorgeschreven voor bevelen en administratie (art. 25A). Het militair ziekenhuis en de militaire apotheek te Brussel werden met een gemengde eenheid gelijkgesteld (art. 25B).

De eentaligheid der legereenheden werd doorgetrokken voor wat hun betrekkingen met het departement van Landsverdediging (art. 26) aangaat. Voor berichten en mededelingen aan het publiek, voor briefwisseling met burgerlijke overheden werd de regeling van de taalwet in bestuurszaken van 1932 van toepassing verklaard (art. 27, 28, 30).

Een aanmerkelijke vooruitgang uit Vlaams oogpunt was zonder twijfel de splitsing van de Militaire School en de andere opleidingsinrichtingen in een Franse en een Nederlandse sectie (art. 10, 15, 16). Het belangrijkste winstpunt, overigens een nieuwigheid in heel de taalwetgeving, was evenwel het proportionaliteitsbeginsel van art. 10. In principe voorzag dit artikel dat het aantal toegelaten kandidaat-officieren bepaald werd door de vereisten van het Nederlandse en het Franse kader. Vanwege het toen chronisch tekort aan Vlaamse kandidaten werd aanvaard dat uiterlijk tot eind 1942 dit tekort door een vermeerdering van de kandidaten der Franse afdeling mocht worden aangevuld. Met art. 10 moet in verband gebracht worden art. 20, bepalend dat zoveel mogelijk de officieren moesten worden geplaatst in eenheden met een taalregime, overeenstemmend met de taal waarin ze hun studie deden. Ten slotte werd een laatste nieuwigheid ingevoerd bij art. 32, dat de minister verplichtte jaarlijks een verslag over de toepassing van de wet bij de Kamers uit te brengen.

5. DE WET VAN 30 JULI 1955.

Hoewel de taalwet van 1938 op zichzelf een goede wet was, leed ze in hoge mate aan het euvel van zoveel taalwetten: ze werd vrijwel niet toegepast. Een verklaring daarvoor kan men vinden in het uitbreken van de oorlog nog vóór men aan een werkelijke toepassing ervan toe was. Na de oorlog, bij de wederoprichting van het Belgisch leger, te

beginnen met de oprichting van de Brigade Piron, werd de wet volledig verwaarloosd. De taalexamens, door de wet van 1938 opgelegd, boden helemaal niet de gewenste waarborgen van degelijkheid. Bovendien hield de verfranste geest van het leger de afzijdigheid van de Vlaamse jeugd tegenover de officiersloopbaan in stand, zodat, tegen de in 1938 uitgesproken verwachtingen in, bij de toelatingsexamens voor de Militaire School een sterk Franstalig overwicht bleef voortbestaan. Van Vlaamse zijde werd dan ook bezwaar geopperd tegen de aanwerving van de kandidaten op één rol, die dit gebrek aan evenwicht nog versterkte. Overigens kwamen de in het vooruitzicht gestelde grote eentalige legerenheden niet tot stand en ook in het administratieve taalgebruik werd de taalwet niet nageleefd.

Het begrijpelijke Vlaamse ongenoegen hierover bracht minister van Landsverdediging E. de Greef ertoe op 9 mei 1952 een Gemengde Militaire Commissie aan te stellen. Het door deze commissie op 8 juli 1953 gepubliceerde verslag gaf de stoot tot het indienen van een nieuw taalontwerp op 18 mei 1955 (Kamer, 1954-'55, doc. nr. 292 / 1), dat althans aan enkele aangehaalde bezwaren tegemoet wilde komen: 1) betreffende de taalkennis van de kandidaat-officieren werden hogere eisen gesteld (art. 2). 2) Het taalexamen voor het verkrijgen van de graad van onderluitenant werd eenvormig gemaakt voor alle legeronderdelen (art. 3-5). 3) Het examen over de wezenlijke kennis van de tweede taal, af te leggen bij de bevordering tot majoor, zou voortaan deel uitmaken van het vakexamen en werd verscherpt (art. 6-7). 4) De grondige taalkennis, vereist van hen die als docenten of examinatoren in die bepaalde taal moesten optreden, werd precies omschreven (art. 8 en 12). Van dit examen werden vrijgesteld: a) zij die hun humaniorastudie in die taal hadden gedaan; b) zij die, na tenminste één jaar hoger onderwijs in die taal te hebben gevolgd, een diploma hoger onderwijs behaalden (deze mogelijkheid werd, wegens bestaande misbruiken, bij wet van 10 juni 1970 afgeschaft); c) zij die gedurende tenminste één jaar de leergangen van de Militaire School in die taal volgden en hun eindexamen aflegden. 5) Voor aalmoezeniers werd een taalexamen voorzien (art. 9). 6) Ten slotte werd tot de oprichting van de Commissie voor Taalinspectie besloten (zes kamerleden, drie officieren) (art. 13).

Eerder een stap achteruit tegenover het streven naar de vorming van grote eentalige eenheden betekende art. 11 van het ontwerp. Dit bepaalde dat administratieve compagnieën, die in dienst stonden van gemengde organismen, mochten worden samengesteld uit soldaten, behorend tot beide taalregimes. Deze soldaten zouden in eentalige secties worden gegroepeerd.

Op 21 juni 1955 diende J. van Eynde namens de commissie van Landsverdediging een uiterst beknopt verslag in (Kamer, 1954-'55, doc. nr. 292 / 2).

Op 29 juni werden de artikelen zonder bespreking goedgekeurd en op 30 juni volgde de stemming over de hele wet. 182 kamerleden stemden voor, 5 stemden tegen (Luikse socialisten).

Senator J. Baert trad op als verslaggever van de Senaatscommissie (Senaat, 1954-'55, doc. nr. 350). Op 26 en 17 juli 1955 werd hier, eveneens zonder

debat, de wet goedgekeurd met 126 stemmen voor (Christelijke Volkspartij, socialisten, meerderheid der liberalen), 7 tegen (liberalen) en 23 onthoudingen (vooral Waalse socialisten, enkele liberalen).

LITERATUUR: A. Prayon-van Zuylen, *De Belgische taalwetten* (1892); - P. Fredericq, *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, I (1906); - L. Dosfel, *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche taal* (1910); - *Het leger*, in *Vlaamsch België sedert 1830*, VI (1912, p. 257-304); - L. Dosfel, *De nieuwe wet op het gebruik der talen in het leger* (2 juli 1913), in *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1914*, II (p. 74-125); - *Gemengde Commissie ter bestudeering van de voor 's lands werkelijke verdediging noodzakelijke maatregelen(...)*. *Verslag* (1928); - M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, 2 dln. (1930-'31); - *Répertoire pratique de droit belge*, VII (z.j., p. 502-505); - H. Rüling, *Das Sprachenrecht Belgiens* (1939); - J. Rombouts, *De taaltoestand in het leger*, in *Handelingen van het Algemeen Vlaamsch Congres. Brussel 17-18 december 1949* (p. 162-166); - *Verslag voorgelegd door de Gemengde Commissie belast met de studie van het taalprobleem dat zich stelt in de schoot der strijdkrachten* (1953); - H. Vliebergh, *Huidige regeling betreffende de kennis der tweede taal bij het leger*, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht* (januari 1957, p. 377-383); - K. Callebaut, *De Commissie voor taalinspectie bij het leger*, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht* (september 1958, p. 332-); - M. Vanhaegendoren, *Een onderzoek naar de politieke houding der B.W.P. en vooral der Vlaamse socialistische t.g.o. de Vlaamse Beweging van 1919 tot 1929* (1963); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, IV (1965); - *Taalwetgeving (Ministerie van Landsverdediging)* (1965); - R. Geuens, *Het gebruik van de talen bij het leger*, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht* (januari-februari 1966, p. 26-36); - P. Maroy, *L'évolution de la législation linguistique belge*, in *Revue du droit public et de la science politique* (1966, p. 450-501); - H. Vliebergh, *Gebruik der talen bij het leger*, in *Administratief Lexicon* (letter T, 1967); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging. 1914-1939*, II en IV (1969); - voor de literatuur over de taalwetgeving in het leger verschenen tussen 1945 en '70: G. Provoost en W. van den Steene, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging. Bibliografie 1945-1970* (1972, p. 82).

WIM VAN DEN STEENE

D. ONDERWIJS

1. ONDERWIJS EN TAAL. De Belgische Grondwet liet op twee gebieden de taalvrijheid in het onderwijs in België toe. Artikel 17 bepaalde immers: „Het onderwijs is vrij. Elke preventieve maatregel is verboden; de bestraffing van de misdrijven wordt alleen bij de wet geregeld”. Artikel 23 verklaarde bovendien het taalgebruik facultatief en slechts te regelen bij de wet voor de akten van de openbare macht en de gerechtelijke zaken. Op 16 oktober 1830 reeds vaardigde het Voorlopig Bewind een besluit uit dat bepaalde dat de Franse taal de enige taal zou zijn bij de bevelvoering in het leger. De vrijheden van onderwijs en van taalgebruik, begrensd door het besluit om het Frans als officiële taal te laten gelden, brachten mee dat in het Vlaamse landsgedeelte de onderwijstaal in de lagere volksschool hoofdzakelijk slechts het Nederlands was. In de school voor de hogere standen was dit het Frans. Dit was zo in heel wat gemeentelijke en vrije lagere scholen, in het gehele middelbaar onderwijs en aan de universiteiten.

De verfransing der hogere standen bracht mee dat in heel België het Frans als cultuurtaal de bovenhand had.

Bovendien bestond na 1830 nog lange tijd de opvatting dat de taal van de Vlaamse gewesten wel het Nederlands was, maar toch grondig verschilde van het Nederlands in het Noorden. De eenheid van spelling met Nederland bleef alleen bewaard dank zij de inspanningen van J.-F. Willems en van de

Nederlandse Congressen, maar overal in Vlaanderen werden uitsluitend dialecten gesproken. De eerste fase van de Vlaamse taalproblematiek was literair, maar weldra evolueerde de belangstelling ter zake geleidelijk naar het politieke vlak. Na de regering-De Decker in 1857 en voornamelijk na de afwijzing van de aanbevelingen van de Grievencommissie in 1859 door de regering-Rogier via een parlementair tegenverslag, kwamen duidelijke tekenen naar voren waaruit de wil van de flaminganten bleek om op politiek terrein te gaan ageren, o.m. door de stichting van de Nederduitsche Bond te Antwerpen in 1861 en van het Vlaemsch Verbond te Gent in hetzelfde jaar. Beide bonden verleenden hun steun aan Vlaamsgezinde kandidaten bij de verkiezingen. Op 12 november 1863 legde Jan de Laet als eerste Vlaamse volksvertegenwoordiger de grondwettelijke eed af in het Nederlands.

VLAEMSCHE BEWEGING.

VERKLARING

VAN

GRONDBEGINSELEN

DOOR DE

VERDEDIGERS DER NEDERDUITSCHER VOLKSRECHTEN

AEN HUNNE LANDGENOOTEN GEGEVEN.

GEACHTE LANDGENOOTEN,

Sedert eenige maanden is er, in belgische en in vreemde dagbladen, zeer veel getwist over den geest en het doel der VLAEMSCHE BEWEGING. De vyanden van den opkomenden vlaemschen volksgeest hebben noch valsche aentgingen noch honende scheldwoorden gespaerd, om onze nederduitsche letterkunde by den vreemde zoo wel als in Belgie veracht en hatelyk te maken.

In de gemoedelyke overtuiging dat het vlaemsche volk het oor niet zal leenen aen de stem dergenen, die het nu reeds gedurende twintig jaren van allen invloed op 's Lands zaken en van alle beschaving hebben verstoken

Pamflet van 6 november 1847.

Reeds in november 1847 was een Verklaring van grondbeginselen door de verdedigers der Nederduitsche volksrechten aan hunne landgenooten gegeven, in duizenden exemplaren verspreid. Grotendeels opgesteld door F.A. Snellaert, eiste het o.a. gelijkheid der twee landstalen in het onderwijs in de Vlaamse gewesten. Aan de Rijksuniversiteit te Gent hadden de studenten van het Taalminnend Studentengenootschap 't Zal Wel Gaan, in meederheid oud-leerlingen van J.F.J. Heremans, leraar aan het Koninklijk Atheneum te Gent, de daadwer-

kelijke organisatie van de leergang in de Nederlandse letterkunde geëist, die alleen op papier bestond. Een verzoekschrift, voorzien van de handtekeningen van een derde der Gentse studenten, werd overhandigd aan de minister en in november 1855 konden de professoren C.P. Serrure en J.F.J. Heremans de nieuwe leergangen openen. Hiermee was, volgens P. Fredericq, de „eerste bres geschoten in die citadel der Fransche wetenschap in Vlaanderen”.

In 1879 werd de liberale flamingant K. Buls te Brussel schepen van onderwijs. Een van zijn belangrijkste taken was de gedeeltelijke vernederlandsing van het gemeentelijk lager onderwijs aldaar, ondanks de grote tegenstand die hij ontmoette.

De actie ten gunste van het Nederlandstalig onderwijs kreeg in de Vlaamsgezinde kringen steeds meer belangstelling. Op 14 januari 1869 had de liberale afgevaardigde van Gent, A. de Maere-Limnander, bij de bespreking van de begroting van Binnenlandse Zaken duidelijk gesteld dat de Vlaamse kwestie eigenlijk een onderwijs- en een economische kwestie was. Op 10 maart 1871 gaf de katholieke volksvertegenwoordiger L. Gerrits in de Kamer een opsomming van de Vlaamse grieven. Punt 6 van zijn stellingen vermeldde dat een Vlaming het onderwijs aan de Rijksscholen niet kon volgen, als hij geen Frans geleerd had. Er kan hierbij echter aangestipt worden, dat de toestand in de vrije (katholieke) scholen nog oneindig slechter was.

2. UNIVERSITAIR ONDERWIJS. Het Voorlopig Bewind decreteerde op 16 november 1830 dat het Frans de enige voertaal werd in België en reeds op 16 december van dat jaar werd de cursus Nederlandse Taal- en Letterkunde, door J.M. Schrant in het Nederlands gedoceerd, van het universitaire programma van de Rijksuniversiteit te Gent geschrapt. Van 1855 af doceerden C.P. Serrure en J.F.J. Heremans een vrije cursus Nederlandse literatuur en literatuurgeschiedenis. In 1861 werd door de minister toegestaan, dat de vertaling van een Latijns auteur op het graduaatsexamen in het Nederlands mocht gebeuren. In 1876 werd de vrije leergang in Nederlandse letteren verplicht gesteld. In 1883 kwamen er Hoogere Vlaamsche Normaal-leergangen, die in 1890 als Germaanse afdeling van de faculteit der letteren georganiseerd zouden worden.

De wet van 10 april 1890 op het hoger onderwijs (Kamer - Parlementaire bescheiden - Tekst en memorie van toelichting 10 december 1886 - Verslag 13 december 1887, Parlementaire Handelingen - Bespreking 19, 20, 21, 24, 25 en 26 februari 1890 Aanneming 27 februari 1890 Senaat - Parlementaire bescheiden - Verslag 28 februari 1890; Parlementaire Handelingen - Bespreking 4, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 18, 19 en 20 maart 1890 - Aanneming 22 maart 1890 Kamer - Parlementaire Bescheiden - Verslag 8 maart 1890 - Parlementaire Handelingen - Bespreking en Aanneming 1 april 1890) maakte te Gent en te Luik de Nederlandstalige cursus Strafvordering mogelijk. De Katholieke Universiteit te Leuven deed dit eveneens in 1890 en de Vrije Universiteit te Brussel volgde in 1891. Tot omstreeks 1890 werd de strijd voor de vernederlandsing van het hoger onderwijs in Vlaanderen vooral in het parlement gevoerd, waarbij voornamelijk J. de Vigne en E. Coremans („de man van

de taalwetten", zei Max Rooses) een belangrijke rol speelden. Van 1890 af groeide de eis van een Nederlandstalige universiteit geleidelijk tot een nationaal probleem. Het vraagstuk van een Vlaamse Hogeschool werd definitief gesteld op de Vlaamsche Landdag te Brussel (23 februari 1890) door E. Verhees en op de landdag der vrijzinnige studenten te Brussel (1 mei 1892) door J. Pée. Op het XXIIIste Nederlandsch congres te Antwerpen (augustus 1896) werd een Hoogeschoolcommissie samengesteld waarvan prof. J. Mac Leod verslaggever werd. Mac Leod stelde voor, in een manifest van 1897, de Rijksuniversiteit te Gent geleidelijk te vernederlandsen, met voorlopig behoud van de Franstalige Speciale Scholen.

Doorgaans werd tegen de vernederlandsing het argument aangevoerd van de niet-wetenschappelijke taal en van de splijtzwam in de Belgische eenheid. De Gentse Association pour la vulgarisation de la langue française gebruikte het argument van de vermindering van het aantal studenten, waardoor de handeldrijvende middenstand schade zou lijden!

De strijd zou voortaan echter grotendeels gevoerd worden in de rijen der Vlaamsgezinden zelf, tussen radicalen en gematigden. De radicalen eisten de algehele vernederlandsing, de gematigden stelden zich uit opportunitereïdenen tevreden met verzoenende oplossingen, steeds met tweetalige inhoud. Grotendeels waren hiervoor partijpolitieke berekeningen verantwoordelijk, waardoor b.v. J. de Vigne (artikel in het liberale Volksbelang van Gent dd. 2 december 1899) zich tevreden stelde met vrije leergangen in het Nederlands in de vorm van herhalingen en samenspraken tussen hoogleraren en studenten.

De flaminganten waren dus verdeeld, de professoren der Gentse universiteit evenzeer als de Vlaamse parlamentsleden. De studenten van Gent, zowel de vrijzinnigen van 't Zal Wel Gaan als de katholieken van de Rodenbachvrienden, kozen de zijde van Mac Leod. Intussen begon zich ook de invloed te doen gevoelen van L. de Raet, die de versnelde en volledige vernederlandsing van de Rijksuniversiteit te Gent voorstond, met inbegrip van de Speciale Scholen en met uitsluiting van elke vorm van Franstalig dubbelonderwijs (z. ook Strijd der Stelsels).

Van 1910 af namen drie jonge volksvertegenwoordigers, de liberaal L. Franck, de katholiek F. van Cauwelaert en de socialist C. Huysmans, de Drie Kraaiende Hanen (z. aldaar), de taak op zich een bestendige campagne te voeren voor de integrale vernederlandsing van Gent. De strijd was nu gericht op de afschaffing van de Franstalige universiteit, waarbij alle stelsels die de Franstalige universiteit gedeeltelijk of geheel wilden redden, het te verduren kregen.

Behalve het verzet van de gematigden vonden intussen scherpe aanvallen van de franskiljons plaats die voornamelijk hun oorsprong hadden in de zorg om het lot der vreemde studenten, die zouden wegblijven van een Nederlandstalige universiteit, en in het misprijzen van het Nederlands, dat geen wetenschappelijke taal kon zijn. De rooms-katholieke geestelijkheid had zich eveneens tegen de vernederlandsing van het onderwijs gericht en ging zover te beweren, in de Instructions aux directeurs et aux professeurs des collèges libres

d'humanités van september 1906, dat men in geen geval redelijkerwijze verlangen kon het Nederlands gelijk te stellen met het Frans, omdat o.a. alleen het gebruik van een internationale taal voor het hoger onderwijs te verantwoorden was. Nochtans weigerden de katholieke flaminganten de geestelijken te volgen en gingen ze voort in hun pers en met hun organisaties te ijveren voor de vernederlandsing, ook van de universiteit te Leuven.

Zowel in het parlement als in gemeenteraden en partijen zag men allerlei initiatieven tot stand komen ten gunste van de oprichting van een Vlaamse Hogeschool. De Eerste Wereldoorlog kwam de actie onderbreken, afgezien van de tijdelijke vernederlandsing van de Gentse Universiteit in 1916 bij maatregel van het militaire bestuur van de bezetter.

Op 22 november 1918 kondigde Koning Albert in zijn troonrede de oprichting aan van een Vlaamse universiteit te Gent. De agitatie vóór en tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit ontbrandde thans in volle hevigheid in de pers en op straat. De Vlaamsgezinden wendden ter zake krachtige pogingen aan in hun partijen, waarbij het Liberaal Vlaams Verbond, de Katholieke Vlaamsche Landsbond en socialistische leiders als C. Huysmans, A. Vermeulen, A. Deswarte en ook E. Anseele een grote rol speelden.

De Vlaamsche Hoogeschoolcommissie ging opnieuw aan het werk en had om haar doel nader te bepalen de naam aangenomen van Kommissie ter

De Vlaamsche Hoogeschool te Gent.

HET SPEL BEGINT.

Mededeeling van het Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond.

Feiten.

- 1). — Het is een Luiksche Hoogleeraar die de Vlaamsche afdeeling te Gent inricht en al de benoemingen doet.
- 2). — De Vlaamsch-onkundige leeraars te Gent benoemd uit anti-Vlaamsche werking worden aangezet hun leer-gang in het Vlaamsch (!) te geven.
- 3). — De eerste Rector van de Vlaamsche Hoogeschool te Gent zal zijn Professor HEYMANS,
  - die stemde voor het volledig behoud van het Fransch te Gent;
  - de man, die voor twee jaar de plaats aannam van Sekretaris van den Akademischen Raad, die aan Professor Vercoullie toekwam, en die aan Professor Vercoullie werd geweigerd wegens zijn Vlaamschgezindheid;
  - de man die voor een jaar met al de Vlaamsch-haters van den Akademischen Raad de uitsluiting van Professor Daels stemde tegen de protesten in van Professors Vercoullie, De Bruyne, Meeuwissen, Wasteels, en de onthouding van een reeks andere leeraars.
- 4). — Het was dit jaar de beurt aan Professor Daels om deken te worden van de Geneeskundige fakulteit. In zijn plaats zal deken worden een Vlaamsch-onkundige Waal, tien jaar later benoemd dan Professor Daels, en die tijdens den oorlog rustig in België gebleven, na den oorlog te Gent werd benoemd, en Vlaamsche Wetenschappelijke Werk in de Fakulteit heeft doen weigeren.

Wij eischen Gent Vervlaamscht;

De Vlaamsche Hoogeschool!

Geen Nolsche Huichelschool!

Weg ermee. Niemand er naartoe;

Vlamingen, de strijd begint!

Het Algemeen Vlaamsch Hoogstudenten-Verbond.

Drukkerij Pol. Saelens, Frœbelstraat, 9, Gent.

vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool (1919); zij verenigde een indrukwekkende groep vooraanstaande Vlamingen. Voorzitters waren A. van de Perre en A. Vermeulen, ondervoorzitter J. Vercoulle, F. Daels (na mei 1922 voorzitter ter vervanging van Van de Perre) en A. Deswarte.

Op 22 december 1922 aanvaardde de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wetsvoorstel Van Cauwelaert-Huyshauer voor de geleidelijke vernederlandsing van Gent, maar op 20 maart 1923 werd het door de Senaat verworpen.

Op 4 juli 1923 echter diende minister P. Nolf „namens de Koning” een tekst van wetsontwerp in bij de Senaat, tot oplossing van het vraagstuk. Het ontwerp was een vergelijk tussen het principe der eentaligheid en dat der tweetaligheid, waarbij een Vlaamse en een Franstalige afdeling naast elkaar bleven bestaan, doch waarin steeds een derde der cursussen in de andere taal gegeven werden; in de Speciale Scholen kregen de studenten de keus tussen volledig Nederlands of volledig Frans onderwijs of een taalcocktail naar eigen keus. De aan een faculteit verbonden instituten werden echter volledig vernederlandsd.

In het Parlement verliep de behandeling van het wetsontwerp zeer snel. Zelfs een overtuigde franskiljon als P. Hymans legde zich dadelijk neer bij het ontwerp. Op 16 juli keurde de Senaatscommissie het goed en reeds op 17 juli begon de bespreking. Op 18 juli werd het ontwerp met 74 stemmen tegen 55 en 4 onthoudingen aangenomen. Alle socialisten stemden tegen, de Waalse omdat de wet te ver ging en de Vlaamse omdat ze niet ver genoeg ging.

In de Kamer kwam het ontwerp op 26 juli in openbare bespreking en het werd reeds op 27 juli tot wet gemaakt. Artikel 1 van de wet-Nolf luidde: „Aan de Universiteit te Gent wordt het onderwijs in het Vlaamsch gegeven in de termen dezer wet. De Vlaamsche taal is de bestuurstaal van de Universiteit” (Wet van 31 juli 1923, Staatsblad van 1 augustus 1923 - Senaat - Parlementaire Bescheiden - Wetsontwerp nr 175 - Verslag nr 179 - Amendementen nrs 181 en 188 - Parlementaire Handelingen - Bespreking 17 juli 1923 - Stemming 18 juli 1923 Kamer - Parlementaire Bescheiden - Wetsontwerp nr 403 - Verslag nr 418 - Parlementaire Handelingen - Bespreking 26 juli 1923 - Stemming 27 juli 1923).

Indien al de franskiljons de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit te Gent voortaan als niet meer tegen te houden beschouwden, toch werd het onbehagen in het Vlaamsgezinde kamp zeer sterk merkbaar en dit had het uitroepen van de boycot der Vlaamse afdeling door de extremistische vleugel ten gevolge, inzonderheid door de studentenbeweging en voornamelijk door het Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond (AVHV). Het gevolg van deze boycot was een belachelijk klein aantal studenten in de Vlaamse afdeling: 61 in het eerste jaar, nog maar 190 in 1928.

Sommige professoren der Vlaamse afdeling kenden onvoldoende Nederlands of waren overtuigde Fransgezinden. Tegenover hen moest C. Huysmans, toen hij in 1925 minister van Kunsten en Wetenschappen geworden was, hardhandig optreden. Als tegenmaatregel tegen de vernederlandsing richtten de Fransgezinden in 1923 de Ecole des Hautes Etudes te Gent op, waar de leergangen die

aan de universiteit uitsluitend in het Nederlands gedoceerd werden in het Frans gevolgd konden worden, terwijl de studenten hun diploma konden gaan halen bij de Centrale Examencommissie. Alleen de handelshogeschool van de Ecole kon geldige diploma's uitreiken, omdat ze door de toenmalige minister van Arbeid, P. Tschoffen, geldig verklaard waren.

De verkiezing van A. Borms, op 9 december 1928, sloeg in als een bom. Ze verwekte schrik in de rijen der Fransgezinden en bracht een merkbare ommekeer in de geesten teweeg. Aan de andere kant was het koren op de molen van de nationalistische minderheid. Op 15 maart 1929 verscheen het Compromis des Belges, waarin Waalse en Vlaamse socialisten de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië erkenden. Duidelijk werd de noodzaak gevoeld van nieuwe initiatieven. In deze atmosfeer diende minister Jaspar namens de regering op 10 december 1929 het wetsontwerp in tot volledige vernederlandsing van de Gentse universiteit (Wet van 5 april 1930. Staatsblad van

**WETTEN. KONINKLIJKE BESLUITEN EN AKTEN
DER REGERING.**

MINISTERIE VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

**Wet betreffende het gebruik der talen
aan de universiteit te Gent (1).**

ALBERT, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, **HEIL.**

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

Artikel 1. Te rekenen van het academisch jaar 1930-1931, wordt het onderwijs, aan de universiteit te Gent, in het Nederlandsch gegeven. Het Nederlandsch is de bestuurstaal van de universiteit.

Art. 2. Het bij artikel 1 voorziene taalregime zal trapsgewijze van jaar tot jaar toegepast worden voor de cursussen die tot de wettelijke graden leiden, behalve die van ingenieur.

De studenten die hun studiën hebben begonnen vóór het academisch jaar 1930-1931, met het oog op het verkrijgen van een der bij de wet van 10 April 1890-3 Juli 1891 voorziene wettelijke graden, behalve die van ingenieur, mogen, binnen de perken gesteld in het tweede lid van artikel 47 der wet van 21 Mei 1929, op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens, hun examens afleggen volgens het taalregime bepaald bij de artikelen 2 en 3 der wet van 31 Juli 1923 betreffende het gebruik van de talen aan de universiteit te Gent, zooals die werd gewijzigd bij de wet van 10 Augustus 1925.

Art. 3. Gedurende de vijf jaren volgende op het academisch jaar 1929-1930, worden de cursussen aan de scholen voor burgerlijke genie, voor kunsten en fabriekswezen en voor mijnen verder gegeven overeenkomstig artikel 4 van voormelde wet van 31 Juli 1923.

Te rekenen van de opening van het academisch jaar 1935-1936, wordt het bij bovenstaand artikel 1 voorziene onderwijsregime trapsgewijze van jaar tot jaar in bedoelde scholen toegepast.

Art. 4. De regering richt, in iedere faculteit en, bij voorkomend geval, in de verschillende daaraan verbonden scholen, Fransche niet-verplichte cursussen en oefeningen in, handelend over wetenschappelijke vraagstukken in verband met de leerstof van de examens die voorzien zijn tot het verkrijgen van de door de universiteit toegekende wettelijke of wetenschappelijke graden.

Het gefal en het onderwerp van bedoelde cursussen worden ieder jaar bepaald bij een koninklijk besluit, waarover in den minister-raad wordt beraadslaagd en beslist, de faculteiten en de academische overheid vooraf gehoord. Aan de studenten die in een examen over bedoelde cursussen geslaagd zijn, worden getuigschriften uitgereikt.

Art. 5. De cursus in de geschiedenis der Fransche letterkunde, voorzien bij artikel 5 van voormelde wet van 21 Mei 1929 voor de studenten van de candidatuur in de wijsbegeerte en letteren, wordt in het Fransch gegeven.

De cursussen die eigen zijn aan het candidaats- en het licentiaats-examen in de Romaansche philologie mogen in het Fransch gegeven worden.

De cursussen die eigen zijn aan de Engelsche of de Duitsche philologie mogen respectievelijk in het Engelsch of in het Duitsch gegeven worden.

De cursussen waarbij een vreemde taal onderwezen wordt, mogen

16 april 1930 Kamer - Parlementaire Bescheiden - Ontwerp nr 26 van 10 december 1929 - Verslag nr 84 van 28 januari 1930 - Parlementaire Handelingen van 6, 12, 13, 19, 20, 26 en 27 februari en 5 maart 1930 Senaat - Parlementaire Bescheiden - Ontwerp en Verslag nr 96 en 109 van 19 maart 1930 - Parlementaire Handelingen van 26 en 27 maart en 1 en 2 april 1930).

Van het academiejaar 1930-'31 af was de voertaal en de bestuurstaal van de Rijksuniversiteit Gent het Nederlands. De vernederlandsing der colleges moest geleidelijk ingevoerd worden. Voor de Speciale Scholen begon de vernederlandsing echter pas van het academiejaar 1935-'36 af.

De eerste rector van deze vernederlandsste universiteit was A. Vermeylen, die op 21 oktober 1930 het eerste academiejaar opende.

De wet van 9 april 1965 op de expansie van het hoger onderwijs bepaalde in artikel 15 dat de onderwijstaal aan de Universiteit te Gent het Nederlands was, en die van 15 mei 1971, in artikel 4, bepaalde dit voor het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen.

Hiermee verdween de laatste kans om ooit nog een Franstalig Rijksuniversitair onderwijs in het Nederlandstalig gebied te organiseren.

Te Leuven gebeurde de vernederlandsing van de Katholieke Universiteit ook geleidelijk en omstreeks 1935 was er een volledige Nederlandstalige afdeling. Pas in 1970 kreeg de Vlaamse afdeling rechtspersoonlijkheid. Ook de Vrije Universiteit te Brussel organiseerde geleidelijk Nederlandstalige cursussen om ten slotte in 1968 de volledige splitsing in een Vrije Universiteit en een Université Libre door te drijven.

3. DE ANDERE ONDERWIJSVORMEN. De organieke wet van 1 juni 1850 (Moniteur Belge van 2 juni 1850), die voor het eerst sedert 1830 het Rijksmiddelbaar onderwijs zou regelen, schreef in de Vlaamse landstreek evengoed de grondige studie van het Nederlands voor als van het Frans. Maar dit bleef lange tijd een dode letter, terwijl bovendien alle vakken, zelfs het Nederlands, in en door het Frans aangeleerd werden. Slechts J.F.J. Heremans te Gent (1845), J. van Beers te Antwerpen (1860) en J. Sabbe te Brugge (1869) onderwezen de moedertaal in het Nederlands. Hoewel dit gebeurde tegen de voorschriften, volgden hun opvolgers dit voorbeeld.

In de retorica werd pas in 1864 één lesuur Nederlands ingeschakeld. In 1874 kreeg men gedaan, dat het Nederlands in de hoogste twee klassen onderwezen zou worden in het Nederlands. Het gevolg van deze toestand was volledige ontnederlandsing en verfransing van de leerlingen die de athenea verlieten.

Aan de talrijke vrije (katholieke) inrichtingen voor middelbaar onderwijs was de toestand nog slechter, daar het gebruik van het Nederlands zelfs in de speeltijden en op de wandelingen met straffen verhinderd werd.

Jan van Beers wijdde in 1879 aan het probleem een grondige studie.

a) *Taalwet op het officieel middelbaar onderwijs (15 juni 1883) en de wet-Franck-Segers (12 mei 1910).* Nadat de liberalen in 1878 aan de macht gekomen waren, organiseerden ze een afzonderlijk ministerie van Openbaar Onderwijs, dat toevertrouwd werd aan een Vlaamse Brusselaar, P. van

Humbeeck, weliswaar geen flamingant, doch bereid om op Vlaams onderwijsgebied iets te presteren. Op hem zouden zijn Vlaamsgezinde partijgenoten hun invloed laten gelden. De enen wensten echter een gehele vernederlandsing van het Rijksmiddelbaar onderwijs, terwijl de anderen, beducht voor de concurrentie van het confessioneel onderwijs en rekening houdend met de verfransing der burgerij, minder radicale maatregelen voorstonden. De strijd tussen de twee richtingen werd vooral gevoerd in de schoot van het liberale Willemsfonds en in de Vlaamse liberale weekbladen. De gematigden, onder wie J.F.J. Heremans, J. Vuylsteke en J. de Vigne, pleitten voor de vernederlandsing van enkele vakken. De radicalen, geleid door M. Rooses, J. Sabbe en A. Prayon-van Zuylen, eisten de toepassing van het stelsel dat Van Beers verdedigd had, nl. uitsluitend Nederlands onderwijs gedurende de eerste studie jaren en daarna verdeling in Franse en Nederlandse vakken. Het werd uiteindelijk een bittere strijd van Gent en de kleine steden (gematigden) tegen Brussel en Antwerpen (radicalen).

Sedert de verkiezingen van 1878 hadden de katholieke Vlaamsgezinden zich weinig geroerd en slechts toegekeken, hoe de liberale flaminganten aan het krakelen waren. Plotseling echter, in de kamerzitting van 7 april 1881, kwam de katholiek Coremans met vier collega's, J.A. de Laet, A. de Liedekerke, J.B. Coomans en A. Guyot, met een voorstel tot wijziging van het gebruik der onderwijstaal in de Rijksmiddelbare inrichtingen voor de dag. Dit gebeurde bij gelegenheid van de discussie over de wet van 15 juni 1881, houdende wijzigingen van de wet van 1 juni 1850, betreffende het middelbaar onderwijs. Op 8 april 1881 dienden de liberaal J. de Vigne en vier van zijn collega's, L. Vanderkindere, P. Janson, Em. Féron en G. Washer, eveneens een reeks voorstellen in, geïnspireerd door het Willemsfonds.

Men wenste de regering te verplichten op te treden, want deze vreesde dat vernederlandsing van de Rijkscholen deze scholen zou doen leeglopen, tot groot voordeel van het katholiek onderwijs. Beide voorstellen werden naar de middenafdeling van de Kamer verzonden en tot één versmolten. Ze werden gerealiseerd bij de wet, genoemd Wet-De Vigne-Coremans van 15 juni 1883 (Moniteur belge van 17 juni 1883. Kamer: Documents parlementaires 1881-'82, blz. 209 - Annales parlementaires 1882-'83, Bespreking 8, 12, 13, 14 en 19 december 1882 - Stemming 23 januari 1883 (94 stemmen tegen 2). Senaat: Documents parlementaires 20.4.1883 - Annales parlementaires: Bespreking 30 mei 1883 - Stemming 31 mei 1883 (49 stemmen tegen 2 bij 9 onthoudingen).

Het verslag van de middenafdeling van de Kamer, samengesteld uit vertegenwoordigers der twee politieke partijen, was zeer gunstig voor de Vlamingen en werd op 3 april 1881 uitgebracht door X. Olin, Waals volksvertegenwoordiger van Nijvel. In dit verslag werd verklaard, dat de V.B. rechtvaardig was, dat het Nederlands de taal van het grootste deel der natie was en dus het recht had op dezelfde behandeling als het Frans; dat de studie van het Nederlands nuttig was en de Vlaamse letterkunde de Frans-Belgische overtrof. Het verslag werd door de Vlaamsgezinden toegejuicht en sloeg de franskiljons uit het lood.

Op 28 november 1881 verklaarde minister Van Humbeeck, dat de regering de conclusies van dit verslag aanvaardde. Hij herinnerde eraan dat de administratie zelf reeds hervormingen ingevoerd had, nl. een gelijk aantal lesuren voor het Nederlands en het Frans en advies aan de leraren van de inrichtingen in het Vlaamse land om voortdurend vergelijkingspunten tussen het Frans en het Nederlands te zoeken en in de andere leergangen de Nederlandse terminologie aan te geven. Dit waren slechts overgangsmaatregelen die later bij reglement vastgelegd zouden worden.

Hij kondigde ook een hervorming van het normaalonderwijs aan, dat bekwame leraren moest opleiden. De regering nam dan ook het verslag van de middenafdeling aan als basis van haar wetsontwerp.

In juni 1882 zouden echter de verkiezingen voor het parlement plaatsvinden. De Vlaamsgezinden vroegen zich dan ook met ongerustheid af, of de bespreking van de nieuwe taalwet nog zou kunnen doorgaan vóór de verkiezingen. Minister Van Humbeeck adviseerde negatief en verwekte daardoor heel wat opschudding en verzet bij de Vlaamsgezinden, van wie vooral de Brusselse liberalen met Buls aan het hoofd vreesden dat het geheel in het vergeetboek zou geraken. De Gentse liberalen onder De Vigne legden ter zake echter plechtige beloften af, zodat deze beloften na de liberale verkiezingszege gehouden dienden te worden.

De bespreking van de wet begon uiteindelijk op 8 december 1882.

Ondanks het akkoord, gegeven door de regering, bracht een amendement, ingediend door de liberale kamerleden A. Wagener en L. Vanderkindere, opnieuw een scherpe polemiek op gang in de Vlaamsgezinde kringen. Het betrokken amendement, aangenomen in eerste lezing op 14 december, eiste dat in de voorbereidende afdelingen van de middelbare scholen de leergangen niet uitsluitend in het Nederlands gegeven zouden worden, maar tegelijk in het Nederlands én in het Frans. Een heftige polemiek brak los in de Vlaamse liberale kranten, waarbij de Brusselaars en de Antwerpenaars van De Zweep en De kleine Gazet de Gentenaren van overdreven lauwheid beschuldigden. Intussen bleek, dat in verscheidene scholen de leergangen in de voorbereidende afdelingen reeds uitsluitend en in andere gevallen grotendeels in het Nederlands gegeven werden, zodat het betrokken amendement een achteruitgang betekenen zou. Om tijd te winnen en iedereen tot bezinning te laten komen besloot de Kamer de tweede beraadslaging tot eind januari te verdagen. Kamerlid Vanderkindere had zich intussen gedistantieerd van het amendement-Wagener en na een handig pleidooi van De Vigne voor het aanleren van de Franse taal werd de wet in de Kamer aangenomen. In de Senaat was de bespreking zeer kort. Na enkele lichte schermutselingen werd de wet ook daar aangenomen. Van de negen onthoudingen kwam er een van een radicaal die de wet niet Vlaamsgezind genoeg achtte; twee andere senatoren vreesden dat de wet het officieel onderwijs zou versterken ten nadele van het confessioneel onderwijs.

In het Parlement hadden de katholieke flaminganten zich dapper geweerd, maar naar buiten hadden ze weinig geageerd, hoewel Vlaamsgezinde studenten te Leuven van de gelegenheid gebruik

gemaakt hadden om in december 1882 een vergadering te beleggen waar bittere klachten geuit werden tegen de verregaande verfransing van de vrije middelbare scholen. Ze besloten een verzoekschrift tot de bisschoppen te richten ten gunste van de vernederlandsing van de katholieke scholen. Op 15 juni 1883 werd de Wet-De Vigne-Coremans door de Koning bekrachtigd.

PARTIE

OFFICIELLE.

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE.

Loi réglant l'emploi de la langue flamande pour l'enseignement moyen dans la partie flamande du pays (1).

LÉOPOLD II, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, SALUT.

Les Chambres ont adopté et Nous sanctionnons ce qui suit :

Art. 1er. Dans la partie flamande du pays, les cours des sections préparatoires annexées aux écoles moyennes de l'Etat sont donnés en flamand.

L'enseignement de la langue française y est organisé de manière à rendre les élèves aptes à suivre avec fruit les cours français des sections moyennes.

Art. 2. Dans la section moyenne proprement dite des écoles de cette région, le cours de flamand est donné en flamand.

Les leçons d'anglais et d'allemand sont données en flamand exclusivement, jusqu'à ce que les élèves soient en état de poursuivre ces études dans la langue même qu'on leur enseigne.

Un ou plusieurs cours du programme sont également donnés en flamand. Le nombre des cours ainsi donnés sera de deux, au moins, à partir de la rentrée des classes de l'année 1886.

Art. 3. Les prescriptions de l'article précédent sont applicables aux athénées situés dans la même région.

Art. 4. La terminologie des sciences mathématiques et naturelles, ainsi que des autres branches du programme, est enseignée simultanément en français et en flamand.

Les noms historiques et géographiques sont, autant que possible, donnés à la fois en flamand et en français.

Art. 5. Le gouvernement, après avoir pris l'avis des bureaux administratifs des établissements de l'Etat, peut toujours décider que tout ou

Wet van 15 juni 1883 (Belgisch Staatsblad, 17 juni 1883).

Ze schreef voor, in artikel I, dat de leergangen in de voorbereidende afdelingen van de Vlaamse Rijksmiddelbare scholen in het Nederlands gegeven zouden worden, maar dat het onderwijs in de Franse taal zo georganiseerd zou worden, dat de leerlingen de Franse leergangen van de middelbare afdelingen met vrucht zouden kunnen volgen.

In de middelbare afdelingen en athenea werden het Nederlands, het Engels en het Duits uitsluitend in het Nederlands gegeven, alsmede andere leergangen van het programma ten getale van ten minste twee, van 1886 af. De terminologie der andere vakken werd in het Frans en het Nederlands gegeven.

De regering en de gemeenteraden mochten echter wel beslissen voor hun resp. scholen de vakken die in het Nederlands werden gegeven tegelijkertijd in het Frans te laten voortbestaan. Er werd tevens

een normaalonderwijs georganiseerd om leraren te bekwamen om in het Nederlands te onderwijzen. Ten slotte zou de regering, indien de wet in 1886 niet volledig tot uitvoering kon komen, rekenschap daarover dienen af te leggen voor het Parlement. In de werkelijkheid was de toepassing van de wet zeer verschillend. In de middelbare scholen van het Brusselse bleven de voorbereidende afdelingen nagenoeg geheel Frans. In enkele grote steden stonden het Frans en het Nederlands op gelijke voet; in de meeste kleine gemeenten echter werd de wet meestal toegepast.

Uit een overzicht (Het Volksbelang, 15 juli 1905) bleek, dat alleen te Antwerpen de wet ernstig nageleefd werd. De toestand was betrekkelijk goed te Gent en te Brugge, minder goed te Mechelen, Hasselt, Tongeren en Oostende, zeer onbevredigend te Leuven, Brussel en Elsene. Nochtans stelden de Vlaamsgezinden met tevredenheid vast, dat de wet zeer gunstige gevolgen had en een nieuw „Vlaamschsprekend en -schrijvend geslacht was gevormd en reeds gedeeltelijk in de maatschappij getreden” (P. Fredericq), hoewel het onderwijs toch overwegend Frans gebleven was. Intussen maakte een ministeriële beschikking het van 1911 af mogelijk in het Vlaamse land Waalse afdelingen op te richten, waar dat voorheen slechts kon gebeuren aan de athenea te Antwerpen, Brussel en Elsene. In katholieke kringen klonken na 1883 vaak stemmen om ook voor het confessioneel onderwijs in het Vlaamse land wettelijke taalbepalingen te verkrijgen. Pogingen in die zin stuitten op het verzet van de geestelijkheid, die er een aanslag op de vrijheid van onderwijs in zag. Zelfs Guido Gezelle hield op hoger bevel, op 30 september 1885, een rede waarin hij de Westvlaamse studenten reeds op de vingers tikte en stelling nam tegen het „letterkundig Hollands”. Aangemoedigd echter door een stijgende activiteit der katholieke flaminganten, wilde volksvertegenwoordiger Coremans gelijkstelling in taalopzicht van vrij en officieel middelbaar onderwijs bereiken door middel van een amendement op de wet op het hoger onderwijs (ingediend op 23 december 1889), wat hij ook beproefde in 1890 en 1894 en bij een wetsvoorstel van 9 augustus 1901. De getuigschriften die toegang verleenden tot de universiteit zouden dan hebben moeten vermelden welke leergangen, ten getale van tenminste twee, in het Vlaamse land in het Nederlands gegeven werden, ook aan de vrije inrichtingen. De strijd tegen de principes, verkondigd door Coremans, werd gedurende eenentwintig jaren in volle heftigheid gevoerd. Op 24 maart 1909 kreeg de liberaal L. Franck de opdracht, tijdens een zitting van de Coremanscommissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, een synthesevoorstel op te stellen; hij stelde voor, dat al wie tot de universiteit toegelaten zou worden een examen over de moedertaal en de tweede taal zou afleggen, tenzij zijn humanioracertificaat bewees dat hem, behalve het Nederlands en Duits of Engels, nog twee vakken in het Nederlands onderwezen waren.

Achteraf werd ook aanvaard de studenten die minstens 8 uren per week les in of door middel van het Nederlands ontvangen hadden, van het toelatingsexamen te ontslaan.

Op 22 april 1910 werd, onder de naam wet-Franck-Segers, een dergelijke tekst in de Kamer aangenomen.

men en op 5 mei 1910 in de Senaat (Belgisch Staatsblad 15 mei 1910). Hij bleef van kracht tot 1932.

b) Organieke wet op het lager onderwijs (19 mei 1914). Men had zich niet erg bekommerd om de taaltoestanden in het lager onderwijs, tot in 1895, bij gelegenheid van de bespreking van een nieuwe wet op het lager onderwijs, de Vlaamsgezinde volksvertegenwoordiger voor Brussel, J. de Vriendt, voorstelde in de wet het principe vast te leggen dat in de scholen van de Vlaamse gewesten het Nederlands en in die van de Waalse gewesten het Frans de voertaal van het onderwijs zou zijn (Kamer-Parlementaire Bescheiden - 6 augustus 1895 - Bespreking 3 en 14 augustus 1895 - Verwerping 14 augustus 1895). Hij werd onmiddellijk gesteund door E. Coremans, die vooral van leer trok tegen de verfransing in de kloosterscholen. Het voorstel werd echter met 69 tegen 37 stemmen en 3 onthoudingen verworpen. De katholieke meerderheid werd hierin gesteund door Waalse en Fransgezinde antiklerikalen.

Een nieuwe poging tot wettelijke taalregeling werd ondernomen gedurende de bespreking van de organieke wet op het lager onderwijs (Wet van 19 mei 1914 - Belgisch Staatsblad 21 mei 1914). Flaminganten uit alle partijen kwamen overeen een amendement aan te nemen dat verklaarde dat de voertaal voor alle verplichte vakken in de Vlaamse gemeenten het Nederlands zou zijn en in de Waalse gemeenten het Frans. Gedurende de zeer woelige debatten werd de oorspronkelijke tekst grondig gewijzigd, zodat uit artikel 15 van de wet uiteindelijk bleek, dat de voertaal in alle klassen de moedertaal of de gebruikelijke taal van het kind zou zijn, op verklaring van het gezinshoofd, behoudens beroep van het schoolhoofd bij de inspectie. De minister kreeg echter het recht de gemeentebesturen in het Brusselse en in de grensgemeenten tot verzachte toepassing te machtigen. Overal in Vlaanderen kon men dus Franse klassen beginnen op verzoek van ouders van „Franssprekende” kinderen ! De mogelijkheden tot misbruiken waren talrijk.

c) Wet op het taalgebruik in het lager en middelbaar onderwijs (14 juli 1932). Toen de Eerste Wereldoorlog een vloed van anti-Vlaamse reacties meebracht, werd dankbaar gebruik gemaakt van deze mogelijkheden. Aanvallen van Fransgezinde zijde op de taalwetten waren schering en inslag. De voornaamste reacties daarop waren de Bormsverkiezing van december 1928 en de uitslag van de verkiezingen ten gunste van de nationalisten van 29 mei 1929. Beide verkiezingen veroorzaakten de psychologische schok die de volgende regeringen zou dwingen in de richting van de ééntaligheid. De katholieke minimalisten kregen daarvoor gezelschap van de socialisten die, met hun Compromis des Belges van 16 maart 1929, de taal van de streek als onderwijstaal vooropgesteld hadden, via de vastlegging van de taalgrens en de organisatie van de culturele autonomie door splitsing van het toenmalig ministerie van Kunsten en Wetenschappen. F. van Cauwelaert en C. Huysmans bleven de leiding van de parlementaire strijd in handen houden, maar werden zeer dicht op de hielen gezeten door de nationalistische fracties. Met de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit te Gent was dan ook de regeling van het taalregi-

me in de administratie en in het lager en middelbaar onderwijs aan de orde gekomen.

Op 17 december 1929 diende de liberaal A. Devèze voorstellen in inzake het taalgebruik in lager en middelbaar onderwijs. Hij ging van het standpunt uit dat schoolafdelingen met een andere voertaal dan de streektaal mogelijk zouden zijn. Deze voorstellen werden beantwoord met andere, principieel volledig Vlaamse, vanwege de Vlaamse nationalist en ook vanwege Huysmans, die een vorm van transmutatieklassen wilde regelen naar de hoogste vier klassen der humaniora. De regering-Renkin schipperde tussen de klippen door en wenste uiteindelijk, via een commissie, een compromis tot stand te brengen. Deze manoeuvres brachten een algemeen Vlaams verzet teweeg. Hierbij kregen de Vlamingen hulp van de kant van de Walen, die gingen vrezen dat de de facto bestaande eentaligheid van Wallonië in het gedrang zou kunnen komen door een wetgeving die natuurlijk voor beide taalgebieden evenzeer zou gelden. Aan Vlaamsgezinde zijde was men echter ook definitief geëvolueerd naar de streektaal-onderwijstaal-formule. Nadat regeringsontwerpen over lager en middelbaar onderwijs afzonderlijk ingediend waren, stelde de Kamercommissie voor slechts één ontwerp te maken. Op 20 april 1932 begon de Kamer met de bespreking ervan. Al gauw bleek, dat de standpunten van liberalen en flaminganten onverzoenlijk waren. Dit leidde zelfs tot het ontslag van de regering-Renkin, op 18 mei 1932. Doch Renkin kreeg van de koning onmiddellijk een nieuwe opdracht en kon op 23 mei opnieuw met een gewijzigde regering voor de dag komen, waarin de radicale katholieke flamingant G. Sap opgenomen was. Het regeringsakkoord stelde thans het principe-streektaal-onderwijstaal. De liberalen kregen de verzekering, dat het principe ook van toepassing zou zijn op de katholieke scholen in ruil voor hun akkoord.

Het kon voortaan vlug gaan. Op 30 juni had de eindstemming over de taalregeling in het lager en middelbaar onderwijs plaats in de Kamer (81 stemmen tegen 12 bij 63 onthoudingen) en op

---

WETTEN, KONINKLIJKE BESLUITEN EN AKTEN DER REGEERING.

MINISTERIE VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Wet houdende de taalregeling in het lager en in het middelbaar onderwijs (1).

ALBERT, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, HEIL.

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

HOOFDSTUK I. — Lager onderwijs.

1. — Vlaamsche streek, Waalsche streek en Duitschspreekende gemeenten.

Artikel 1. De taal van het onderwijs, in de gemeentelijke, aangenomen en aanneembare bewaarscholen en lagere scholen, is het Nederlandsch in de Vlaamsche streek van het land, het Fransch in de Waalsche streek en het Duitsch in de Duitschspreekende gemeenten.

---

(1) Zie de nota op de volgende bladzijde.

12 juli werd de tekst van de Kamer ongewijzigd aangenomen door de Senaat (82 stemmen tegen 25, onder wie de Vlaams-nationalisten, bij 13 onthoudingen).

De wet van 14 juli 1932, houdende de taalregeling in het lager en in het middelbaar onderwijs (Senaat. Parlementaire Bescheiden 1929-1930. Nrs 142, 143, 228 - 1930-'31 - Nrs 112, 134, 149, 172, 192, 193, 196, 220 - 1931-'32. Nrs 141 en 145 - Handelingen - Vergaderingen van 20 en 21 mei; 30 juni; 1, 2, 8, 9 en 14 juli; 27, 28 en 29 oktober; 3 en 4 november 1931; 6, 7 en 12 juli 1932. Kamer Parlementaire Bescheiden 1931-'32. Nrs 165, 183, 188, 202 en 236 - Handelingen - Vergaderingen van 20 en 21 april; 4 en 11 mei; 1, 2, 3, 8, 9, 10, 15 en 30 juni 1932. Belgisch Staatsblad van 3 augustus 1932) was van toepassing op het vrij en het officieel onderwijs. De streektaal werd de onderwijstaal. De vrije keus van de huisvader werd in de eentalige streken afgeschaft. Alleen in de Brusselse agglomeratie en in de tweetalige gemeenten van de taalgrens was de onderwijstaal de moedertaal of de gebruikelijke taal van het kind, maar werd de tweede landstaal verplicht als tweede taal. De bijzondere taalafdelingen (die bestonden als Franse afdelingen in Vlaanderen) konden slechts blijven voortbestaan onder voorwaarden, vastgelegd in artikel 9 van de wet, die zo streng opgesteld waren, dat deze afdelingen bijna alle verdwenen. Alleen aan de athenea te Halle en te Ronse en aan het H. Hartinstituut te Heverlee konden ze in 1962 nog in leven blijven.

Voor het lager onderwijs werden aanpassingen geregeld voor kinderen wier moedertaal of gebruikelijke taal niet het Nederlands was. Ze mochten de lessen volgen in de zogenaamde transmutatieklassen, waar hun kennis van het Nederlands voldoende bijgewerkt moest worden om hun toe te laten hun middelbare onderwijs in het Nederlands te volgen. De wet betekende dus een definitieve stap in de richting van de eentaligheid in Vlaanderen.

De scholen die aan de wet onderworpen waren, werden opgesomd in de artikelen 1 en 14 : dat zijn de gemeentelijke en vrije gesubsidieerde scholen en bewaarscholen en de voorbereidende afdelingen van het middelbaar onderwijs en de instellingen, beheerd door de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.

De wet was niet van toepassing op de oefenscholen, verbonden aan de lagere rijksnormaalscholen, noch op de bewaarscholen van het middelbaar onderwijs (die niet vermeld stonden in de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs van 1883), noch op het technisch onderwijs, noch op het kunstonderwijs.

De inspectie die opgericht werd om de toepassing van de wet te controleren, heeft herhaaldelijk gewezen op deze tekortkomingen, die aanleiding gaven tot misbruiken.

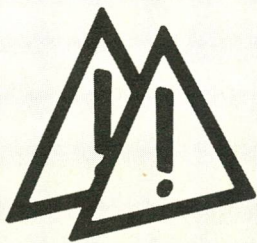
Dezelfde inspectie moest ook herhaaldelijk het gemak aanklagen waarmee in sommige transmutatieklassen leerlingen opgenomen werden die in staat waren lager onderwijs in de taal van de streek te volgen.

Nochtans, alhoewel waakzaamheid geboden bleef, was de wet van 14 juli 1932 volgens het woord van H.J. Elias „de definitieve opmars naar de volledige vernederlandsing van het onderwijs in Vlaande-

ren". Slechts te Brussel en langs de taalgrens, wegens de bepaling van moedertaal of gebruikte taal door de huisvader, werd de verfransing niet afgeremd.

d) *Wet op het gebruik der talen in het onderwijs (wet-Gilson van 30 juli 1963) en de wet van 27 juli 1971.* De anti-Vlaamse oprispingen na de Tweede Wereldoorlog konden de verdere toepassing van de wet van 14 juli 1932 niet verhinderen. Integendeel beleefde de V.B. geleidelijk een nieuwe periode van intense activiteit. Ze had genoeg invloed herwonnen om te verhinderen, dat in 1960 de talentelling die verbonden was aan de tienjaarlijkse volkstelling, zou worden uitgevoerd. Deze talentelling kon immers het taalregime der gemengde gemeenten grondig wijzigen, met gevolgen voor het onderwijsregime, vooral in het Brusselse en langs de taalgrens. De boycot van de talentelling werd afgekondigd door het Actiecomité Brussel en Taalgrens. Meer dan 300 Vlaamse gemeentebesturen gaven er gevolg aan en verkregen het afgelasten van deze telling. Deze strijd wakkerde de Vlaams-Waalse tegenstellingen aan, zodat de regering-Lefèvre-Spaak (25 april 1961) verplicht was daaraan grondige besprekingen te wijden. Het eerste tastbaar gevolg daarvan was het toevoegen van een Vlaamse minister adjunct, R. van Elslande, aan de Franstalige minister van Nationale Opvoeding en Cultuur, V. Larock. De regering

Vlamingen van alle opinies, verenigt U!

Woensdag te 17 uur

Oude Markt Leuven

**betoging tegen de franse
scholen te leuven**

Na betoging gratis bussen naar Strombeek-Bever

Verantw. uitgever: Vlaams Actiecomité Brussel en Taalgrens, Van Praetstr. 28, Brussel 1

14 februari 1962.

beloofde in haar programma definitieve vastlegging van de taalgrens en oplossing van het probleem der Brusselse randgemeenten. De actie der Vlaamsgezinden was immers meer en meer gericht tegen de taaltoestanden in het Brusselse, waar de Franse taalverklaringen der gezinshoofden massaal

vals bleken te zijn. Tevens kwam het probleem van de Franse afdeling van de Katholieke Universiteit te Leuven ter sprake. Waalse professoren aldaar eisten faciliteiten in de stad Leuven, o.a. Franstalige bewaar- en lagere scholen voor hun kinderen. Op 3 april 1962 eisten de Waalse professoren eveneens het recht op zich met de plaatselijke overheid in het Frans te verstaan. De acties tegen

Brussel en Leuven-Frans zouden weldra niet meer te scheiden zijn. De Vlaamse pers en de Vlaamse cultuurverenigingen reageerden zeer scherp. In een atmosfeer van beroering diende Gilson, minister van Binnenlandse Zaken, ontwerpen in ter afbakening van de taalgrens en ter regeling van het taalstatuut van de Brusselse agglomeratie en de randgemeenten. Machtige Vlaamse marsen naar

Betoging tegen de Franse scholen te Leuven op 14 februari 1962.

Brussel grepen plaats op 21 oktober 1961 en 14 oktober 1962, georganiseerd door het Vlaams Comité voor Brussel en Taalgrens.

De taalontwerpen van minister Gilson waren voorbereid door het Centrum-Harmel, opgericht bij de wet van 4 juni 1948 voor het uitwerken van nationale oplossingen voor de vraagstukken van de gewesten van het land. Een verslag van het Centrum van 24 april 1958 bevatte voorstellen voor de taalregeling.

Een wetsontwerp van Gilson betrof de regeling van het gebruik der talen in bestuurszaken (wet van 2 augustus 1963). Een tweede ontwerp sloeg op de taalregeling in het onderwijs. Het werd de wet van 30 juli 1963 (Kamer van Volksvertegenwoordigers - Parlementaire Bescheiden - Wetsontwerp nr 398-1 - Amendementen nrs 398-2 tot 398-8 - Verslag nr 398-9 - Amendementen nrs 398-10 tot 398-17 - Aanvullend verslag nr 398-18 - Parlementaire Handelingen - Vergaderingen van 27 juni; 2, 9, 10 en 11 juli 1963 - Senaat : Parlementaire Bescheiden - Ontwerp overgemaakt door de Kamer van Volksvertegenwoordigers (zitting 1962-'63), nr 292. Verslag nr 300 - Amendementen nrs 301, 302 en 317. Parlementaire Handelingen - Vergaderingen van 23, 24, 25 en 26 juli 1963).

Deze wet betekende eigenlijk slechts een verruiming van de toepassing van de wetgeving van 1932. Ze gold namelijk voor alle onderwijsvormen die door de Staat erkend zijn, met uitzondering van de universiteiten. De inachtneming van de bepalingen van de wet is een van de voorwaarden tot subsidiëring.

Het territorialiteitsprincipe bleef ten aanzien van de onderwijstaal nog steeds geldig: de voertaal van de school werd bepaald door de geografische ligging van de school. Hierdoor verloren de zg. transmutatieklassen in de eentalige gebieden de wettelijke grond voor hun bestaan.

Voor het tweetalig gebied Brussel-hoofdstad bleef de taalverklaring van het gezinshoofd vereist om de moedertaal of de gebruikelijke taal van het kind vast te stellen. De moedertaal bleef er de onderwijstaal. In de zes Nederlandstalige randgemeenten met faciliteiten werd eveneens van het gezinshoofd een taalverklaring geëist, wanneer hij aangaf dat de taal van het kind de taal van het Franstalige gebied was. In de 25 taalgrensgemeenten mocht het kleuter- en lager onderwijs gegeven worden in een andere landstaal, indien deze taal de moedertaal of gebruikelijke taal van het kind was en indien het gezinshoofd in een dezer gemeenten verbleef. Het onderwijs in de andere landstaal mocht slechts georganiseerd worden, indien er ten minste 16 aanvragen van ouders waren die niet binnen 4 km afstand een school vonden waar dergelijk onderwijs genoten kon worden (bij referentie naar artikel 4 van de wet van 29 mei 1959). Uitzonderingen, bij gemotiveerd Koninklijk Besluit toegelaten, werden mogelijk gemaakt voor schoolkolonies, buitengewoon onderwijs, bepaalde technische scholen en de school voor middelbaar onderwijs die als didactische afdeling diende voor een universiteit en in dezelfde agglomeratie als deze universiteit gevestigd was (Institut du Sacré Cœur Heverlee).

In Brussel-hoofdstad was het tevens niet meer mogelijk inrichtingen met twee taalstelsels onder leiding van eenzelfde directie te stellen.

Leerlingen met een vreemde nationaliteit konden vrijgesteld worden van de studie van de tweede taal, wanneer het gezinshoofd tot een volkenrechtelijke organisatie, een ambassade, een gezantschap of een consulaat behoorde of wanneer het gezinshoofd niet in België verbleef.

In de scholen, opgericht in België krachtens een internationale overeenkomst welke door België was ondertekend, werd de onderwijstaal bepaald

op dezelfde wijze als in de Belgische scholen voor de Belgische leerlingen en voor de vreemde leerlingen wier gezinshoofd niet aan de hiervoren vermelde voorwaarden voldeed.

In de internationale scholen die gevestigd waren buiten Brussel-hoofdstad, mocht nochtans voor de leerlingen met de Belgische nationaliteit de onderwijstaal de moedertaal of de gebruikelijke taal zijn, wanneer het gezinshoofd behoorde tot een volkenrechtelijke organisatie en verklaarde dat de moedertaal of de gebruikelijke taal van de leerling niet die was van het taalgebied waarin de school gevestigd was. Ten slotte werd het onderwijs van de tweede landstaal verplicht gemaakt in het lager onderwijs van de tweetalige gemeenten, facultatief verklaard in de eentalige gemeenten. Een wet van 27 juli 1971 regelde zelfs facultatief onderwijs in Brussel-hoofdstad van het eerste leerjaar af (Kamer - Parlementaire Bescheiden - Wetsontwerp nr. 976-1 - Amendement nr 976-2 - Verslag nr 976-3 - Amendementen, nrs 976-4 en 976-5 - Parlementaire Handelingen - Bespreking en Aanneming. Vergadering van 1 juli 1971. Senaat - Parlementaire Bescheiden - Ontwerp overgezonden door de Kamer van Volksvertegenwoordigers nr 598 - Verslag nr 646 - Amendementen nrs 648 en 649. - Parlementaire Handelingen - Bespreking. Vergadering van 14 en 15 juli 1971 - Aanneming Vergadering van 20 juli 1971 - Belgisch Staatsblad 22 oktober 1971).

Een speciaal daartoe opgerichte taalinspectie moest de taalaangiften controleren waar deze vereist waren, en dit volgens een vastgestelde procedure, terwijl een commissie, bepaald bij de artikelen 17 en 18 van de wet, besliste wanneer de taalinspecteurs het niet eens waren. Tegen deze beslissing kon beroep worden aangetekend bij een speciale jury die uiteindelijk uitspraak deed.

De Vlaamse publieke opinie moest wachten op het Belgisch Staatsblad van 3 december 1966 om de uitvoeringsbesluiten van 30 november betreffende de wet van 30 juli 1963 te zien verschijnen. De besluiten betreffende de taalverklaring en de taalinspectie wekten door hun beperkende bepalingen in Vlaanderen grote ontevredenheid. Men zag er een onvoldoend middel in om de verfransing van het onderwijs in de Brusselse agglomeratie en de randgemeenten tegen te gaan. In feite had de wet van 30 juli 1963 voor de Brusselse toestanden slechts de wet van 1932 bevestigd, maar een onvoldoende controle bestendigd. In de praktijk was het aantal betwiste taalverklaringen steeds belachelijk klein geweest, ten hoogste enkele tientallen.

Het probleem van de keus van de onderwijstaal door de huisvader in Brussel-hoofdstad werd, ondanks hevige Vlaamse tegenstand, definitief geregeld bij artikel 88 van de wet van 26 juli 1971, houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten, dat artikel 5 van de wet van 30 juli 1963 afschafte en verving door een tekst die bepaalde dat de onderwijstaal het Nederlands of het Frans was, „al naar de keuze van het gezinshoofd, wanneer dit in bedoeld arrondissement verblijft”. Hetzelfde artikel gaf ter compensatie de Staat het recht kinderkribben, kleintjesoorden, peuterscholen en kleuter- en lager onderwijs op te zetten in hetzelfde arrondissement om de vrije taalkeus mogelijk te maken (Wet van 26 juli 1971

-Zitting 1970-'71 - Kamer - Parlementaire Bescheiden - Wetsontwerp nr 973-1 - Amendementen nrs 973-2 tot 19 - Verslag nr 973-20 - Amendementen nrs 973-21 tot 25 - Parlementaire Handelingen - Bespreking - Vergadering van 14 juli 1971 - Bespreking en Aanneming - Vergadering van 15 juli 1971. Senaat - Parlementaire Bescheiden - Ontwerp overgezonden door de Kamer van Volksvertegenwoordigers nr 661 - Verslag nr 668 - Amendementen nrs 680, 683, 696, 700 en 702 - Parlementaire Handelingen - Bespreking en Aanneming - Vergadering van 19 juli 1971 - Staatsblad 24 augustus 1971).

Daarmee werd, van 1 september 1971 af, de vrijheid van de huisvader ingevoerd.

Een belangrijke verovering van de V.B. te Brussel ging daarmee verloren.

Stippen we nog aan dat het nieuwe artikel 59bis van de grondwet in zijn § 3 bepaalt, dat de Cultuurraden „het gebruik der talen voor het onderwijs in de door de overheid ingestelde, gesubsidieerde of erkende inrichtingen” regelen.

Hier ligt slechts een waarborg voor de eentalige gebieden, want het nationaal Parlement blijft inzake taalregeling bevoegd voor het tweetalig gebied Brussel-hoofdstad, voor het Duitse taalgebied, voor de randgemeenten en voor de taalgrensgemeenten.

LITERATUUR: E. Greyson, *L'enseignement public en Belgique. Enseignement moyen* (1893); - J. Mac Leod, *Over de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool* (1903); - P. Fredericq, *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, II-III (1909); - L. de Raet, *Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool* (1911); - M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, 2 dln. (1930-'33); - C. de Baere, *De wet van 14 juli 1932 houdende de taalregeling in het Lager en in het Middelbaar Onderwijs. Hare toepassing op het middelbaar onderwijs* (1935); - L. Bauwens, *Code de l'enseignement moyen* (1949); - H. Gyssels, *Lekken en leemten in de taalwet op het middelbaar onderwijs* (1962); - E. Mau, *Edward Coremans, de vader van de taalwetgeving* (1968); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, 4 dln. (1963-'65); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, 4 dln. (1969); - T. Luykx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden* (1973, derde uitgave); - A. vander Stichele, *Taalregeling in het onderwijs* (z.j.).

WALTER DEBROCK

E. RECHTSZAKEN

1. DE TOESTAND OP WETGEVEND GEBIED VOOR 1830. Van de middeleeuwen af hebben er zich, in de Vlaamse gewesten, moeilijkheden voorgedaan wat betreft het taalgebruik bij het gerecht. In de meeste graafschappen en hertogdommen was er een gedeelte van het gebied waar de Franse taal gebruikt werd, terwijl in het Nederlandstalig gedeelte de adel en de hogere stand in sterke mate verfranst waren. Gerechtelijke betwistingen die in eerste aanleg door de volksrechtbanken in het Nederlands werden behandeld, werden dikwijls voor hoven gebracht waar het Frans de voertaal was. Vandaar dan ook een voortdurende strijd om te verkrijgen dat in elke aanleg recht gesproken zou worden in de volkstaal en dat de magistraten die deel uitmaakten van de hoven Nederlands zouden kennen.

Voor dit doel is zowel in het graafschap Vlaanderen als in het hertogdom Brabant en in het prinsbisdom Luik van de middeleeuwen af strijd gevoerd voor wettelijke bepalingen die een behoorlijke regeling van het taalgebruik in rechtszaken zouden verzekeren. Over deze strijd is nog geen afzonderlijke geschiedenis geschreven. Sommige mijlpalen zijn algemeen bekend, zoals het Ver-

drag van 1404 van Jan zonder Vrees, het Groot Privilege van Maria van Boergondië van 1477 e.a., waarin telkens de eis gesteld wordt dat de rechtsbedeling volledig in het Nederlands zou geschieden. Gedurende eeuwen heeft men moeten afrekenen met een opdringen van het Frans, vooral onder de heerschappij van het Huis van Boergondië.

Tijdens de Franse overheersing, op het eind van de 18de eeuw, kwam het gezag ertoe door brutale maatregelen het gebruik van het Nederlands volledig door dat van het Frans te vervangen. Verscheidene wetgevende maatregelen hebben tijdens deze periode het uitsluitend gebruik van de Franse taal opgedrongen, zo de bekende wet van 2 Thermidor Jaar II (20 juli 1793), waardoor bepaald werd dat geen openbare akten opgesteld mochten worden, tenzij in het Frans en dat zelfs geen onderhandse akte geregistreerd mocht worden, tenzij deze in het Frans opgesteld was. Tengevolge van de grote moeilijkheden die deze regeling met zich meebracht, werd weliswaar bij beslissing van 17 Fructidor Jaar II (3 september 1793) de toepassing ervan geschorst, doch door het Arrêté van 21 Vendémiaire Jaar IV (12 oktober 1795) werd beslist dat alle wetten en besluiten alleen in het Frans uitgevaardigd zouden worden en dat slechts een beperkt aantal vertalingen, daar waar het volstrekt nodig was, rondgedeeld zouden mogen worden. Door de beschikking van 2 Frimaire Jaar IV (22 november 1795) werd bepaald dat voor de rechtsmachten de pleidooien en de vonnissen uitsluitend in het Frans dienden te zijn, terwijl kort daarna op 28 Frimaire Jaar IV (18 december 1795) de verplichting opgelegd werd alle documenten die voorgebracht werden en die niet in het Frans gesteld waren, in deze taal te doen vertalen. Ten slotte werd, op 24 Prairial Jaar VI (12 juni 1802), de verplichting opgelegd dat binnen één jaar alle openbare akten in het Frans opgesteld dienden te zijn en dat, alleen ingeval de partijen het verlangden, in de marge een Nederlandse vertaling mocht voorkomen. Deze krasse maatregelen hadden noodzakelijk tot gevolg dat de rechtsbedeling uitsluitend in de Franse taal gebeurde.

Na de val van Napoleon heeft Baron de Vincent, stadhouder der mogendheden in België, deze maatregel gedeeltelijk opgeheven en de taalvrijheid toegelaten, terwijl voor de registratie van de akten nog steeds een Franse vertaling vereist was.

Gedurende het bestaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd door Koning Willem I een hele reeks besluiten genomen om het taalgebruik in rechtszaken te regelen. Het ware logisch geweest dat hij, als reactie tegen de Franse overheersing, de Nederlandse taal als enige officiële taal voor de rechtbanken zou hebben uitgeroepen, tenminste in het Vlaamse gedeelte van het land. Dat is niet gebeurd. De schuchtere besluiten van Koning Willem I van 10 oktober 1814 veranderden weinig aan de bestaande toestand. Nog vijf jaar zou het duren, voordat een besluit genomen werd waardoor het Nederlands tot de enige officiële taal voor de Vlaamse rechtbanken uitgeroepen werd, nl. door het besluit van 15 september 1819, en de getroffen maatregel zou pas in werking komen in 1823. Dit „taalverbod” kwam heel wat te laat en het is algemeen bekend hoe het, tengevolge van het doordringen der Franse beschaving in onze hogere burgerij, in de juristenwereld allerslechtst onthaald

werd. De laatste besluiten van 1829 en '30, waarbij het taalverbod bijna volledig opgeheven werd, lieten de onhandigheid en het aarzelend optreden van Koning Willem nog eens duidelijk uitkomen; ze goten slechts olie op het vuur.

Over de taalpolitiek van Koning Willem zijn twee belangrijke werken geschreven, nl. dat van F. Blauwkuip en dat van A. de Jonghe. Deze auteurs, en vooral de laatste, hebben met overvloedige documentatie de houding van Koning Willem I in het licht gesteld. Het staat in elk geval vast, dat gedurende de Nederlandse periode er in de rechterlijke wereld in onze gewesten, een algemeen verzet aan de dag kwam tegen het gebruik van het Nederlands, verzet dat met alle middelen aangemoedigd werd en dat een gunstige bodem vond in de laag ontwikkelde graad van het publiek van die tijd. Bij de balie werden de meest hardnekkige voorstanders gevonden van de omwenteling van 1830, en nadat die omwenteling gezegevierd had, werd het gebruik van de Nederlandse taal voor de rechtbanken in het Vlaamse land dan ook volledig uitgeschakeld, wat slechts het logisch gevolg was van de geestesgesteldheid van hen die tot de omwenteling hadden gedreven.

2. DE BELGISCHE GRONDWET. Tijdens de besprekingen in het Nationaal Congres werd het Nederlands bestempeld als een bijeenraapsel van dialecten, waarin het zelfs onmogelijk zijn zou de officiële tekst der wetten en besluiten uit te geven. Op 10 oktober 1830 werd dan ook door het Voorlopig Bewind beslist dat het Bulletin des Arrêtés et Actes du Gouvernement Provisoire de la Belgique alleen in het Frans gepubliceerd zal worden.

Terwijl art. 23 van onze Grondwet in de meest algemene zin de vrijheid van het gebruik der talen vaststelde, blijkt uit de beknopte besprekingen die dit artikel voorafgingen en voornamelijk uit de bekende uitlating van de afgevaardigde Devaux, dat het laatste lid van art. 23 uitsluitend ten doel had de Franssprekende advocaten te beschermen tegenover hen die de beide landstalen machtig waren. Tevoren reeds, in een besluit van 16 november 1830, had het Voorlopig Bewind beslist dat voor de rechtbanken het vrij gebruik der talen toegelaten was, op voorwaarde dat de taal die men wenste te gebruiken door de magistraten en de advocaten begrepen zou worden.

Het principe der vrijheid, vastgelegd in art. 23 der Grondwet, werd op eenzijdige wijze geïnterpreteerd. Er bestond slechts vrijheid voor de leden der rechterlijke macht en voor de ambtenaren der administratie en deze vrijheid hield hoofdzakelijk in, dat zij niet verplicht waren Nederlands te kennen.

3. DE EERSTE REACTIES. Dat deze toestand vrij spoedig een felle reactie zou ontketenen, was onvermijdelijk. Reeds in het bekende petitionnement van 1840 werd de eis gesteld van het gebruik der Nederlandse taal bij de rechtbanken. In de juridische kringen voelde men sterk de behoefte aan behoorlijke Nederlandse wetteksten; men drong erop aan, dat het Nederlands effectief gebruikt zou worden voor de gerechtelijke instanties en men droomde van de opbouw ener hoogstaande Nederlandstalige rechtsliteratuur. Ook in het verslag der Grievencommissie, dat in 1859 verscheen, werd een belangrijk hoofdstuk gewijd aan het taalgebruik in rechtszaken.

De reactie kwam vooral aan de dag door het initiatief van enkele particuliere personen. Het eerste geval van krachtdadig Vlaams verzet ging in 1844 uit van de letterkundige D. Sleenckx, die geëist had dat de geboorte-akte van zijn kind door de ambtenaar van de burgerlijke stand te Brussel in het Nederlands opgesteld zou worden. De rechtbank te Brussel die oordelen moest over het goed recht van Sleenckx, besliste dat de ambtenaren een volstrekt vrije taalkeuze hadden, ook wanneer de door hen gebruikte taal door de onderhorigen noch begrepen noch gewenst werd. Dit geval, dat druk in de pers besproken werd, heeft grote opschudding verwekt en de Vlaamse gemoederen diep gegriefd. In 1863 deed zich het geval-Karsman voor, dat een geweldige verontwaardiging in het Vlaamse land veroorzaakte. J. Karsman werd door de Antwerpse rechtbank veroordeeld tot een geldboete van 5 fr. voor een kleine overtreding, nl. het niet vermelden op een drukwerk van de naam van de drukker. Toen deze zaak behandeld werd voor het Hof van Beroep te Brussel, verlangde Karsman dat zulks in het Nederlands zou geschieden en zijn advocaat J. Vuylsteke eiste in het Nederlands te mogen pleiten. Het Hof weigerde dit bij een arrest van 31 oktober 1863 en de boete van 5 fr., die te Antwerpen opgelegd was, werd veranderd in een straf van drie maanden gevangenis. Het

PARTIE

OFFICIELLE.

MINISTÈRE DE LA JUSTICE.

Loi sur l'emploi de la langue flamande en matière répressive (1).

LÉOPOLD II, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, SALUT.

Les Chambres ont adopté et Nous sanctionnons ce qui suit :

Art. 1er. Dans les provinces de Flandre occidentale, de Flandre orientale, d'Anvers et de Limbourg, ainsi que dans l'arrondissement judiciaire de Louvain, la procédure en matière répressive, à partir de la première comparution de l'inculpé devant le juge, sera faite en flamand, et le jugement sera rendu dans cette langue, sauf les restrictions qui suivent.

Art. 2. Lorsqu'un inculpé demandera qu'il soit fait usage de la langue française, la procédure se fera en français, et le jugement sera rendu dans cette langue.

Les témoins seront interrogés et leurs dépositions seront reçues et consignées en flamand, à moins qu'ils ne demandent à faire usage de la langue française.

Art. 3. L'inobservation des dispositions qui précèdent, dans la procédure à l'audience ou dans le jugement, entraînera la nullité de cette procédure et du jugement, s'il a été procédé malgré l'opposition de l'une des parties.

Art. 4. En matière criminelle, si la procédure se fait en langue flamande, il sera joint au dossier une traduction des procès-verbaux, des déclarations des témoins et des rapports d'experts rédigés en français;

Si la procédure se fait en langue française, il sera joint au dossier une traduction des pré dites pièces rédigées en flamand.

requisitoir van het Openbaar Ministerie en de tekst van het arrest zijn uiterst beledigend voor de Nederlandse taal en de gemoederen werden er heftig door opgezweept, zodat de strijd voor het gebruik van de Nederlandse taal in rechtszaken uiteindelijk voor het Parlement gebracht werd en volksvertegenwoordiger J. de Laet een wetsvoortel indiende waarin bepaald werd dat zij die in het Vlaams gedeelte van het land tot een rechterlijk ambt benoemd zouden worden, de verplichting zouden hebben de Nederlandse taal te kennen. Dit voorstel werd door de regering fel bestreden en, na een heftig debat, verworpen.

4. DE WET VAN 17 AUGUSTUS 1873. De eerste wet die in werking kwam betreffende het taalgebruik in rechtszaken was die van 17 augustus 1873. Ze was pas na heftige tegenstand aangenomen en de stemming was voorafgegaan door allerlei ernstige gebeurtenissen. De beruchte zaak-Schoep had er meer rechtstreeks aanleiding toe gegeven. Zoals Sleeckx gedaan had in 1844, had Schoep in 1872 een geboorteaangifte op het gemeentehuis van St.-Jans-Molenbeek in het Nederlands ingediend en had hij geëist dat deze akte in het Nederlands opgesteld zou worden. De ambtenaar weigerde en Schoep werd vervolgd. De Rechtbank erkende het recht van de ambtenaar de Nederlandse verklaring van een burger niet in een akte vast te leggen en Schoep werd gestraft. In hoger beroep speelde zich voor het Hof te Brussel de weinig verkwikkelijke scène af, dat de kamervoorzitter de verdedigers van de beschuldigde, De Laet en De Pooter uit Antwerpen, die in het Nederlands pleitten, beval hun pleidooien woord voor woord te doen vertalen, terwijl hij weigerde in te gaan op de vraag het Franse requisitoir van het Openbaar Ministerie in het Nederlands te doen vertalen. Voor het Hof van Cassatie was deze zaak aanleiding tot het bekende requisitoir van advocaat-generaal Mesdagh de ter Kiele, waarin deze zich op minachtende wijze uitdrukte ten opzichte van de Nederlandse taal en in strenge bewoordingen de houding afkeurde van de Vlaamse advocaten die in hun moedertaal wensten te pleiten, en deze houding bestempelde als een onwaardige grap, terwijl de grote advocaat mr. E. Picard in een schitterend pleidooi met een heerlijke onafhankelijkheidsgeest de Vlaamse rechten verdedigde.

Het Hof van Cassatie velde op 12 mei 1873 het beruchte arrest waarin het aan een advocaat verboden werd voor het Hof van Cassatie een zaak in het Nederlands te behandelen. Dit arrest verwekte grote opschudding in juridische kringen en door de jonge Vlaamse Conferentie der Balie te Gent werd een manifest aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers gezonden, voorzien van 75 handtekeningen van de meest vooraanstaande leden der Gentse balie. Dit manifest heeft er zeker veel toe bijgedragen dat de wet van 17 augustus 1873 aangenomen werd. Door deze wet werd het beginsel vastgelegd dat in de Vlaamse taalgebieden de rechtspleging in strafzaken diende te geschieden in het Nederlands, tenzij de beschuldigde de Franse taal verkoos.

Het was de eerste grote triomf van de Antwerpse volksvertegenwoordiger E. Coremans, die met bewonderenswaardige hardnekkigheid deze wet voor de Kamer verdedigd had. We zien van dan af deze Vlaamse strijder optreden in alle debatten

die plaats hebben in het Parlement en die besloten werden met het aannemen van Vlaamse taalwetten. Deze eerste taalwet van 1873 was er de aanleiding toe, dat geleidelijk Nederlandse vertalingen verschenen van onze wetboeken en dat ook wetenschappelijke juridische werken in het Nederlands uitgegeven werden. De wet bevorderde ook de activiteit van de Vlaamse balies, o.a. door de

VERBOND
der
Vlaamsche Liberale
VEREENIGINGEN.
SECRETARIAAT:
DE LINSTRAAT, 92
ANTWERPEN.

ANTWERPEN, DEN 12^e APRIL 1888.

TAALWET VAN 17 AUGUSTUS 1873.

Het Hoofdbestuur van het *Verbond der Vlaamsche Liberale Vereenigingen* heeft het volgend vertoogschrift gestuurd aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers:

ANTWERPEN, 9^e APRIL 1888.

Van de Heeren Voorzitter en Leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers.

MIJNHEEREN,

De ondervinding heeft het bewijs geleverd, dat de wet van 17^e Augustus 1873, regelende het gebruik der Nederlandsche taal in strafzaken, onvolledig en ondoelmatig is.

Sedert jaren werd dan ook aangedrongen op de herziening en aanvulling dezer taalwet.

Twee ontwerpen werden te dien einde ingediend bij de Kamer van volksvertegenwoordigers, het eene den 29^e Februari 1884, het andere den 8^e April dastopvolgende.

De verslagen der centrale afdelingen over deze wetsontwerpen werden neergelegd, het eerste in de zitting van 10^e December 1885, het andere in de zitting van 20^e Januari 1886. Beide zijn opgesteld in gunstigen zin.

Er bestaat geen enkele reden om de behandeling dezer wetsontwerpen, welke voor de bevolking der Vlaamsche gewesten van het grootste belang zijn, langer te verdagen.

De ondertekenden komen U daarom oerbiedig en dringend verzoeken, dat de Kamer van volksvertegenwoordigers, voor het einde van den tegenwoordigen zitting, beide ontwerpen zonde bespreken en afhandelen.

Aanvaardt, Mijnheeren, de betuiging onzer gevoelens van hoogachting.

Namens het Hoofdbestuur van het *Verbond der Vlaamsche Liberale Vereenigingen*:

JAN VAN BEERS, *Voorzitter.*
ARTHUR CORNETTE, *Secretaris.*
JAN VAN RIJSWIJCK, *Penningmeester.*

Alle liberale Maatschappijen van Vlaamsch-België worden ten dringendste aanzoekt bovenstaand vertoogschrift te ondersteunen.

De liberale dag- en weekbladen gelieven dit stuk op te nemen, ten einde het in ruimeren kring bekend te maken.

NAMENS HET HOOFDBESTUUR:

De Secretaris,
ARTHUR CORNETTE.

oprichting in 1884 van de Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden en in 1885 van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen, waar E. Coremans en J. van Rijswijk de eerste bestuursleden waren.

5. DE WET VAN 3 MEI 1889. De wet van 1873 bleek echter zeer onvoldoende; ze werd gesaboteerd door de onwil van de magistratuur en van de Fransgezinde advocaten. De kennis van de Nederlandse taal was bij vele magistraten die de wet van 1873 dienden toe te passen, allererbarmelijkst en er ontstond opnieuw een hele agitatie om de wet aan te vullen en te vervolledigen. Twee zaken die voorkwamen voor het Hof van Assisen te Gent, nl. de zaak-Paelinck en de zaak-Cleopatra, stelden de onvolmaaktheid der wet van 1873 duidelijk in het licht. In deze beide zaken hadden de advocaten incidenten verwekt en conclusies genomen teneinde het Openbaar Ministerie te dwingen zich uit te drukken in het Nederlands, de enige taal die door de beschuldigten begrepen werd. Hun pogingen bleven vruchteloos en bij arrest van het Hof werd het recht van het Openbaar Ministerie erkend om in het Frans te pleiten, ook wanneer de beschuldigten hiervan niets begrepen.

Van toen af werd de strijd voor herziening van de taalwet van 1873 krachtdadig ingezet. Manifesten werden ondertekend door magistraten en advocaten, tot in 1884 het wetsvoorstel-De Vigne-Core-

mans ingediend werd, dat pas na vier jaren en dan nog in gewijzigde vorm de wet van 3 mei 1889 werd.

De strijd in het Parlement was vinnig en hardnekkig en op alle manieren trachtten de Fransgezinde mandatarissen het wetsvoorstel te beknotten. Toch bracht de wet van 1889, hoe onvolledig en onvoldoende ook, enkele belangrijke veranderingen tot stand. De taalregeling werd niet meer vastgesteld volgens de provincie of het arrondissement, maar volgens de gemeente; het gebruik van het Nederlands werd opgelegd, niet enkel bij de verschijning voor de rechter, doch van het eerste proces-verbaal af. De nietigheid der procedure, die vroeger slechts kon bestaan ingeval van verzet der partijen, werd algemeen. Aan het Openbaar Ministerie werd het gebruik van het Nederlands opgelegd, ook in geval de beschuldigde in het Frans verdedigd werd. En ten slotte werd ook de burgerlijke partij verplicht dezelfde taal te gebruiken als het Openbaar Ministerie. Ook het taalgebruik ingeval meer beschuldigten bij dezelfde zaak

Gedenkpenning geslagen door M. Mauquoy bij de huldebetoging ter ere van E. Coremans op 10 februari 1889.

betrokken waren en zij een verschillende taalkeus deden, werd door deze wet van 1889 geregeld.

Het was een vooruitgang, bevochten na een harde en moeilijke strijd, waarbij wederom het parlementslid E. Coremans zich bijzonder onderscheiden had.

De inwerkingtreding der wet van 1889 deed de noodzakelijkheid inzien aan de universiteiten onderwijs van het strafrecht in de Nederlandse taal te organiseren. Dit gebeurde eerst te Leuven, in 1890, en kort daarna te Gent en te Luik. Dat geschiedde naar aanleiding van de bespreking der wet van 10 april 1890 betreffende het hoger onderwijs. Door een amendement-Helleputte-Lejeune-Nerinx werd de kennis der Nederlandse taal geëist van de magistratuur in de Vlaamse gewesten.

6. DE WET OP HET TAALGEBRUIK IN BEROEPSHOVEN (4 SEPTEMBER 1891). Behalve een gebrekkige toepassing der wetten van 1873 en '89 op het gebied van het strafrecht bleef in burgerlijke zaken de toestand volkomen onveranderd en was de rechtspleging overal volledig Frans.

Een typisch incident stelt dit duidelijk in het licht. Te Brussel had de jonge Vlaamsgezinde advocaat M. Josson aan het bureel van kosteloze raadpleging een Nederlands verslag voorgelegd; hij werd vervolgd voor de Tuchtraad der Orde, waar hij de eis stelde in het Nederlands de nodige uitleg te verstrekken. De Raad schrapte hem eenvoudig van de lijst der stagiairs! In zijn beslissing verklaarde de Tuchtraad met nadruk, dat de advocaat wettelijk verplicht was het Frans te kennen en zich van deze taal te bedienen. Het Hof van Beroep velde in deze aangelegenheid het zonderling arrest van 31 december 1890, waarin het verklaarde dat de taalvrijheid, beschreven in de Grondwet, slechts op relatieve wijze beschouwd diende te worden, dat de wetten de leden der Balie verplichtten Frans te kennen, doch geenszins kennis te hebben van het Nederlands en dat mr. Josson door zijn hardnekkigheid om van deze taal voor de Raad der Orde gebruik te maken tekort geschoten was in zijn meest elementaire plichten. Toen de zaak voor het Hof van Cassatie gebracht werd, sprak dit het arrest van 3 mei 1892 uit, waarbij niet alleen geweigerd werd dat de debatten in het Nederlands zouden plaatshebben, maar waarbij andermaal principieel het onaantastbaar recht van de magistraten erkend werd geen Nederlands te moeten verstaan, met het gevolg dat de leden der Balie zich te schikken hadden naar de feitelijke toestand. De verbittering in de juridische wereld over deze niet te rechtvaardigen beslissing was zo groot, dat de Raad der Orde te Gent de geschrapte stagiair Josson met enthousiasme toestond zijn stage te Gent voort te zetten en hem kort daarna bij een in het Nederlands opgestelde beslissing aannam als advocaat op de tabel der Orde te Gent.

Het incident-Josson deed een sterke behoefte ontstaan aan een wet die het gebruik van het Nederlands voor de Hoven van Beroep te Brussel en te Luik zou regelen. Het was wederom Coremans, die in het Parlement de leiding van deze beweging nam en na talrijke wederwaardigheden werd de wet van 4 september 1891 uitgevaardigd, die de oprichting van Vlaamse strafkamers in de Hoven van Beroep te Brussel en te Luik regelde, waardoor nu eindelijk een der meest schreeuwende wantoestanden opgeheven zou worden.

7. HET VERSCHIJNEN VAN VLAAMSE RECHTSKUNDIGE LITERATUUR. De verschillende wetten die tot nog toe aangenomen waren, hadden alle betrekking op strafrechterlijke aangelegenheden. Ze waren reeds vrij talrijk en A. Prayon-van Zuylen gaf in 1892 een merkwaardig boek uit over de Belgische taalwetgeving, dat

DE BELGISCHE TAAALWETTEN

TOEGELICHT DOOR

Mr. A. PRAYON-VAN ZUYLEN,

ADVOCAAT BIJ HET HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL,
BRIEFWISSELEND LID DER KONINKLIJKE VLAAMSCHEN ACADEMIE.

Bekroond met de gouden medaille
en uitgegeven door
de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.

GENT

A. SIFFER

Drukker der Koninklijke Vlaamsche Academie

1892

door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde met goud bekroond en door haar uitgegeven werd. Het bevatte een merkwaardige inventaris van al hetgeen tot dan toe verwezenlijkt was.

In strafzaken werd nu geleidelijk meer gebruik gemaakt van de Nederlandse taal en verscheidene geleerden, zoals H. de Hoon, L. de Hondt, J. Obrie en anderen zorgden voor de vertaling van een hele reeks wetboeken en wetten. In verscheidene geschriften werd de noodzakelijkheid in het licht gesteld dat ook voor de burgerlijke zaken een taalregeling tot stand zou komen. Een van de belangrijkste werken op dit gebied is dat van Oscar Pyfferoen, advocaat bij het Hof van Beroep en hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent, die een belangrijk boek schreef, verschenen in 1895, over Het gebruik der talen in burgerlijke zaken en die als slot van zijn werk een wetsvoorstel uitwerk-

te. Het is merkwaardig vast te stellen, hoe dit voorstel in grote trekken overeenstemt met de wet die 40 jaar later, 15 juni 1935, tot stand zou komen.

Het zich steeds verbreidend gebruik van de Nederlandse taal voor de rechtbanken ging gepaard met het verschijnen van diverse wetenschappelijke werken en met de oprichting, in 1897, van het eerste Vlaams juridisch tijdschrift, het Rechtskundig Tijdschrift voor België. Deze brede heropleving van de Vlaamse wetenschappelijke literatuur

op het gebied van het recht deed in de Vlaamse juridische kringen nog meer de grievende onrechtvaardigheid voelen van het feit dat de wetten door het Parlement enkel in de Franse taal aangenomen werden en dat ze alleen in deze taal rechtskracht hadden. De beweging voor de taalgelijkheid in de wetgeving had geleidelijk een steeds grotere plaats ingenomen in het streven van de Vlaamse juristen en werd een der belangrijkste rechtseisen der V.B.

8. DE GELIJKHEIDSWET (18 APRIL 1898). In 1895 hadden J. de Vriendt en E. Coremans afzon-

ADMINISTRATION DES TÉLÉGRAPHES.
Beheer van Telegrafien.

INDICATIONS DE SERVICE.
Dienstaanwijzingen.

TÉLÉGRAMME

Telegram

Explication des abréviations
admisses pour les indications de
service.

*Uitlegging der verkorte dienst-
aanwijzingen.*

- D. | Télégramme urgent.
| Dringend telegram.
RP. | Réponse payée.
| Antwoord betaald.
CR. | Accusé de réception
| Kennisgeving van
| ontvangst.
XP. | Exprés payé.
| Bode betaald.

VAN RYSWYCK BURGEMEESTER ANTWERPEN

à (ten) h (tore) m.

L'État n'est soumis à aucune responsabilité à raison du service de la corres-
pondance privée par voie télégraphique. (Loi du 1er mars 1851, art. 6.)

La taxe des télégrammes rectificatifs émis, sous forme de services taxés, par
les bureaux télégraphiques, à la demande des intéressés, est restituée lorsque
le service télégraphique est en défaut.

*Luidens Art. 6 der wet van 1 Maart 1851, is de Staat geenzins verant-
woordelijk voor den dienst der bijzondere telegrammen.*

*De kosten der verbeterende telegrammen, door de telegraafkantoren, op aan-
vraag der belanghebbenden, in een vorm van betaalde diensttelegrammen uitge-
geven, worden terugbetaald, wanneer de telegraafdienst in gebreke is.*

Déposé à
Aangeboden te

(Brussel)

+ A BRUXELLES 245 26 5/45 =

N°

VLAAMSCHE SCHOUWBURG DEFINITIEF TOEGESTAAN OP 28 FEBRUARI STOET OP SCHAARBEEKSCH
GRONDGEBIED TOEGELATEN DOOR BURGEMEESTER DIER VOORSTAD BYEENKOMST VOOR DEN
STOET LIEDTSPLAATS = REINHARD .+

Telegram van F. Reinhard aan J. van Rijswijck van 24 februari 1897, meldend dat de Koninklijke Vlaamse Schouwburg is toegestaan voor een volksvergadering ten voordele van het wetsvoorstel De Vriendt-Coremans, de latere Gelijheidswet.

derlijk, maar tegelijkertijd een wetsvoorstel ingediend waarin de volstrekte gelijkheid van beide landstalen voor de afkondiging der wetten vastgesteld werd. De onweerstaanbare drang naar gelijkheid, die zich in de Vlaamse massa's deed gelden, eiste met kracht een maatregel die een einde zou maken aan de zo diepgevoelde vernedering, dat de Nederlandse taal als officiële taal in het land buitengesloten was. Uiterst pijnlijk waren de wederwaardigheden van het wetsvoorstel-De Vriendt-Coremans; met grote meerderheid aangenomen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, werd het in de Senaat op onredelijke wijze verminkt en het was slechts na menigvuldige en krachtige betogingen van de volkswil door heel het Vlaamse land, dat eindelijk de zo lang verwachte Gelijkheidswet van 18 april 1898 werd uitgevaardigd. Van toen af werd de tekst der wetten en besluiten afgekondigd in beide talen en beide teksten bezaten dezelfde rechtskracht.

Deze Gelijkheidswet had zeer belangrijke gevolgen voor de Vlaamse rechtsbeweging. De eenheid van rechtstaal moest er noodzakelijk vanzelf door ontstaan. In hetzelfde jaar 1898 nog had P. Bellefroid, hoogleraar aan de Universiteit te Luik, de bewonderenswaardige moed een voortreffelijk Frans-Nederlands woordenboek van rechtstermen samen te stellen, dat tot op heden een onmisbaar werkinstrument gebleven is. Hij gaf ons ook, kort daarna, in 1901, de moeilijke vertaling van ons wetboek van burgerlijke rechtspleging.

De Vlaamse juristen, wie men nog steeds het verwijt toezegde dat de Nederlandse taal niet geschikt was voor de beoefening van de rechtswetenschap, wilden meer en meer het onomstotelijk bewijs leveren van het tegenovergestelde en met dit doel werden de Rechtskundige Congressen georganiseerd, in 1900 te Antwerpen en in 1903 te Brussel, waardoor op overtuigende wijze door een hele reeks wetenschappelijke spreekbeurten het bewijs

geleverd werd van de voortreffelijkheid van het Nederlands als taal voor de rechtsbeoefening. Op deze Congressen werd steeds meer en meer met klem de eis gesteld dat er een regeling zou komen voor het taalgebruik voor de burgerlijke rechtbanken.

Het was slechts met grote tegenzin dat de Fransgezinde juristen ertoe kwamen de Vlaamse rechtseisen met minder onverzettelijkheid te bestrijden. Vlaamse advocaten werden nog wel regelmatig vervolgd voor de Raden der Orde, omdat ze geweigerd hadden in het Frans te pleiten en, al werden er geen sancties meer uitgesproken, toch werd hun houding op besliste wijze afgekeurd.

9. DE WET OP DE ASSISENHOVEN (22 FEBRUARI 1908). Sinds de totstandkoming der wetten van 1873 en '89 waren voorzeker de meest grievende wantoestanden op strafrechtelijk gebied opgeheven. Dat was echter niet het geval voor de Assisenhoven der provincie Brabant.

De openbare mening werd in het jaar 1906 andermaal in opschudding gebracht door nieuwe onrechtvaardigheden op taalgebied, die zich voordeden voor deze Assisenhoven. Fransonkundige beschuldigten zagen de instructie van hun zaak volledig in het Frans geschieden, advocaten werd belet in het Nederlands te pleiten. Herhaalde feiten van die aard lokten heftig protest uit van de Vlaamse pers en een beweging der openbare mening tekende zich af om aan deze toestanden een einde te maken. Zoals met alle Vlaamse wetten het geval was, diende eerst een lange lijdensweg afgelegd te worden, alvorens rechtsherstel geschiedde. Een wetsvoorstel, ingediend in juli 1906 door J. van der Linden en E. Coremans, werd pas op 22 februari 1908 wet, na gestuit te zijn op hardnekkig Waals en Brussels verzet. Door deze wet van 1908 werden voor het Assisenhof van Brabant aan de Vlamingen dezelfde rechten verzekerd als aan de Franssprekenden. Deze rechtvaardige oplossing werd in het Parlement eerlijk verdedigd door minister Renkin, zodat deze wet de Wet-Van der Linden-Renkin genoemd werd.

10. DE STRIJD VOOR DE VERNEDERLANDSING VAN DE GENTSE UNIVERSITEIT EN DE EERSTE WERELDOORLOG. Het boek van A. Prayon-van Zuylen over de Belgische taalwetten, dat in 1892 verscheen, was niet bestemd voor de praktijk en was hoofdzakelijk bedoeld als een bijdrage tot de geschiedenis der V.B. Er was ook behoefte aan een werk dat voor de dagelijkse praktijk de talrijke moeilijkheden oploste die zich voordeden bij de toepassing der taalwetten. Om in deze leemte te voorzien schreef L. Dosfel in 1908 een knap en zakelijk werk waarin hij een beknopte uiteenzetting gaf van de verschillende taalwetten, zodat deze ingewikkelde wetgeving eenvoudig en duidelijk werd.

De V.B. had op het gebied der wetgeving betreffende het taalgebruik in strafzaken reeds heel wat kunnen verwezenlijken, maar in burgerlijke zaken en in zaken van koophandel was alles in de oude stijl gebleven en had men geen enkele vooruitgang kunnen boeken.

Op een zeer breed front voelde men in de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog, dat de strijd van de Vlaamse juristen hopeloos leek tengevolge van de overweldigende invloed die uitging van de vier universiteiten van het land, waar het recht uitslui-

tend in het Frans gedoceerd werd. Het was ondenkbaar dat, hoe groot hun opofferingen ook mochten zijn en hoe diep ook hun liefde voor hun taal geworteld was, de Vlaamse juristen erin zouden slagen deze verfransende invloed tekeer te gaan. Meer nog dan vroeger werd thans de noodzakelijkheid gevoeld van een universiteit met het Nederlands als voertaal. Zij alleen zou de kiemen die in zo dorre grond gezaaid werden kunnen doen schieten.

Van dan af zien wij de Vlaamse juristen deelnemen aan de campagne voor de vernederlandsing der Gentse universiteit en optreden als sprekers op ontelbare volksvergaderingen. Meer en meer ontstond ook een verdieping van de V.B., waarvan het algemeen cultureel en ook het sociaal belang beseft werden. Middenin deze periode van strijd en harde arbeid, terwijl heel de Vlaamse rechtswereld in blijde verwachting verkeerde van de uiteindelijke verwezenlijking van de Vlaamse universiteit te Gent, brak de oorlog uit.

Gedurende de oorlogsperiode deed het verschil van mening tussen de passieve Vlaamsgezinden, het activisme en de frontbeweging een pijnlijke tweespalt ontstaan, die de vroegere samenwerking in de weg stond. Doch vrij spoedig was in de rechtswereld de eenheid van inzicht hersteld en kwam men tot het besef dat de rechtseis die vóór de oorlog uitgesproken was, onverminderd diende te worden nagestreefd en dat een gaaf Vlaams rechtsleven een doelstelling was waarover niet de minste onenigheid kon bestaan bij de Vlaamse rechtsgeleerden, hoe sterk uiteenlopend hun inzichten ook waren betreffende de middelen om dit doel te verwezenlijken.

Sedert 1908 werden geen maatregelen meer genomen ter bevordering van het gebruik der Nederlandse taal in rechtszaken. De oorlog was natuurlijk niet bevorderlijk om verandering hierin te brengen. Toch had de regering zelf tijdens de oorlogsjaren de noodzakelijkheid ingezien nog vóór de wapenstilstand een besluit-wet uit te vaardigen waardoor het taalgebruik voor de militaire strafrechtbanken geregeld werd. Op dit punt bestond geen enkele wettelijke bepaling en heerste de meest volstrekte willekeur. Dat gaf aanleiding tot allerlei grievende wantoestanden, uiterst pijnlijk voor de Vlaamse soldaten, die de grote meerderheid van het Belgisch leger uitmaakten.

De Besluit-Wet van 2 oktober 1918 regelde voor de militaire rechtbanken een systeem, ongeveer gelijk aan wat gold voor de burgerlijke strafrechtbanken, en maakte aldus een eind aan heel wat ongerechtigheden.

11. DE NA-OORLOGSE PERIODE. Na de oorlog stond de vernederlandsing van het gerecht niet bovenaan op het Vlaams programma. Het hoofddoel dat men eerst en vooral nastreefde, was de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Toch werd in 1923 een oude wens van de Vlaamse rechtsgeleerden vervuld, waarvoor reeds sinds jaren gestreden was, waarover bijna alle rechtskundige congressen beraadslaagd hadden en die ondanks alle moeite nog niet verwezenlijkt was kunnen worden. Dank zij de actie van de Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden en vooral de invloedrijke bemiddeling van zijn voorzitter, mr. L. Franck, die toen minister van Koloniën was, werd er eindelijk op 18 september 1923 een Koninklijk Besluit uitgevaardigd waarbij een Commissie ingesteld

werd, belast met de vertaling in het Nederlands van de wetboeken en wetten waarvan geen officiële Nederlandse tekst bestond, van die dus die dateerden van vóór 1898. De teksten die door deze Commissie uitgewerkt zouden worden, zouden wel geen volle rechtskracht hebben, daar ze niet aangenomen zouden worden door het Parlement, doch ze zouden officieel gebruikt worden bij alle bestuurlijke aangelegenheden en ook bij het onderwijs. Dit gaf toen aan de Vlaamse rechtsgeleerden voldoening en willigde de meest dringende eis van de Vlaamse juridische cultuur in.

Eerst geplaatst onder het voorzitterschap van H. de Hoon en later voorgezeten door E. van Dievoet heeft deze Commissie belangrijk werk verricht en de officiële tekst van verscheidene wetboeken en wetten werd afgekondigd door middel van Koninklijke Besluiten.

Wat de vernederlandsing van de universiteit te Gent betrof, hadden de Vlaamsgezinden slechts een gedeeltelijk resultaat kunnen bereiken, nl. het berucht Nolf-systeem, gebaseerd op tweetaligheid. Hoezeer deze oplossing ook door de Vlaamsgezinden verworpen en door de Vlaamse studenten geboycot werd, toch was men verplicht geweest te Gent een volledige Nederlandse rechtsfaculteit te organiseren, wat zeer spoedig aanleiding gaf tot de publikatie van een hele reeks Nederlandstalige leerboeken en wetenschappelijke werken die in aanzienlijke mate de Vlaamse juridische cultuur verrijkt hebben. Hier begon de publikatie van een hele pleiade juridische werken van de benoemde hoogleraren, zoals A. Kluyskens, L. Fredericq, N. Gunzburg en verder E. van Dievoet, L. van Bauwel e.m.a.

12. DE LANGE LIJDENSWEG VAN DE WET VAN 15 JUNI 1935. Het stond nu ook vast, dat een definitieve wettelijke regeling van het taalgebruik in burgerlijke en handelsrechtzaken onmogelijk achterwege kon blijven. In afwachting dat er een algemene wet tot stand zou komen, werden reeds sporadisch in bijzondere wetten bepalingen ingelast betreffende het gebruik van de Nederlandse taal. Dat was het geval met de wet van 30 september 1926 op de huurovereenkomsten die, ingevolge een amendement van volksvertegenwoordiger F. Gelders, in haar artikel 35 in het Vlaamse land de verplichting oplegde, op straffe van nietigheid, Nederlandstalige dagvaardingen te betekenen.

Ook in de wet van 9 juli 1926 op de organisatie der Werkrechtersraden werd in artikel 30 bepaald, dat de rechtskundige bijzitters, griffiers, adjunct-griffiers en klerken in de Vlaamse gemeenten de Nederlandse taal machtig moesten zijn. Het waren zeer onvolledige en fragmentarische bepalingen, doch het opnemen ervan in afzonderlijke wetten toonde aan, hoezeer de Vlaamse juristen en ook de openbare mening de behoefte voelden aan een wettelijke regeling.

De toepassing van art. 35 der huishuurwet van 1926 toonde aan, hoe geredelijk deze bepaling door heel de rechtswereld in Vlaanderen aanvaard werd en hoezeer de omstandigheid dat de geschreven procedure in het Nederlands opgesteld diende te worden, tot gevolg had dat de meeste advocaten zich ook voor het pleidooi van de Nederlandse taal bedienden. De huishuurwet had een reusachtig aantal processen doen ontstaan en de proef die

**WETTEN, KONINKLIJKE BESLUITEN EN AKTEN
DER REGEERING.**

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

15 JUNI 1935.

Wet op het gebruik der talen in gerechtszaken (1).

LEOPOLD III, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, HEIL.

De Kamers hebben aangenomen en Wij bekrachtigen hetgeen volgt :

HOOFDSTUK I. — Gebruik der talen voor de burgerlijke rechtbanken en de rechtbanken van koophandel van eersten aanleg.

Artikel 1. Voor al de burgerlijke rechtbanken en de rechtbanken van koophandel van eersten aanleg, waarvan de zetel gevestigd is in de provinciën Henegouwen, Luik, Luxemburg, Namen en in het arrondissement Nijvel, wordt geheel de rechtspleging in betwiste zaken, in het Fransch gevoerd.

Art. 2. Voor al de burgerlijke rechtbanken en de rechtbanken van koophandel van eersten aanleg, waarvan de zetel gevestigd is in de provinciën Antwerpen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Limburg en in het arrondissement Leuven, wordt geheel de rechtspleging in betwiste zaken in het Nederlandsch gevoerd.

Art. 3. De regel bij vorig artikel vastgesteld geldt insgelijks voor de vredegerichten en werkrechtcrsraden van het arrondissement Brussel, wier rechtsgebied uitsluitend uit Vlaamsche gemeenten bestaat, gelegen buiten de Brusselsche agglomeratie.

Art. 4. § 1. Voor al de burgerlijke rechtbanken en de rechtbanken van koophandel van eersten aanleg, waarvan de zetel gevestigd is in het arrondissement Brussel, uitgezonderd die welke in vorig artikel worden vermeld, wordt het gebruik der talen voor geheel de rechtspleging in betwiste zaken, geregeld als volgt :

De akte tot inleiding van het geding wordt in het Fransch gesteld, indien de verweerder woonachtig is in eene Waalsche gemeente; in het Nederlandsch, indien de verweerder woonachtig is in eene

Wet van 15 juni 1935 (Belgisch Staatsblad, 22 juni 1935).

genomen werd met de verplichte Nederlandse procedure, leidde tot de conclusie dat geen enkel ernstig bezwaar aangevoerd kon worden tegen het veralgemenen van deze wettelijke verplichting.

Behalve de vele en belangrijke werken die verschenen op het gebied van burgerlijk recht, handelsrecht en strafrecht, werden ook talrijke monografieën gepubliceerd betreffende sociaal en administratief recht. Op het gebied van de rechtspleging, van het pachtrecht, het staatsrecht en de algemene rechtsleer verschenen meer en meer werken, waardoor de Vlaamse rechtscultuur op een hoger plan verheven werd. En nu werd, door deze uitzonderlijke bloei van de Vlaamse juridische wetenschap, onweerstaanbaar de eis gesteld van de wettelijke regeling van het taalgebruik in burgerlijke en handelsrechtszaken.

Op de rechtskundige congressen werden wetsvoorstellen voorbereid. Op de conferenties en in de pleitgenootschappen der balies werden de openingsredevoeringen aan dit onderwerp gewijd. Waar de Fransgezinde achterhoede zich onwillig toonde en zich heftig verzette, bracht dat de openbare opinie nog meer in beweging. Naar aanleiding van verscheidene zittingsincidenten, die in de Vlaamse pers druk besproken werden, besloten bepaalde rechtbanken - zoals de rechtbank van koophandel te Antwerpen - te breken met een eeuw traditie en al hun vonnissen in het Nederlands uit te spreken. Het probleem moest nu noodzakelijkerwijs op het parlementaire vlak behandeld worden. Op 8 maart 1928 werd een wetsvoorstel ingediend betreffende

het taalgebruik in burgerlijke en handelszaken, ondertekend door de volksvertegenwoordigers Ph. van Isacker, A. van de Vijvere, Pr. Pouillet, Fr. van Cauwelaert, E. van Dievoet en H. Marck. Het was een zeer gematigd voorstel, waarin allerlei uitzonderingen voorzien waren en dat geen volledig Nederlandstalige rechtsbedeling verzekerde. Het stelde weliswaar het principe dat heel de rechtspleging in het Nederlands gevoerd diende te worden, wanneer de verwerende partij woonachtig was in een Vlaamse gemeente, zulks op straffe van nietigheid, doch deze exceptie diende aangebracht vóór de behandeling van de zaak zelf en vóór alle andere excepties. Wanneer een procedure in de Nederlandse taal begonnen werd en de verweerder of een van de verweerders vroeg, dat ze in de Franse taal zou worden voortgezet, beval de rechtbank het gebruik van de ene of de andere taal, volgens de eisen van de zaak, zonder mogelijkheid van beroep. Geen enkele verplichting werd opgelegd wat de taal der pleidooien betref, die volledig vrij bleef. Op 12 maart 1930 werd er door de volksvertegenwoordiger G. Romsée een wetsvoorstel ingediend, medeondertekend door J. Leuridan, H. Borginon en H.J. Elias, waarin een veel extremer standpunt ingenomen werd en waarin o.a. bepaald werd, dat de pleidooien uitgesproken dienden te worden in de taal der rechtspleging.

De regering erkende van haar kant dat het noodzakelijk was maatregelen te nemen en besloot tot het indienen van twee ontwerpen om het probleem van het taalgebruik in rechtszaken op te lossen, een ontwerp voor de algemene rechtspleging en een ander speciaal voor het Hof van Cassatie.

Het Parlement, in samenwerking met de regering, belastte een commissie met de opstelling van een definitieve wettelijke regeling. Het was volksvertegenwoordiger H. Marck, die als verslaggever van de commissie aangewezen werd en die de grootste verdiensten verwierf door zich met noeste arbeid en gedurende lange maanden in te spannen voor de verwezenlijking van de wet, die eindelijk in juni 1935 uitgevaardigd zou worden.

Het verzet tegen de totstandkoming van deze wet was in de Franstalige juridische kringen zeer heftig. Vooral om hardnekkig de strijd mee te strijden voor de vernederlandsing van het gerecht werd te Antwerpen in 1931 het Rechtskundig Weekblad opgericht. Het antwoordde wekelijks op de soms nijldige artikelen die in Franse juridische bladen verschenen, zoals in het Journal des Tribunaux, Le jeune Barreau en het weekblad Par ces motifs, dat speciaal in het leven geroepen was om de Vlaamse rechtseisen te bestrijden.

Het Rechtskundig Weekblad en de Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden, hielden er de strijdvvaardigheid in en ontwikkelden een voortdurende actie om het Parlement te dwingen de wet op het gebruik der talen in rechtszaken aan te nemen. Zoals alle vroegere taalwetten heeft ook deze wet een lijdensweg gekend. Ondanks de veranderde omstandigheden, ondanks de Vlaamse bewustwording waren er nog velen in het land die zich geen rekenschap gaven van de werkelijke toestand en die op onredelijke wijze voortgingen zich te verzetten tegen de eisen van Vlaams rechtsherstel. Verscheidene jaren heeft men in de Commissie moeten pogen een meerderheid om een behoorlijke tekst te groeperen. De verslaggever Marck heeft

hierbij een bewonderenswaardig geduld en een ontzaglijke werkzaamheid aan de dag gelegd en het is in belangrijke mate aan hem te danken, dat de wet in de Kamer van Volksvertegenwoordigers uiteindelijk aangenomen werd.

In de Senaat had de Commissie getracht nog een laatste verzet te bestendigen; er werden een reeks amendementen uitgewerkt die de betekenis van de wet volledig zouden hebben ontkracht.

Niettegenstaande de moeilijke economische omstandigheden waarin het land verkeerde en die in staat waren de belangstelling voor vraagstukken van geestelijke aard, zoals de vernederlandsing van het gerecht, in grote mate te beperken, tekende zich zeer spoedig een ernstige beweging in de openbare opinie af, waarvan de Bond der Vlaamse Rechtsgeleerden de leiding nam. De Vlaamse pers bestreed de amendementen van de Senaatscommissie hardnekkig en in talrijke volksvergaderingen, die in verschillende steden door de Bond der Vlaamse Rechtsgeleerden georganiseerd werden, klonk het krachtdadig verzet van de Vlaamse juristen. De Senaat gaf gelukkig geen gevolg aan de anti-Vlaamse pogingen van de Senaatscommissie. De oude strijder voor de vernederlandsing van het gerecht, mr. H. Lebon, alsook mr. P.M. Orban onderscheidden zich door hun hardnekkige verdediging van het wetsontwerp. Evenals minister P.E. Janson in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op rechtvaardige wijze, tegen zijn eigen voorliefde in, de wet verdedigd had als een daad van eenvoudige rechtvaardigheid, deed dat ook minister E. Soudan in de Senaat, waar hij door een schitterende redevoering vol menselijk gevoel de twijfelaars overtuigde en de aanneming van de wet verzekerde.

En zo is eindelijk, na jarenlange moeite, na taaie strijd de vernederlandsing van het gerecht verwezenlijkt. De wet van 15 juni 1935 is van uitzonderlijk belang en heeft een algemene regeling uitgewerkt voor alle rechtscolleges van heel het land. Haar doel was een volstreekte gelijkheid tussen het Nederlands en het Frans tot stand te brengen.

Het essentieelste kenmerk van deze wet is voorzeker het volstrekt eentalig karakter van de rechtspleging. Van de dagvaarding af tot de laatste akte van uitvoering moet de procedure geschieden in dezelfde taal. De gedingen dienden in beroep en in cassatie in dezelfde taal behandeld te worden als in eerste aanleg. Slechts zeer zeldzame uitzonderingen zijn voorzien, hoofdzakelijk voor de Brusselse rechtbanken, waar de procedure in een andere taal dan die waarin ze begonnen was, voortgezet zal kunnen worden. Dit dient gevraagd te worden bij het begin van de procedure en de rechter moet het aanvaarden. Uit eerbied van de taalvrijheid van de burgers kunnen verklaringen van getuigen of van een beschuldigde in de akten vastgelegd worden in een andere taal dan die van de rechtspleging.

Heel de taalwetgeving in België is nu gebaseerd op het principe der territorialiteit: de streektaal geldt als voertaal. Wel zijn er uitzonderingen voorzien en kunnen de partijen in bepaalde omstandigheden de verwijzing van de zaak vragen naar een rechtbank met andere voertaal. Dit is echter een grote zeldzaamheid.

In strafzaken kunnen de rechtbanken ingevolge art. 23, wanneer de rechters de andere taal machtig zijn, een zaak behandelen in deze taal, die

vreemd is aan de streek waar recht gesproken wordt. Voor de rechtbanken te Brussel wordt op ruime wijze de tweetaligheid gehuldigd, niet enkel voor de Brusselse agglomeratie, maar in het hele arrondissement. Dit zijn voorzeker grote moeilijkheden voor een zuivere regeling van het taalgebruik, doch behalve te Brussel heeft de wet weinig aanleiding gegeven tot moeilijkheden.

Wat vooral van belang is en wat aan de wet een bijzonder grote waarde verleent, is haar dwingend karakter. Haar artikelen zijn voorgeschreven op straffe van nietigheid, die van ambtswege door de rechter uitgesproken dient te worden. Het is dan ook volkomen terecht dat men heeft ingezien, dat de wet van 15 juni 1935 de enige is die op nauwkeurige wijze toegepast wordt, daar de sanctie van nietigheid een bedreiging is die misbruiken uitschakelt. De overgangsmaatregelen die in de wet opgenomen zijn en het feit dat de regeling voor de Brusselse agglomeratie aan de Vlamingen geen voldoening schenkt, doet niets af aan de zekerheid dat de toekomstmogelijkheden voor de Vlaamse rechtsbedeling, sedert 1935 een oneindige horizon voor zich hadden. Van 15 september 1935 af zijn alle geschreven procedures in het Vlaamse land uitsluitend in het Nederlands. Alle advocaten die na 1930 hun diploma behaalden, mochten van 1940 af alleen nog in het Nederlands pleiten. Dit heeft tot gevolg, dat al wie in het Vlaamse land carrière wil maken als advocaat of naam wil maken in de magistratuur, verplicht is het hoger onderwijs in het Nederlands te volgen.

Hieruit spruit natuurlijk voor de Nederlandse

cultuur in ons land een onberekenbare winst voort en gezien de grote invloed die door de juristenstand in het politieke en in het algemeen culturele leven uitgeoefend wordt, is door deze vernederlandsing van het gerecht ook in ontzaglijke mate de V.B. in het algemeen bevorderd.

Bij het Hof van Cassatie en het Hof van Beroep te Brussel moet om het jaar bij de plechtige heropening der werkzaamheden van deze hoven de Nederlandse taal gebruikt worden. De wet is volstrekt algemeen en beheerst niet enkel de procedure in burgerlijke zaken doch ook die in strafzaken. Van het eerste procesverbaal af aangaande het opsporen en de vaststelling van de misdrijven is het taalgebruik geregeld en werd een stellige waarborg voor de Nederlandssprekenden vastgelegd.

Nu de wet veertig jaar bestaat, heeft ze algemene voldoening geschonken en men kan vaststellen dat de rechtspleging in de Vlaamse gewesten volledig in het Nederlands geschiedt. Alleen te Brussel zijn nog zeer ernstige leemten waarin voorzien moet worden. Zoals de Vlamingen het steeds bedoeld hadden, heeft de toepassing van de wet ons niet alleen een rijke jurisprudentie in de Nederlandse taal bezorgd, maar ook de Vlaamse wetenschappelijke rechtsliteratuur heeft een opbloei gekend die verbaasd genoemd mag worden en die zelfs nooit voorzien werd.

Aan de tekst van de wet werden in de loop der jaren slechts onbelangrijke wijzigingen aangebracht, die volstrekt niets aan haar geest veranderd hebben. Daar het Hof van Beroep te Brussel van mening was, dat de wet niet van toepassing was op fiscale

E. van Dievoet, voorzitter van de Commissie belast met de Nederlandse vertaling van de wetteksten, overhandigt een exemplaar van het Strafwetboek aan P. Vermeulen, minister van Justitie (3 oktober 1962).

zaken, werd ook hieraan een eind gemaakt door het nieuwe Gerechtelijk Wetboek, zodat thans op alle gebieden van het recht de Nederlandse eentaligheid op absolute wijze geldt.

We dienen nog aan te stippen, dat in de laatste jaren eindelijk een oude wens van de Vlaamse gemeenschap in vervulling ging, namelijk te beschikken over een rechtskrachtige tekst van al onze grote wetboeken. De vertaalcommissie, die in 1923 ingesteld werd, werd afgeschaft en vervangen door een Commissie tot voorbereiding van de Nederlandse tekst van de grondwet, de wetboeken en de voornaamste wetten en besluiten. Deze Commissie, onder de bezielende leiding van E. van Dievoet heeft deze teksten uitgewerkt met zeer grote taalkundige nauwkeurigheid. De vertaling van de grondwet, die in 1955 klaar was, werd pas bij de wet van 10 april 1967 officieel aanvaard. Dit betekent dat we thans over een stel wetboeken beschikken die volkomen gelijkwaardig zijn aan de Franstalige en die, evenals de Franstalige, volstreekte rechtskracht hebben.

LITERATUUR : Procureur-Generaal De Bavay, *La question flamande dans les rapports avec les affaires judiciaires*, in *Belgique judiciaire* (1865); - A. Prayon-Van Zuylen, *Het Nederlandsch voor onze rechtbanken*, in *Nederlandsch Museum* (1874); - G. Claeys, *De Wet Coremans betreffende het gebruik der Vlaamsche taal in strafzaken 3 mei 1889* (1890); - A. Prayon-Van Zuylen, *De Belgische taalwetten* (1892); - H. de Hoon, *Over de rechtstaal in strafzaken*, in *Handelingen Taalcongres Arnhem* (1893); - O. Pyfferoen, *Het gebruik der talen in burgerlijke zaken* (1895); - A. Prayon-Van Zuylen, *De aanslag van den Brusselschen tuchtraad tegen de taalvrijheid van den advocaat*, in *Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vl. Academie* (1903); - L. Dosfel, *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche taal voor het volk toegelicht* (1908); - L. Dosfel, *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche taal* (1910); - P. Bellefroid, *Ledeganck's wetsvertalingen*, in *Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vl. Academie* (1914); - J. Blauwkuip, *De taalbesluiten van Koning Willem I* (1920); - H. Borginon, *Het gebruik der talen voor onze gerechtshoven en rechtbanken*, in *Rechtskundig Tijdschrift* (1925); - E. van Dievoet, *De Nederlandsche vertaling van onze wetboeken*, in *Rechtskundig Weekblad* (1929); - P. Bellefroid, *De wetboeken van 1830*, in *Rechtskundig Weekblad* (1930); - P. Vermeulen, *De vervlaamsching van de rechtspleging*, in *Rechtskundig Weekblad* (1931); P.M. Orban, *De Vlaamsche taal als voertaal voor onze burgerlijke en handelsrechtbanken*, in *Rechtskundig Weekblad* (1931); - P. Bellefroid, *De codevertalingen in den Franschen tijd*, in *Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vl. Academie* (1932); - J. Collin, *De vervlaamsching der rechtsfaculteit aan de Universiteit te Leuven*, in *Rechtskundig Weekblad* (1934-'35); - R. Victor, *Een eeuw Vlaamsch rechtsleven* (1935); - R. Hayoit de Termicourt, *L'emploi des langues en justice. Commentaire de la loi du 15 juin 1935* (1936); - A. van Hoorebeke, *L'emploi des langues en justice. Commentaire critique de la loi du 15 juin 1935* (1936); - E. van Dievoet, *De Raad van State en de Nederlandse tekst van onze wetten en koninklijke besluiten*, in *Rechtskundig Weekblad* (1937-'38); - A. de Jonghe, *De taalpolitiek van Koning Willem I in de zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing* (1943); - E. van Dievoet, *Installatie van de Commissie belast met de voorbereiding van de Nederlandse tekst van de grondwet, de wetsboeken en de voornaamste wetten en besluiten*, in *Rechtskundig Weekblad* (1954-'55); - L. Lindemans, *Taalgebruik in gerechtszaken* (1955); - R. Dekkers, E. van Dievoet, F. van Cauwelaert en R. Victor, *De gelijkheidswet van 18 april 1898 en de vernederlandsing van onze wetgeving* (1959); - R. Victor, *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen* (1960); - E. van Dievoet, *Naar de invoering van de Nederlandse tekst van onze wetboeken*, in *Rechtskundig Weekblad* (1961-'62); - R. Victor, *Kronijken over recht, mensen en boeken*, in *De vervlaamsing van het Gerecht* (1962, p. 31-124); - P. Bellefroid, *Wetboeken en rechtstaal. Opstellen verzameld en ingeleid door R. Victor* (1962); - J. Obrie, *De Nederlandse rechtstaal en andere opstellen, verzameld en ingeleid door R. Victor* (1966).

RENE VICTOR